Aan het volk van Nederland

Het democratisch manifest

Joan Derk van der Capellen tot den Pol

editie W.F. Wertheim en A.H. Wertheim-Gijse Weenink

bron

Joan Derk van der Capellen tot den Pol, *Aan het volk van Nederland* (ed. W.F. Wertheim en A.H. Wertheim-Gijse Weenink). Heureka, Weesp 1981

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/cape004aanv01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

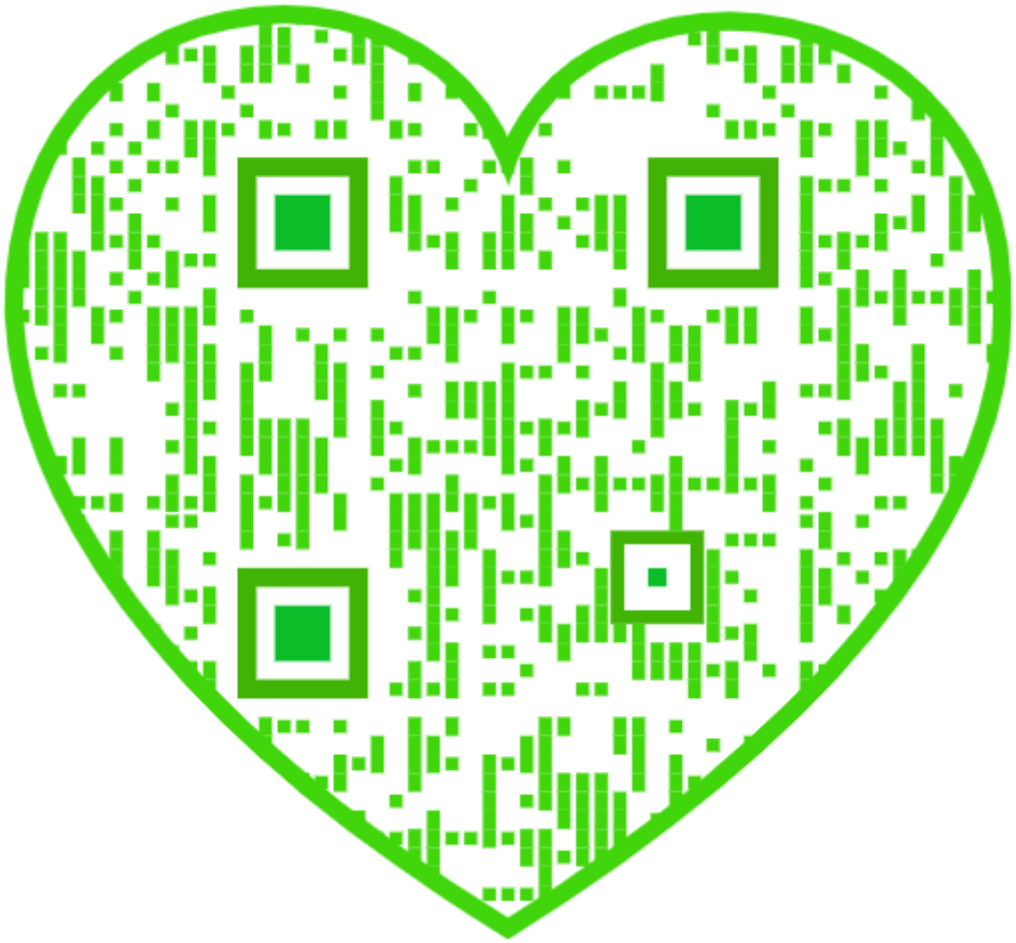

Woord vooraf

In de reeks Nederlandse Politieke Pamfletten van Uitgeverij Heureka verscheen vorig jaar een modern Nederlandse bewerking van de *Apologie of Verantwoording van de prins van Oranje* met het *Plakkaat van Verlating*. Nu verschijnt in dezelfde vorm een politiek geschrift van twee eeuwen later (1781): *Aan het Volk van Nederland*, door Joan Derk van der Capellen tot den Pol.

Waarom?

De heruitgave van de *Apologie* werd gerechtvaardigd door te wijzen op het belang van dat pamflet (uitvoerig bewerkt en geannoteerd) voor het begrijpen van de ontstaansgeschiedenis van de Nederlandse staat. Daarop werpt het een verduidelijkend licht, en daarop heeft het ook een onuitwisbare invloed gehad. En terwijl in deze jaren allerlei herdenkingen plaatsvinden van hoogtepunten uit die geschiedenis, was het geschrift zelf niet meer verkrijgbaar in een, voor een groter publiek toegankelijke vorm.

Diezelfde rechtvaardiging voor een heruitgave in deze tijd, is van toepassing op *Aan het Volk van Nederland*. Ook dat verduidelijkt - op een even persoonlijke wijze - de wording van het Nederlandse politieke bestel, en heeft een grote invloed gehad op latere veranderingen daarin. En ook dit geschrift is niet meer verkrijgbaar (ook al verscheen hiervan vijftien jaar geleden reeds een eerste modern Nederlandse bewerking).

Nu dient het ons inziens opnieuw te verschijnen. Niet alleen omdat het precies tweehonderd jaar geleden is dat het voor het eerst verscheen. Maar vooral omdat het toen zo'n overweldigende indruk maakte, daarna zoveel invloed gehad

heeft, en nu herdacht kan worden als één van de belangrijkste stappen op weg naar een meer democratische structuur voor het Nederlandse bestel.

Daarbij is het nu nog meer dan alleen maar een ‘herdenkingscuriosum’. Niet alleen is dat democratiseringsproces niet ten einde, ook de oproep van *Aan het Volk van Nederland* is dat niet. Hoe getekend het ook is door zijn tijd, veel elementen erin waren verrassend modern, en zijn dat gebleven. En bovenal is het appèl waakzaam te blijven tegen alle vormen van opeenhoping en verstarring van macht, een oproep die altijd gehoord moet blijven.

De uitgever

Ten Geleide

Inleiding

Precies twee eeuwen na de publikatie van het *Plakkaat van Verlating* van 1581, waarbij de Staten-Generaal ‘den Coninck van Spaegnien’ Philips den Tweeden vervallen verklaarden van zijn gezag en heerschappij over de in de Unie van Utrecht verenigde Nederlanden,[1] werd in de straten van de voornaamste steden van de Republiek een pamflet verspreid met een even schokkende inhoud. Het pamflet was gericht als een ‘brief’ *Aan het Volk van Nederland*, en het verscheen anoniem. Het heeft dan ook een volle eeuw geduurd voordat er klaarheid kwam over de identiteit van de schrijver: Joan Derk, Baron van der Capellen tot den Pol.

Terwijl het *Plakkaat van Verlating* de hoge overheid over de gewesten Holland en Zeeland voorlopig, tot er een nieuwe landsheer zou zijn opgetreden, opdroeg aan de Stadhouder Prins Willem van Oranje, richtte *Aan het Volk van Nederland* zich tegen het bewind en de persoon van de laatste Stadhouder uit het Huis van Oranje, Willem V, en tegen de steeds verdergaande opeenhoping van macht in handen van de Oranjes. De nauwe familiebanden van de Oranje-Stadhouders met het Britse koningshuis, en het zacht gezegd uiterst weifelmoedige optreden van Willem V als admiraal-generaal van de Republiek in de rampzalig verlopende Vierde Engelse Zeeoorlog, gaven aan een aanval op het Stadhouderschap, in deze tijd van een sterker wordend nationaal sentiment, nieuw voedsel.

Aan het Volk van Nederland, hoewel niet uitgaande van een gezaghebbend orgaan zoals het *Plakkaat van Verlating* van 1581, maar van een enkeling die bovendien anoniem wenste te blij-

ven, kwam in zijn hele opzet en strekking op de lezers over als een nieuwe ‘Akte van Verlating’. Het moreel en politiek gezag van de Stadhouder werd in de brochure fundamenteel aangetast. Hieruit, zowel als uit de uiterst pakkende stijl en betoogtrant, is de geweldige indruk te verklaren, die het pamflet op het Nederlandse publiek maakte. ‘Zoals een vlam over de vlakke spiritus strijkt,’ schreef Van der Capellen's biograaf M. de Jong Hzn., ‘zo beroerde dit manifest de licht ontvlambare gemoederen der Patriotten.’ Ds. van der Kemp schrijft in zijn autobiografie: ‘The effect resembled an electric shock. It was literally spread through the principal cities as well as the country in one single night.’ Ook al werd door strenge plakkaten de verkoop en zelfs het bezit van het boekje verboden, en een flink bedrag aan Gouden Rijders uitgeloofd voor hem die aanwijzingen kon geven over de identiteit van de schrijver - het stuk bleef van hand tot hand gaan. Nog in het jaar 1781 verschenen vier verschillende drukken, ondanks de zware straffen waarmee de nadrukkers bedreigd werden. Er werden speciale leesgezelschappen opgericht om het geschrift in besloten kring te bespreken. Het werd in het Frans, Duits en Engels vertaald. In 1784 verscheen alweer een herdruk. En in het jaar van de Bataafse omwenteling werd opnieuw, maar nu voor het eerst niet meer clandestien hoewel nog steeds anoniem, het geschrift herdrukt.

Tot 1966, toen wij een nieuwe druk verzorgden van de oorspronkelijke tekst, omgezet in modern Nederlands, was dit belangrijke staatkundige geschrift niet meer herdrukt.[2]

Eindnoten:

1 Vgl. *Apologie of Verantwoording van de prins van Oranje*, gevolgd door het *Plakkaat van Verlating*, ingeleid door A. Alberts, en in modern Nederlands bewerkt door J.E. Verlaan; verschenen bij Uitgeverij Heureka, 1980.

2 De hierachter afgedrukte tekst is ontleend aan het exemplaar opgenomen onder catalogusnummer R.i.38 in de Amsterdamse Universiteitsbibliotheek. Zie over de verschillende uitgaven M. de Jong Hzn., *De oudste uitgaven van het pamflet Aan het Volk van Nederland*, Den Haag, 1924. Volgens De Jong is de door ons gebruikte uitgave, in zijn publikatie als A aangeduid, de oorspronkelijke.

Voorgeschiedenis en hoofdinhoud

Aan het Volk van Nederland werd geschreven in de late zomer van 1781. Het was een spannende tijd voor de Republiek - maar niet voor de Republiek alleen. Sinds enige jaren was de Ame-

rikaanse Vrijheidsoorlog aan de gang. In brede kringen genoten de vrijheidsstrijders sympathie - en er waren ook heel wat Hollandse kooplieden, die met de nieuwe staat graag zaken wilden doen.

De Republiek was niet langer een van de machtigste staten van Europa. Zij werd omringd door machtiger mogendheden - Engeland, Frankrijk, de Habsburgse monarchie, die de Zuidelijke Nederlanden beheersten, het opkomend Pruisische rijk - en verderop Rusland onder Catharina II, 'Booze Trijn' zoals Van der Capellen haar in zijn brieven noemt.

De Republiek was bij de oorlog tussen Engeland en Frankrijk, dat de Amerikaanse vrijheidsstrijders niet zozeer om ideologische als wel om machtspolitieke redenen steunde, betrokken geraakt en was terechtgekomen in wat onze geschiedenisboekjes de Vierde Engelse Zeeoorlog noemen. Het was bij hoge uitzondering, dat door een Oranje-Stadhouder tegen de Britten oorlog moest worden gevoerd. De vroegere Engelse zeeoorlogen begonnen alle in het eerste stadhouderloze tijdperk - en toen Willem III in 1672 eenmaal het erfelijk stadhouderschap over Holland en Zeeland had verworven, duurde het niet lang meer voordat tussen hem en zijn oom Koning Karel II van Engeland de vrede was hersteld. De banden tussen Oranje en Stuart waren er niet naar, onze Stadhouders happig te maken op oorlog tegen de Britten.

Maar de zwakke Willem V - in wie, om Jan Romein te citeren, 'Van der Capellen een boosdoener zag, waar slechts een nietsdoener was' - werd door zijn conflict met de Hollandse burgerij, die onbeperkt konvooi eiste voor haar schepen welke op Frankrijk en Amerika voeren en voortdurend door de Engelsen in beslag werden genomen,[3] tot daden gedwongen. De oorlog brak uit - volgens Van der Capellen's interpretatie door Willem min of meer uitgelokt om de Engelsen aan een gemakkelijke overwinning te helpen en daarmee de tegenstand binnenslands te bezweren. De patriotten daarentegen

roerden zich intussen in de Hollandse zeeprovincie en dreven, zowel om ideologische als zakelijke redenen, de Republiek steeds meer in de richting van Amerika - en om politieke redenen in de richting van Frankrijk, hoewel zij met het Ancien Régime nauwelijks enige verbondenheid konden voelen.

In het oosten van ons land lagen de kaarten anders. Daar hadden de stedelijke regenten zich nooit van de macht meester kunnen maken, zoals in de westelijke provincies. Enerzijds had de ridderschap in het oosten een grote invloed behouden, en moesten de burgerregenten de macht met hen delen. Aan de andere kant hadden de gemeenslieden, als vertegenwoordigers van de gilden en van de gezeten burgerij, anders dan in het westen, een flink stuk reële macht behouden. Maar sinds de oorlog van 1672-1674 werden de machtsverhoudingen verstoord. Stadhouder Willem III had, zogenaamd wegens de laffe houding van de regenten in de oostelijke provincies (Utrecht, Gelderland en Overijsel) in de strijd tegen Lodewijk XIV en tegen 'Bommenberend', Bisschop van Munster, aan de stedelijke en provinciale besturen een belangrijk deel van hun macht ontnomen en zichzelf bij de Regeringsreglementen van 1674 en 1675 met een vrijwel absolute macht laten bekleden. Die macht gebruikte hij om uitsluitend met de ridders en de aristocratische regenten te regeren. Vandaar dat in 1702, na de dood van Willem III, de burgerij in Gelderland in verzet kwam tegen het aristocratisch bestel. Deze beweging (de 'Nieuwe Plooi') verbreidde zich tot in Overijsel (Deventer, Steenwijk, Vollenhove, Hasselt) en het Sticht (Amersfoort en Rhenen),[4] en in veel Gelderse steden slaagde men erin de stadsbesturen te democratiseren. Maar de aristocratische groepen (de 'Oude Plooi') wisten op den duur, met behulp van de Provinciale Staten, die troepen zonden om de Nieuwe Plooi te onderdrukken, op verschillende plaatsen de regentenaristocratie te herstellen.[5]

En omstreeks 1717, vijftien jaar na het begin van de bewe-

ging, hadden ook daar waar de Nieuwe Plooi oorspronkelijk had gezegevierd de burgers hun politieke macht weer verloren; de democratisch gezinde stadsbestuurders waren geleidelijk weer vervangen door behoudende regenten van de Oude Plooi, of van een middengroep, de 'Stulpplooi', en dezen hadden er belang bij, het aristocratisch systeem weer te herstellen. Al in 1722 werd Willem IV in Gelderland als Stadhouder erkend; andere provincies volgden. En in 1747 zagen de ontgoochelde leden der stedelijke burgerij in een grotere macht van een Erfstadhouder het enig mogelijke tegenwicht tegen de misbruiken van de stedelijke regentenaristocratie. Opnieuw kwamen Regeringsreglementen tot stand, die de Stadhouder vrijwel absolute macht gaven. Maar Willem IV stierf al in 1751; en waarvoor Willem V deze vergrote macht ook gebruikte - niet om de misstanden te bestrijden.

En zo zien wij dat in de oostelijke provincies, met inbegrip van het gewest Utrecht, omstreeks 1780 een nieuwe beweging ontstaat die een tak is van de patriottenbeweging, maar daar de *radicale democratische vleugel* van vormt zonder de zakelijke bijbedoelingen die de patriottenbeweging in het westen zo gespleten maakt. De beweging krijgt in de oostelijke provincies sterke steun van de kleine burgerij en het gewone volk.[6] Maar de leider van deze oostelijke democratische patriotten is een Gelders edelman; Joan Derk Baron van der Capellen tot den Pol.

Zijn democratische ideeën had Joan Derk van niemand vreemd. Zijn grootvader van moederszijde, de burgemeester van Arnhem Derck Reynier van Bassenn, was in het begin van de achttiende eeuw een van de felle strijders vóór de Nieuwe Plooi geweest, en hij was in 1708 door het Hof van Gelderland bij vonnis uit de stad Arnhem verbannen. Bij hem thuis in Tiel had Joan Derk zijn jonge jaren doorgebracht.

Maar de democratische ideeën waren in de Eeuw van de Verlichting gerijpt en verdiept. Zij waren niet meer, als aan

het begin van de eeuw, provinciaal-stedelijk en wortelend in een traditioneel verleden. Zij kregen een universele gelding, en waren gericht op de toekomst. Het gaat Van der Capellen niet meer alleen om medezeggenschap in het stedelijk bestuur, maar om een algehele omvorming van de maatschappij - al ontbreekt ook bij hem, naar de aard des tijds, het beroep op een geïdealiseerd democratisch verleden niet.

Zijn staatkundige ideeën ontleende Van der Capellen niet aan de Franse denkers van zijn eeuw. Veel had hij niet gelezen. ‘Geene. bibliotheek hebbende, nog in de mogelijkheid zijnde van er mij eene te bezorgen, eene der redenen dat ik, om mij met weinig boeken te kunnen vermaaken, steeds meer gedagt dan gelezen heb, en daartoe gekrenkt in mijn geheugen, ben ik weinig geschikt om grondig te oordelen over stoffen, daar 't met geen denken alleen te doen is, maar facta vooral in aanmerking koomen’ - zo verontschuldigt hij zich tegenover Pieter Paulus over zijn geringe feitenkennis.[7] Toch voelt men in deze woorden ook een zekere trots, die preludeert op Schopenhauer's ‘Was soll man wenig zu denken haben um viel lesen zu können.’ Wie hij wel kende, waren de Engelse filosofen van zijn eeuw: Locke en Hume. Hij vertaalde een werk van Andrew Fletcher over de noodzakelijkheid van een burgermilitie, en gaf ook het boek van de reverend Richard Price, *Observations on Civil Liberty*, dat de gebeurtenissen in Amerika sterk heeft beïnvloed, vertaald en voorzien van een voorwoord uit. Later vertaalde hij ook nog Priestley's *Essay on the Principles of Government*.

Hij werd in de Republiek een van de verwoedste voorvechters van de Amerikaanse vrijheidsstrijd.

Maar behalve de ontwikkelingsgang van zijn staatkundige ideeën hebben ook bittere levenservaringen hem in een houding van rebellie gedreven. In de Gelderse Staten kon hij geen zetel krijgen doordat in het bewijs van zijn afstamming één formele schakel ontbrak. Hij probeerde het toen in Overijsel

waarvandaan zijn vrouw, een freule Bentinck van Wittenstein, afkomstig was; en hij heeft een zware strijd moeten voeren om als Ridder tot de Staten van die provincie te worden toegelaten. De ironie van het lot wil, dat de Stadhouder nog voor zijn toelating gepleit heeft.

Eenmaal toegelaten, begon hij een belangrijke politieke rol te spelen, zowel in provinciale aangelegenheden als op het gebied van de landspolitiek. Zijn verzet tegen het afstaan van hulptroepen, de vanouds in de Republiek gelegerde zogenaamde ‘Schotse Brigade’, aan Engeland ter beteugeling van de Amerikaanse vrijheidsstrijders, maakte hem in de ogen van de Stadhouder en de zijnen tot een gevaarlijk figuur. Toch had hij zich tegen de persoon van Willem V nog niet gekeerd, hoewel hij steeds ongunstiger over hem oordeelde.

De crisis kwam pas, toen Joan Derk zijn actie begon tegen de vernederende en onwettige drostendiensten in Overijsel, waarmee hij zich de rol toebedeelde van een moderne Robin Hood, strijder voor de rechten van de boeren. Hiermee oogstte hij de onverzoenlijke haat van de machtige en tirannieke Van Heiden Hompesch, drost van Twente, die hem al bij de strijd om zijn admissie tot de Staten hardnekkig had tegengewerkt. Op aandrijven van deze ‘kolossus’, zoals de patriotten hem noemden, werd Capellen, zogenaamd wegens de scherpte van de door hem in de Statenvergadering gebezigde bewoordingen, de toegang tot de Statenvergaderingen ontzegd. In een Publikatie, aangeplakt aan de poorten der steden en aan alle kerken in de dorpen, werd Capellen tot leugenaar en volksverleider gestempeld. Een anoniem geschrift tegen de drostendiensten, bij de totstandkoming waarvan hij nauw betrokken was geweest (de schrijver was Van der Kemp), werd tot ‘een naemloos, eerrovend, fameus libel’ verklaard. Aan de politieke loopbaan en invloed van Joan Derk scheen een einde gekomen.

Zelfs nu keert Van der Capellen zich niet tegen de Stadhou-

der, die aan zijn verwijdering uit de Statenvergaderingen toch bepaald niet onschuldig was. De tegenstanders van het stadhouderlijk beleid plachten in die jaren Willem te ontzien, om de volle aanval op diens raadsman Lodewijk van Brunswijk-Wolffenbuttel, ‘de dikke hertog’, te richten. Integendeel hoopt Capellen nog - misschien tegen beter weten in - bij Willem recht te verkrijgen. Hij neemt het zijn neef en studievriend Robert Jasper van der Capellen van de Marsch hoogst kwalijk, dat deze bij het eerste het beste contact met de Prins zijn geval niet heeft aangeroerd. Aan de ene kant noemt hij Willem in zijn brief ‘dwingeland’ en de Republiek ‘dit gevloekte Land daar geweld op den throon zit.’ Maar aan de andere kant verwijt hij Robert Jasper diens nonchalance in 't behartigen van zijn belangen, doordat hij verzuimd heeft ‘den dwingeland het schreeuwende onregt, gedeeltelijk door hem zelven, gedeeltelijk op zijn wenk, door zijne creaturen mij aangedaan, onder het ooge te brengen, en hem het haatelijke, het gevaarlijke van die onderneeming en het oordeel, door alle weldenkende daarover geveld, te doen gevoelen.’ Robert Jasper repliceert heel kalm: ‘Vriendlief! het kan niets baaten.’ Nu is Joan Derk pas recht verbitterd en schrijft op ijskoude toon, dat hij ‘nauwelijks weet in welk licht ik UHW. verder zal kunnen en mogen beschouwen, en wel vooral nadat UHW. gelieft goed te vinden UHW. gedrag te defendeeren.’[8]

In zijn egocentrische benadering van zulke conflicten heeft Joan Derk inderdaad wel iets van een achttiende-eeuwse Multatuli, zoals Japikse hem in een recensie van De Jong's proefschrift[9] noemt. Maar als staatsman was Joan Derk toch veel meer realist, en veel minder een fantast dan de authentieke Multatuli.

De eigenlijke crisis in zijn houding ten opzichte van Oranje lijkt pas door het optreden van Willem V in de Vierde Engelse Zeeoorlog te zijn ontstaan. Van een ernstige poging om de Hollandse vloot te versterken was bij Willem geen sprake.

Van der Capellen die voor het ‘onbeperkt konvooi’ had geijverd, meende namelijk dat versterking van de vloot veel belangrijker - en voor de burgers veel veiliger! - was dan die van het leger, terwijl Willem alleen oog had voor het leger. In de oorlog leed de Republiek, als gevolg van de zwakte van de vloot, nederlaag op nederlaag. Maar de klap op de vuurpijl was wel dat de Prins, na de slag bij de Doggersbank op 5 augustus 1781, de enige die niet in een nederlaag voor de Republiek was geëindigd, verheugd had uitgeroepen dat de ‘Engelsen de vlag toch niet hadden gestreken.’ Als Zoutman hier lauweren had geoogst, dan had het niet aan de Prins en diens beleid gelegen.

In de ogen van Capellen was de Prins een ‘verrader des Vaderlands’.

In 1780 was er in het persoonlijke leven van Joan Derk een grote verandering gekomen. Op 1 januari stierf zijn vader, Frederik Jacob Derk van der Capellen van Appeltern. De verhouding van Joan Derk tot zijn vader was verre van hartelijk geweest, en tijdens diens leven kwam hij maar zelden in het Land van Maas en Waal. Maar nu erfde hij als enig kind het slot, *'t Huis te Appelthèren* genaamd, en de daarbij behorende bezittingen waardoor zijn eeuwige geldzorgen verminderden. Maar hij kreeg er andere zorgen voor in de plaats.

De landgoederen Appeltern en Altforst waren vanaf 1709 door huwelijk in het bezit gekomen van de tak van de Van der Capellens waartoe Joan Derk's vader behoorde. In 1740 was deze toegelaten tot de ridderschap van Maas en Waal. Aan het beheer van zijn bezittingen had deze vrij oppervlakkige en bekrompen militair weinig aandacht besteed. De Jong schrijft hierover:

‘zijn vader had de wijd verspreide bezittingen in zulk een verwaarloosde toestand achter gelaten, dat hij... in 8 maanden geen tijd gehad heeft om vrienden te spreken, of de kor-

respondentie te onderhouden,’

‘ja om te kunnen ademhalen,’ zoals Joan Derk het zelf omschreef! Om Joan Derk zelf te citeren: hij vond er

‘alle 's mans ontfangene brieven, kladden, snipjes en - geene generaale aanteekeningen. Nu moet ik, 't gene 40 en meer jaren verzuimd is, op eens verrigten. God weet, wat lastig werk.’

Daarnaast besteedde Joan Derk gedurende de zomer van 1780, die hij in Appeltern doorbracht, veel zorg aan het in een goede staat brengen van het landgoed. Hierover handelt de hierachter als Bijlage I opgenomen brief uit oktober 1783 aan Pieter Vreede.

Maar tegelijkertijd kan men uit deze brief opmaken dat Joan Derk in het Land van Maas en Waal geconfronteerd werd met een probleem, dat hem ook bij zijn contacten met de Twentse boeren sterk had beroerd: de achterstelling van de Katholieken in de Republiek: ‘de toestand der Roomschen in ons Land beroert mij de ziel.’ Kennelijk had Joan Derk menselijke contacten met zijn katholieke pachters. De Jong memoreert ‘de vertrouwelijke wijze, waarop hij met zijn ondergeschikten omging.’

Maar in 1781, toen de oorlog tegen de Engelsen voor de Republiek zeer ongunstig verliep, achtte Joan Derk de tijd gekomen, om zich weer volop in de politiek te werpen.

In het pas van zijn overleden vader geërfde Huys te Appeltern schrijft Joan Derk driftig en in één ruk zijn felle aanklacht tegen de Stadhouder neer - en daarmee tevens tegen de steeds verdergaande opeenhoping van macht in handen van de Oranjes. Het biedt hem tegelijk de gelegenheid, zijn democratische beginselen zo scherp mogelijk te formuleren, en tevens een aantal in zijn oog klemmende misstanden in het bestaande stelsel voor een breed publiek ten toon te stellen. Op deze manier hoopt hij ook een groot deel van het Nederlandse publiek met de democratische denkbeelden vertrouwd te maken, nu

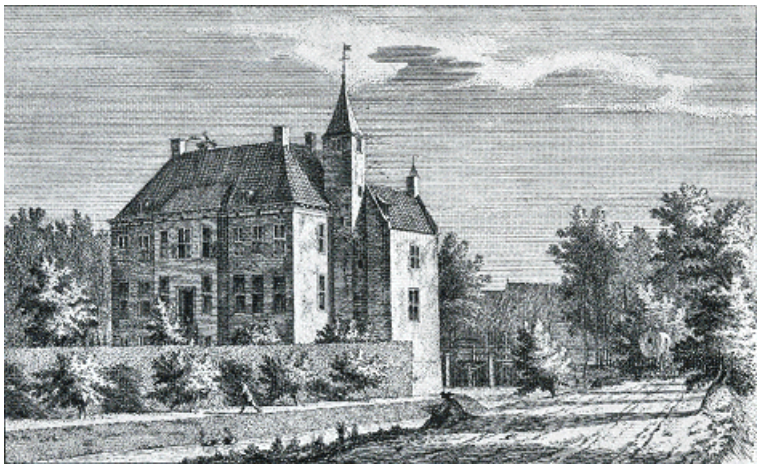

't Huis te Appeltern van de achterzijde (westkant), gravure van H. Spilman, 1740, naar A. de Haan. Maas en Waals Centrum voor Streekdocumentatie, Wijchen.

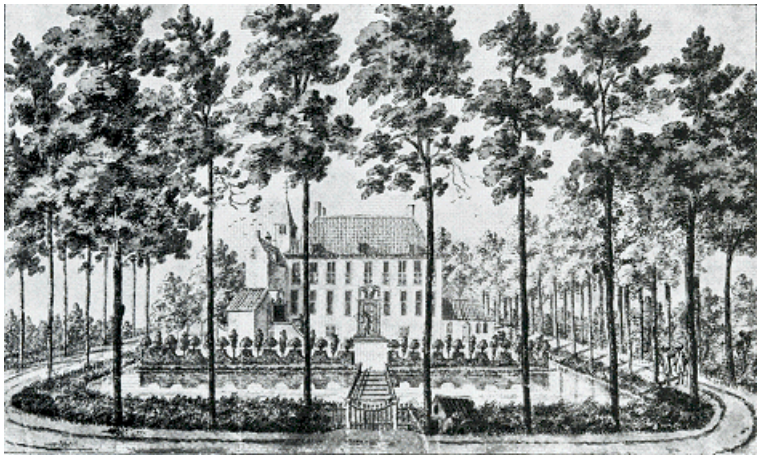

't Huis te Appeltern van de voorzijde (oostkant), tekening van D. van der Burg, 1763. Rijksmuseum, Amsterdam. Herkend als 't Huis te Appeltern door L.J. van der Klooster.

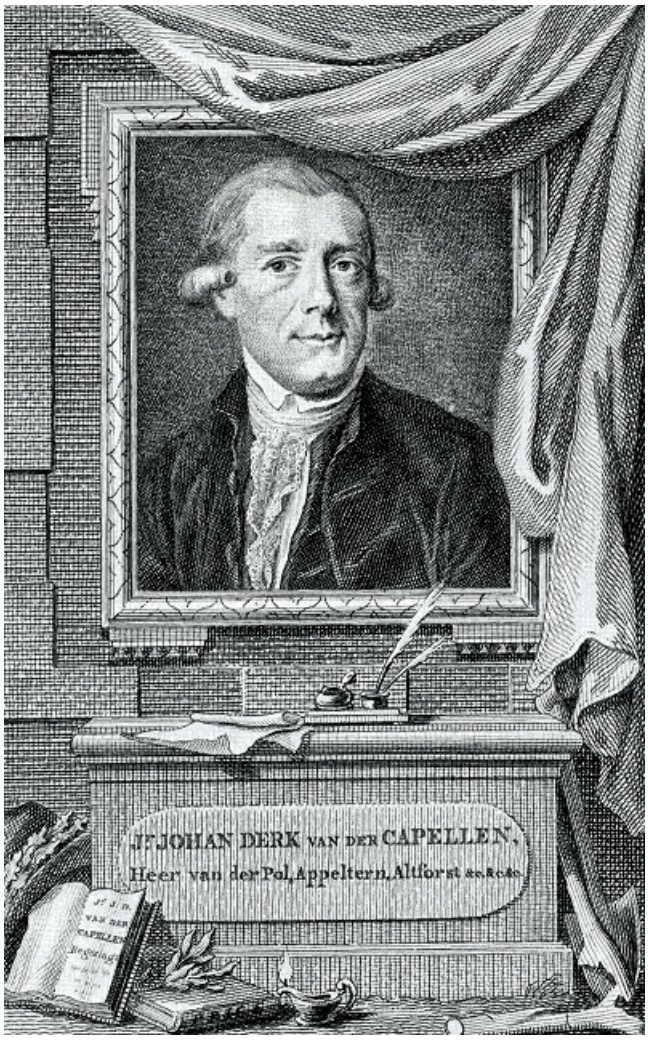

Joan Derk van der Capellen tot den Pol, gravure van Reinier Vinkeles, 1786. Maas en Waals Centrum voor Streekdocumentatie, Wijchen.

Begraafplaats der familie Van der Capellen in 't Gorsselse Veld, gravure van Reinier Vinkeles, 1797, naar J. Buijs. Maas en Waals Centrum voor Streekdocumentatie, Wijchen.

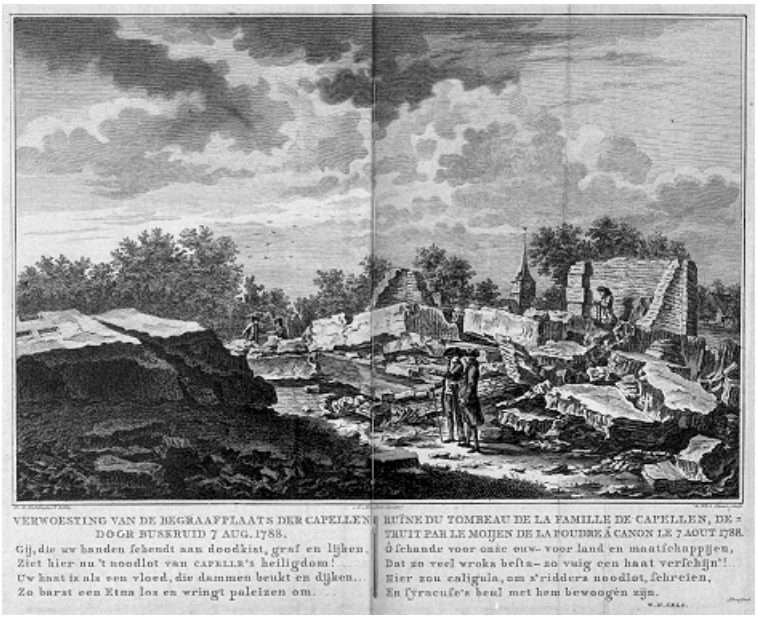
VERWOESTING VAN DE BEGRAAFPLAATS DER CAPELLEN
DOOR BUSKRUID 7 AUG. 1788.
Gij, die uw handen schendt aan doodkist, graf en lijken,
Ziet hier nu 't noodlot van CAPELLE's heiligdom!
Uw haat is als een vloed, die dammen beukt en dijken..
Zo barst een Etna los en wringt paleizen om.
RUÏNE DU TOMBEAU DE LA FAMILLE DE CAPELLEN, DE =
TRUIT PAR LE MOIJEN DE LA POUDRE À CANON LE 7 AOUT 1788.
Ô schande voor onze eeuw- voor land en maatschappijen,
Dat zo veel wroks bestaa- zo vuig een haat verschijn'!
Hier zou caligula, om s'ridders noodlot, schreien,
En Syracuse's beul met hem bewogen zijn.

de begraafplaats verwoest op 7 augustus 1788, gravure van De Wit en Jonxis, naar J.A. Kaldenbach. Maas en Waals Centrum voor Streekdocumentatie, Wijchen.

Verwoesting van de begraafplaats der Capelle door buskruid 7 aug. 1788.

Gij, die uw handen schendt aan doodkist, graf en lijken
Ziet hier nu 't noodlot van CAPELLE'S heiligdom!....
Uw haat is als een vloed, die dammen beukt en dijken..
Zo barst een Etna los en wringt paleizen om....

Ruïne du tombeau de la famille de Capellen, de = truit par le moijen de la poudre á canon le 7 aout 1788.

Ò schande voor onze euw- voor land en maatschappijen,
Dat zo veel wroks besta- zo vuig een haat verschijn'!...
Hier zou caligula, om s' ridders noodlot, schreien,
En sÿracuse's beul met hem bewoogen zijn.
W.H. SELS.

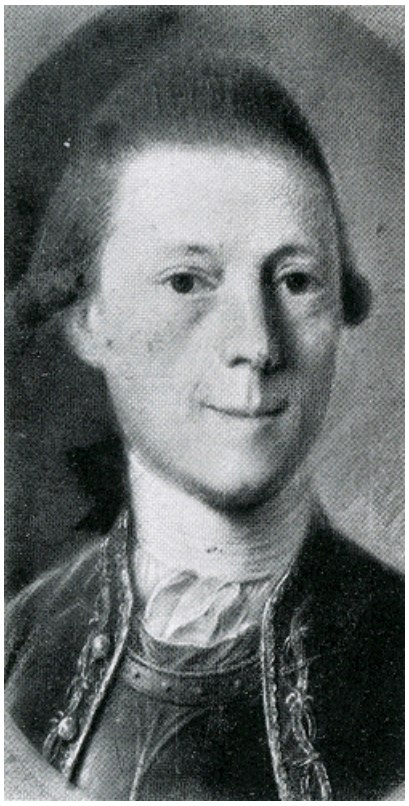

Joan Derk van der Capellen tot den Pol, jeugdportret, pastel van J. van Hien. Collectie Van Dedem. Foto Iconografisch Bureau, Den Haag.

Dankbetuiging aan Van der Capellen door de inwoners van Twente, voor- en achterzijde van de herdenkingspenning van J.G. Holtzhey. Foto Koninklijk Penningkabinet, Den Haag.

Joan Derk van der Capellen tot den Pol, *Aan het volk van Nederland*

Schetsontwerp model nr. 2 (4 figuren) voor het gedeeltelijk uitgevoerde Van der Capellen-monument, bedoeld om geplaatst te worden in de Grote Kerk te Zwolle, van Giuseppe Ceracchi, 1785. Dia Maas en Waals Centrum voor Streekdocumentatie, Wijchen.

zy, wier gedrag geen onderzoek kan lyden, altyd zo tegen de vryheid van ſchryven en drukken yveren, en wel gaarne zouden zien, dat niets gedrukt of verkogt wierd zonder permisſie. Wapent Ulieden allen, verkiest zelven dezulken, die U commandeeren moeten, en gaat, even als het Volk van Amerika, daar geen druppel bloeds geſtort is, voor dat de Engelſchen hen eerst zyn aangevallen, in alles met bedaardheid en beſcheidenheid te werk, en JEHOVA, de God der Vryheid, die de Israëliten uit den dienſthuize heeft geleid, en hen tot een vry Volk gemaakt, zal onze goede zake ongetwyffeld ook onderſteunen.

Ik ben,

VOLK VAN NEDERLAND!

WAARDE MEDEBURGERS!

ULIEDER getrouwe Medeburger.

OSTENDE,
den 3 September 1781.

Slotpagina van het pamflet *Aan het Volk van Nederland*.

het publieke forum als lid van de Staten van Overijsel hem is ontzegd.

Zijn brochure staat onder sterke invloed van het Amerikaanse vrijheidsideaal. Zijn staatsfilosofie, zoals in het stuk uiteengezet, toont overeenkomst met die van de Contrat Social van Rousseau, hoewel nergens blijkt dat hij diens geschrift had gelezen.[10] Concrete misstanden, die hij hekelt, zijn de drostendiensten, die op de boeren van Overijsel drukken; het jachtrecht dat wel aan de heren, maar niet aan de boeren is toegestaan, tot grote schade voor de landbouw; de ‘militaire jurisdictie’, het ‘Staatsrechtelijk Gedrogt’, dat voor militairen in conflict met burgers steeds een berechting door militaire tribunalen waarborgt, waardoor de burgers het keer op keer moeten afleggen.

Maar de kern van alle kwaad ligt in de soevereine macht van de Stadhouder, die het leger steeds opnieuw kan misbruiken tegen de belangen van burgers en boeren. Hij zet zijn gunstelingen op alle belangrijke posten; hij passeert Nederlanders om vreemdelingen met militaire commando's te kunnen belasten; hij zorgt dat professoren worden benoemd die doceren wat hem welgevallig is. En met zijn pro-Engelse politiek heeft hij het vaderland op de rand van de afgrond gebracht.

Daarom moeten de burgers een nationale enquête eisen naar de oorzaken van 's lands rampzalige toestand. De vrijheid van drukpers moet basis worden van een nationale vrijheid.

Van der Capellen roept, aan het eind van zijn pamflet, op tot het vormen van democratisch verkozen comités van burgers en boeren. En hij bepleit een burgerbewapening op democratische basis naar Zwitsers of Amerikaans model.

Eindnoten:

3 Op grond van een dubieuze uitleg van een traktaat tussen Engeland en de Republiek uit de zeventiende eeuw.

4 W.F. Wertheim en A.H. Wertheim - Gijse Weenink, *Burgers in verzet tegen regentenheerschappij: Onrust in Sticht en Oversticht, 1703-1706*, Amsterdam, 1976.

5 De Gelderse Plooierijen zijn uitvoerig behandeld in A.H. Wertheim - Gijse Weenink, *Democratische bewegingen in Gelderland 1672-1795*, diss. Nijmegen, 1973 (ook opgenomen in deel 2 van *Geschiedenis van Gelderland*, 1975).

6 Vgl. voor de democratisch-patriottische beweging in de drie Oostelijke provincies I. Vijlbrief, *Van anti-aristocratie tot democratie: Een bijdrage tot de politieke en sociale geschiedenis der stad Utrecht*, diss. Amsterdam, 1950; A. van Hulzen, *Utrecht in de Patriottentijd*, Zaltbommel, 1966; en verder de studie vermeld in noot 5.

7 W.H. de Beaufort, *Brieven van en aan J.D. van der Capellen tot den Pol*, Utrecht, 1879, p. 52 (verder te citeren als: *Brieven*).

8 *Brieven*, pp. 177-181.

9 M. de Jong Hzn., *Joan Derk van der Capellen: Staatkundig levensbeeld uit de wordingstijd van de moderne demokratie in Nederland*, Groningen/Den Haag, 1922 (oorspronkelijk verdedigd als Amsterdamse dissertatie; verder aan te halen als De Jong, *op.cit.*).

10 Voor de invloed van *Le Contrat Social* in de Republiek zie W. Gobbers, *Jean-Jacques Rousseau in Holland: Een onderzoek naar de invloed van de mens en het werk (ca. 1760-ca. 1810)*, Gent, 1963. In *Aan het Volk van Nederland* komen enkele passages voor die er op zouden kunnen wijzen, dat Van der Capellen met de grondgedachten van Rousseau bekend was.

Het geheim van Appeltern

De reden waarom Van der Capellen de brochure anoniem publiceerde ligt voor de hand. Hij vreesde terecht de militaire macht van de Erfstadhouder en de politieke macht in Overijsel van de drost van Twente, zijn doodsvijand Van Heiden Hompesch. Toen hij zijn aanklacht schreef, was hij in zijn gewest Overijsel een eenling zonder veel invloed en zonder enige machtspositie in het politieke leven, tegenover machtige tegenstanders. De politieke terreur was in die jaren niet gering, getuige de passage uit het pamflet over Willem's ‘spions, aanbrengers en verklikkers, die zig in alle gezelschappen weten in te dringen en ons van de aangenaamheden eener gulle openhartige samenleving beroven,’ waardoor de gehele Natie ‘vreesagtig, agterhoudend en geveinsd’ gemaakt is. Toen men in 1781 brieven van Joan Derk aan vooraanstaande Amerikanen in handen had gekregen, is hij zelfs, nadat hij door vrienden was gewaarschuwd, 's nachts naar Amsterdam gevlucht.

De Jong, Van der Capellen's biograaf, meende voor diens anonimiteit een andere verklaring te moeten zoeken. Hij zag daarin een uiting van wat hij een gespletenheid noemt in de persoonlijkheid van Van der Capellen. Volgens hem zou Joan Derk de bedoeling hebben gehad, zelfs tegenover zijn beste vrienden een mystificatie op te voeren:

‘Wanneer Van der Capellen het pamflet inderdaad geschreven heeft, dan heeft hij het willen aanwenden als een soort paardemiddel voor de al te slap toetredende natie, maar het geheel gelaten voor rekening van de onbekende schrijver; niet alleen uit vrees voor ontdekking, maar ook omdat hij tegenover zichzelf, voor zijn officiële persoonlikheid, niet verantwoordelik wilde zijn voor sommige beginselen en eisen, die hij daarin had laten horen; dan heeft hij het auteurschap zelfs voor zijn beste vrienden verheimelikt, ja hen door mystificatie op een dwaalspoor gebracht.’[11] In zijn biografie doet De Jong

voortdurend zijn best, om de gespletenheid in Van der Capellen's persoonlijkheid psychologisch aannemelijk te maken. Die gespletenheid wordt telkens weer naar voren gehaald als verklaring van zekere tegenstrijdigheden in Joan Derk's politieke opstelling in de paar jaren die op de verschijning van het manifest volgden. In zekere zin wàs er wel een gespletenheid die voortkwam uit een contrast tussen politiek handelen en temperament. Van der Capellen heeft zelf in een van zijn brieven erkend: 'Het *hoe doller hoe liever* (als het zo eens zijn moet) valt eigenlijk in mijn karakter. Het is uit principes dat ik steeds de moderatie preeke, en niet uit inclinatie.' En De Jong concludeert terecht, dat 'het doldriftige in Van der Capellen's temperament hem toch niet verhindert, er gematigde denkbeelden, en als het gaat zonder schade voor de zaak, ook een gematigde taktiek op na te houden.'[12]

Toch kan worden aangetoond dat De Jong de ambivalentie in Joan Derk's ideeën en optreden in politieke zaken heeft overdreven - en daarmee ongewild heeft bijgedragen tot zeer betwistbare interpretaties van hem als laat-achttiendeeeuwse politicus. Maar hierover straks meer.

De Jong's onderstelling, dat Joan Derk zijn auteurschap van *Aan het Volk van Nederland* 'zelfs tegenover zijn beste vrienden' verborgen zou hebben willen houden, berust op een uiterst aanvechtbare uitleg van een aantal brieven die hij aan mede-patriotten, enige tijd na verschijning van het pamflet, heeft geschreven. Eén van deze correspondenten was De Gijselaar - maar die kunnen we bepaald niet tot 'Joan Derk's beste vrienden', zijn intimi, rekenen; er zijn genoeg brieven van Joan Derk bewaard gebleven, waarin duidelijk te lezen staat, dat hij De Gijselaar niet vertrouwde; allicht dat hij, gezien de grote gevaren die voor zijn persoonlijke veiligheid verbonden waren aan een bekend worden van zijn auteurschap, het grote geheim voor hèm verborgen hield.

Hij was niet voor niets uiterst voorzichtig. Toen het pamflet

in de grote steden van de Republiek verspreid werd, waren de Prins en de ‘Hofpartij’ razend. Maar zij bevonden zich tegelijk in een moeilijk parket. Zij konden verbodsbepalingen uitvaardigen en beloningen voor het bekend stellen van de schrijver uitloven. Maar het viel niet gemakkelijk, de *inhoud* te weerleggen. Ook de felste tegenstanders van de patriotten moesten toegeven, dat de schrijver bijzonder goed geïnformeerd was. Een vertrouwensman van de Prins schreef: ‘de illatiën zijn calumnieus en infaam, dog 't is geen onkundige, die 't geschreven heeft.’ En de eveneens in nauwe relatie tot het Hof staande burgemeester van Zwolle, Lucas Rouse, had gezegd, dat ‘er soo veel passages van Gelderlant in kwamen, die precise met de waerheydt overeenstemden.’ De Jong schrijft: ‘*Aan het Volk van Nederland* is zwaar van feiten, aan welker objektieve betrouwbaarheid niet valt te wrikken of verwegen. Dat zal meer en meer blijken.’[13]

Ook van het persoonlijk leven van Willem V - de ‘teergeliefde’ zoals Joan Derk hem in zijn brieven constant noemt - bleek hij goed op de hoogte. Geen wonder. Zijn neef Alexander Philip, broer van Robert Jasper, behoorde tot de hofhouding van de Prins. Hij zou zijn relatie met de rebellerende neef, en met de broer die ook zo'n ‘gevaarlijke Karel’ was, enige jaren later met zijn ontslag bekopen.

Overigens hebben Joan Derk's vijanden zijn auteurschap niet doorgehad. Het geheim is goed bewaard gebleven - totdat de doopsgezinde predikant A. Loosjes in 1891 uit Amerika het bericht kreeg dat bij de nakomelingen van Joan Derk's grote vriend F.A. van der Kemp, eveneens doopsgezind predikant, een autobiografie van dezen berustte. Daarin kwamen de volgende woorden voor: ‘At the same time my noble friend had written a manly appeal to the People of Netherland, while I visited him at his country seat.’ Loosjes publiceerde dit prompt, en niet lang daarna verscheen de autobiografie ook in druk.[14] Uit dezelfde bron weten wij ook, dat *Aan het Volk van*

Nederland door Van der Kemp's bemiddeling gedrukt is. Waar - dat weten wij nog altijd niet met zekerheid. Op de eerste uitgave was vermeld: Ostende, 3 sept. 1781. Maar de plaatsaanduiding zal wel camouflage zijn geweest.

Wij weten ook, dat Van der Kemp in de zomer van 1780 tweemaal bij Joan Derk in Appeltern gelogeerd heeft. Het is dan ook heel aannemelijk, dat de inhoud van het pamflet door hen samen grondig is besproken.

Maar Van der Kemp was niet de enige van Joan Derk's intieme vrienden, die 'het geheim van Appeltern' kende. De Jong bouwt zijn theorie over Joan Derk's ambivalentie, over diens 'meesterlijke camouflage, deels bewust, deels onbewust, van zijn eigen ideeën', over de publikatie van het pamflet als 'een onwaarachtige daad'[15], voornamelijk op de inhoud van een brief, die Van der Capellen op 30 oktober 1783 schreef aan een van zijn grootste persoonlijke vrienden en medestanders: de Friese grietman Jhr. Coert Lambertus van Beyma. Naar aanleiding van een tegen hem, Van der Capellen, gericht pamflet van de Prinsgezinde lector aan de Leidse Academie Le Francq van Berkhey, die hem als 'een tweede Cromwell' had afgeschilderd, opperde Joan Derk het idee om een anonieme weerlegging te publiceren:

'*Ik zou een korte schets van 't caracter en de daaden van Cromwell kunnen maaken, de Cromwells in 't algemeen kunnen leeren kennen, vervolgens dit kunnen controlleeren met mijne politique geloofsbelijdenis en politique zedekunde. Ik verbeelde mij in staat te zijn, zonder dat er wat op ware een anderen B(rief) A(an) H(et) V(olk) V(an) N(ederland) te kunnen schrijven. Wat dunkt U van dit idee*?'[16]

Uit het gebruik van de uitdrukking 'een anderen BAHVVN' leidt De Jong af, dat Van der Capellen zijn goede vriend opzettelijk om de tuin leidde: 'In wat hij, zo schijnbaar ter loops, over het pamflet 'Aan het Volk van Nederland' zegt, is niet anders te zien, dan een welberekend pogen tot mystificatie, zelfs van zijn beste vrienden.'[17] Jammer, dat De

Jong een andere brief van Van der Capellen, in dezelfde maand geschreven, over het hoofd heeft gezien; hij had die in de tijd dat hij zijn proefschrift schreef gemakkelijk op het Algemeen Rijksarchief kunnen raadplegen: namelijk een brief aan de bekende Leidse fabrikant en patriot Pieter Vreede, grote vriend van Ds. Van der Kemp, met wie Joan Derk in zijn laatste levensjaar regelmatig correspondeerde. Hij schreef aan Vreede, *bijna* in dezelfde bewoordingen als aan Van Beyma, het volgende:

'*In eene slapelooze nagt mij door het hoofd loopende het gene U.E. mij p. voorigen meldde, dat, namelijk, dees verrukker van de sinnen der Leidenaars mij eenen Cromwell gelieft te noemen, zo ben ik op het denkbeeld gevallen om hem en de faktie, waartoe hij behoort, in den kuil te storten, dien zij voor mij gegraaven hebben en, door een eenvoudig, doch pathetiek voorstel van mijne* principes *en mijn* gedrag *als regent, de Natie in staat te stellen om te beoordelen en te beslissen of ik die Man - dat gedrogt - ben waarvoor men mij gelieft af te schilderen dan of Hij een bedrieger is die de slavernij zoekt intevoeren, etc. Ik voele wel hoe moeilijk het zal zijn buiten de termen van eigen lof te blijven; maar ik voele ook dat zodanig een plan mij gelegenheid geeft om de attentie van de Natie te vestigen op onderwerpen, daar zij door minder gerugtmaakenden geschriften niet op gevestigd wordt - met een woord, om, zonder dat er vat op mij zij, een tweede BAHVVN te schrijven*.'

Een 'tweede' Brief aan het Volk van Nederland! 'Ik zou wel eens "een andere Nachtwacht" willen schilderen' zou een eerzuchtige schilder kunnen schrijven, die zich verbeeldt iets van soortgelijke of betere kwaliteit tot stand te kunnen brengen. Maar 'ik wil "een tweede Nachtwacht" schilderen' kan door niemand anders dan door Rembrandt zelf worden gezegd of geschreven! In deze brief aan Pieter Vreede, die wij aantroffen in de sinds 1908 in het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage berustende archivalia van Pieter Vreede en voor het eerst in 1965 publiceerden,[18] valt niet alleen het onomstotelijk bewijs en erkenning te lezen van Van der Capel-

len's auteurschap van het pamflet, maar ook het bewijs dat er vrienden waren, tegenover wie hij zijn auteurschap eerlijk toegaf. Het is zeer aannemelijk, dat óók Van Beyma tot deze ‘beste vrienden’ behoorde; de woorden ‘zonder dat er wat op zij’ in de gepubliceerde tekst van die brief moeten ook stellig gelezen worden als: ‘zonder dat er vat op zij.’

Van der Capellen stond met zijn volle persoon achter dit geschrift. Zijn trotse woorden: ‘Ik durve mijn gansche correspondentie gerust aan de posteriteit overgeven’ gelden ongetwijfeld ook voor deze Brief aan het Volk van Nederland.[19] Hij zal stellig gewenst hebben, dat het nageslacht hem óók door dit strijdschrift zou kennen en eren.

Eindnoten:

11 De Jong, *op.cit.*, Voorwoord, pp. VI, VII; pp. 392/93.
12 Vgl. *Brieven*, p. 766; De Jong, *op.cit.*, pp. 523 en 624.
13 De Jong, *op.cit.*, pp. 438/39.
14 Vgl. A. Loosjes, *Nog een en ander over het pamflet Aan het Volk van Nederland*, Amsterdam, 1891; *Francis Adrian van der Kemp: An Autobiography*, ed. with an historical sketch by Helen C. Fairchild, New York, 1903.
15 De Jong, *op.cit.*, p. 444.
16 ‘Brieven van J.D. van der Capellen tot den Pol, medegedeeld door W.W. van der Meulen’, in *Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap* (verder te citeren als *B. en M.*), deel 28 (1907), p. 243.
17 De Jong, *op.cit.*, p. 393.
18 Brief van J.D. van der Capellen aan Pieter Vreede, hierachter opgenomen als Bijlage I. De brief werd voor het eerst gepubliceerd in de door ons in 1966 verzorgde eerste heruitgave van *Aan het Volk van Nederland*, pp. 132 e.vv. Vgl. ook W.F. Wertheim en A.H. Wertheim-Gijse Weenink, ‘Het einde van een mystificatie’, in *De Nieuwe Stem*, jg. 20 (1965), pp. 256 e.vv.
19 *Brieven*, p. 798.

Het oordeel van de historici

Ook vóórdat wij de brief aan Pieter Vreede hadden gepubliceerd, werd het auteurschap van Joan Derk nauwelijks meer serieus in twijfel getrokken, en wel voornamelijk op grond van de bewuste passage in Van der Kemp's autobiografie. Jan en Annie Romein hebben Joan Derk van der Capellen, juist op grond van dit door hen zeer bewonderde staatkundige geschrift, uitgeroepen tot een der ‘erflaters van onze beschaving’.

Maar het oordeel van de negentiende-eeuwse historici was heel wat minder waarderend. Men kan zich voorstellen, dat na het herstel van het Huis van Oranje als regerende dynastie in Nederland publikatie van dit uitgesproken anti-Orangistisch geschrift lange tijd niet wel mogelijk was. Verscheidene historici waren door politieke vooringenomenheid zelfs zo verblind, dat zij geen oog hadden voor de bijzondere kwaliteiten. Het feit dat het geschrift anoniem was verschenen leek bovendien aan de betekenis ervan, historisch gesproken, afbreuk te doen. Colenbrander schrijft nog in 1899: ‘Welk een laag peil

van geestesbeschaving wijst het aan, dat de gansche revolutionaire literatuur van den patriottentijd geen leesbaarder stuk telt dan dit, overal oppervlakkig en op vele plaatsen laaghartig geschrift.'[20] Het heeft, afgezien van enkele negentiende-eeuwse schrijvers als Prof. G.W. Vreede - kleinzoon van Pieter - en voorts J.A. Sillem en W.H. de Beaufort, schrijvend in de latere regeerperiode van de toen weinig populaire Koning Willem III, tot in de jaren twintig van deze eeuw geduurd eer de patriotten op een welwillender en billijker beoordeling van de kant van de Nederlandse historici aanspraak konden maken.

M. de Jong Hzn., Joan Derk's biograaf, gaf Colenbrander het juiste antwoord: 'Ik meen daarentegen, dat het een meesterstuk is van betoog en zeggingskracht en dat het alleen aan zijn politieke strekking en zijn felheid jegens het huis van Oranje te wijten is, dat men het niet erkend heeft als het beste stuk proza uit het einde der achttiende eeuw; eenvoudig van voorstelling, streng en logies van bouw, klaar en doorzichtig als glas, zuiver van taal, een voortbrengsel van waarlik demokraties idealisme.'[21] Het was ook De Jong, die aan het pamflet als eerste de eretitel meegaf van 'Demokratisch Manifest'.[22]

Het pamflet heeft, hoewel anoniem verschenen, op de tijdgenoten in elk geval een grote indruk gemaakt; maar niet alleen dat: het heeft ongetwijfeld ook politiek effect gehad. De patriotten hadden in de jaren 1781 en volgende de wind in de zeilen. Ook het aanzien van Joan Derk steeg dienovereenkomstig. Hij streefde er naar, zowel stedelingen als boeren, zowel orthodoxen als dissenters en katholieken voor zijn beweging te winnen, door acht te slaan op hun grieven.

In 1782 behaalde hij drie klinkende overwinningen. Amerika werd door de provincie Holland als staat erkend, en John Adams werd als gezant toegelaten. Capellen zelf verkreeg, door brede volkssteun, readmissie in de Overijselse Statenvergadering. En het gelukte hem, de gehate drostendiensten in

zijn gewest afgeschaft te krijgen. Het *Vivat Capellen* was niet van de lucht, waar vroeger steeds *Vivat Oranje* had geklonken.

Wat misschien van nog ingrijpender betekenis was: de door hem met kracht bepleite burgerbewapening begon op grote schaal veld te winnen. Naast de provincie Holland wonnen de patriotten aan invloed in Overijsel en de stad Utrecht, terwijl ook in tal van Gelderse steden de burgerij, met een beroep op tijdens de Plooierijen van het begin van de eeuw historisch verkregen rechten, zich begon te roeren. In Zutphen was neef Robert Jasper bijzonder actief, en van HoogwelGeboren Heer en Neef was hij weer, in de brieven van Joan Derk, 'Amicissime' geworden.

Het hoogtepunt in Joan Derk's politieke loopbaan was het grote. Doelenfeest in Amsterdam, in april 1783. Maar Joan Derk werd niet verblind door de successen. In zijn laatste levensjaar zag hij de toekomst met ernstige bezorgdheid tegemoet.

Eindnoten:

20 H.T. Colenbrander, *De Patriottentijd*, 's Gravenhage, 1897-99, dl. 1, p. 262 (verder te citeren als Colenbrander, *op.cit.*).
21 De Jong, *op.cit.*, p. 437.
22 *Ibidem*, p. 389.

Democratisch staatsmanschap: Capellen of Paulus - wie van de twee?

In historische werken over de Patriottenbeweging wordt Joan Derk van der Capellen vrij algemeen ten tonele gevoerd als een leider - en vaak zelfs als dé leider - van de 'Democratische' tak van deze beweging. Geschiedschrijvers uit zo verschillende hoek als Blok, Colenbrander, Romein, Geyl, Palmer en zelfs Kossmann kenschetsen Joan Derk van der Capellen, ondanks een zeer uiteenlopende beoordeling van zijn staatsmanskwaliteiten, als een 'democratisch' leider; en ook bij De Jong valt geen twijfel aan *deze* kenschets van de held in zijn levensverhaal te bespeuren.

Twijfel, en later zelfs bestrijding van *deze* karakteristiek van Van der Capellen vinden wij pas in het werk van de historicus

C.H.E. de Wit. Al in zijn proefschrift uit 1965[23] werd aan de rol van Van der Capellen als democratisch leider in de jaren tachtig opvallend weinig aandacht besteed. Als *echte* democratische leiders op nationaal niveau springen in deze dissertatie slechts twee figuren naar voren: Pieter Paulus en S. Iz. Wiselius.

Dit is enigszins te begrijpen; immers, het grote belang van De Wit's studie was in de eerste plaats gelegen in een nieuwe, van de in onze geschiedschrijving gebruikelijke afwijkende, visie op de politieke ontwikkelingen tijdens de Bataafse republiek, en op de herkomst van de in die jaren geformuleerde staatkundige denkbeelden. In afwijking van het vooral door Colenbrander geijkte beeld van een volkomen op Franse leest geschoeid staatkundig systeem, heeft De Wit aangetoond, dat met name de ‘unitarissen’ wel degelijk een oorspronkelijk Nederlandse vormgeving voor het staatkundig bestel hebben ontworpen. Het is daarom begrijpelijk, dat De Wit aan de twee vernieuwers Paulus en de zestien jaar jongere Wiselius een belangrijke plaats inruimt. Misschien was daaruit te verklaren dat De Wit probeerde de bron van Pieter Paulus' staatkundige denkbeelden al terug te vinden in diens jeugdwerken uit de jaren zeventig.

Veel verder gaat De Wit echter in zijn werk uit 1974: *De Nederlandse Revolutie van de Achttiende Eeuw 1780-1787*, gevolgd door het in 1978 verschenen: *Het ontstaan van het moderne Nederland 1780-1848 en zijn geschiedschrijving*.[24] Want in deze werken wordt Joan Derk van der Capellen tot den Pol, evenals trouwens zijn neef Robert Jasper van der Capellen van de Marsch, volkomen van de lijst van *democratische* leiders afgevoerd en op één lijn met de Hollandse ‘matadors’ De Gijselaar en Van Berckel bij de ‘Oud-Patriotten’ ingedeeld - zij het dat Joan Derk wordt gekenschetst als ‘een regent van de radicale vleugel der oud-patriotten’. Als enige democratische leider van niveau wordt Pieter Paulus naar voren gehaald: ‘Terwijl

in andere landen dikwijls uit adel en soms uit het patriciaat leiders van een hervormingsbeweging voortkwamen, leverde de regentenklasse in Nederland maar één hervormer van betekenis op': *Pieter Paulus*.[25]

Tegen Joan Derk van der Capellen wordt door De Wit aangevoerd, dat hij alleen binnen het bestaande staatkundige bestel (de Unie van Utrecht) wilde opereren en zich alleen maar richtte tegen 'insluipsels'; dat hij nooit heeft laten blijken, te streven naar een ware hervorming van het staatsbestel.

Nu moeten wij ons allereerst rekenschap geven van het feit, dat Joan Derk al in juni 1784 overleden is. Het is merkwaardig dat De Wit, kennelijk zonder dit te beseffen, de reden waaròm Van der Capellen dit, zolang hij leefde, niet deed en ook niet kòn doen, heel scherp aangeeft:

'Om de uitdrukkingen en de handelwijze der patriotten te verstaan, mag men het absolutistische karakter der stedelijke en rurale regeringen, ook al waren ze oudpatriots, niet uit het oog verliezen. Al kon men ongehinderd de stadhouder aanvallen, democratische uitingen, mondeling of schriftelijk, bleven in de eerste jaren zwaar strafbaar. Daarom gebruikten de burgers aanvankelijk dezelfde uitdrukkingen als hun herenbondgenoten, soms met nuanceverschillen, maar voldoende ambivalent om zich bij een mogelijk proces te kunnen verdedigen. Pas toen de burgers door hun vrijcorpsen sterk waren, zich landelijk hadden georganiseerd en de oudpatriotten een vrijmoedig auteur niet meer durfden arresteren, gebruikten ze begrippen als representatie, republiek, volksregering en andere in moderne zin.'[26]

Laten we, uitgaande van deze analyse, achtereenvolgens de prestaties van Pieter Paulus, en die van Joan Derk van der Capellen in de jaren tachtig bekijken; waarbij het uiteraard niet alleen gaat om de staatkundige theorieën, maar ook om het politieke handelen.

Eindnoten:

23 C.H.E. de Wit, *De strijd tussen aristocratie en democratie in Nederland, 1780 - 1848*, diss. Amsterdam, 1965.

24 C.H.E. de Wit, *De Nederlandse Revolutie van de Achttiende Eeuw 1780 - 1787: Oligarchie en Proletariaat*, Oirsbeek, 1974; *idem, Het ontstaan van het moderne Nederland, 1780-1848, en zijn geschiedschrijving*, Oirsbeek, 1978. Dezelfde gedachtengang is ook terug te vinden in C.H.E. de Wit, 'Oud en modern: De Republiek 1780 - 1795', in het pas verschenen negende deel van de *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, pp. 113 e.vv.

25 De Wit, *De Nederlandse Revolutie etc, op.cit.*, p. 277. Op soortgelijke wijze als De Wit trekt ook I. Leonard Leeb, *The Ideological Origins of the Batavian Revolution: History and Politics in the Dutch Republic 1747-1800*, 1973, p. 144, het democratisch gehalte van Van der Capellen's ideeën in twijfel - maar evengoed van die van Pieter Paulus!

26 De Wit, *De Nederlandse Revolutie etc., op.cit.*, p. 62.

Pieter Paulus als patriot en democratisch denker

Pieter Paulus was een begaafd jurist, en in de jaren 1775-1777 verscheen van zijn hand een vierdelige *Verklaring der Unie van Utrecht*. Aan de ene kant was Paulus vol bewondering voor de bestaande constitutie: ‘Eene grondwet, die ik nooit dan met aandoening beschouw, en die ik nimmer lees, of ik voel mij over de doorstralende wijsheid en voorzichtigheid harer opstelleren opgetogen.’ Maar aan de andere kant begreep Paulus ook, dat een grondwet niet voor eeuwig kan worden geschreven: ‘Niettegenstaande dat de Unie van Utrecht de waaragtige grondslag is, waarop deze gantsche Republiek berust, moet men, egter, zig wel wagten, van dezelve te beschouwen, als eene wet, even zo geschikt voor de tijden, welke wij thans beleven, als zij was voor die, waarin zij gemaakt wierd.’ Uit zulke passages leidt De Wit af, dat Pieter Paulus al vroeg denkbeelden koesterde omtrent de noodzaak van een vernieuwing van ons staatsbestel in democratische richting.

Maar in de jaren tachtig ging Paulus' belangstelling een andere richting op: hij bouwde aan zijn carrière. Pieter werd een succesvol advocaat. Als zodanig trad hij wel in het krijt ten behoeve van oude stadsprivileges en tegen uitzonderlijke machtsaanspraken van de Stadhouder die hier een inbreuk op maakten - zoals toen hij een Memorandum opstelde ten behoeve van de stad Alkmaar.[27] Hij stond bekend als een aanhanger van patriottische denkbeelden - maar bleef toch voor de Hofpartij aanvaardbaar: in 1785 werd hij benoemd tot Advocaat-Fiscaal bij de Admiraliteit op de Maas, een functie die hij kennelijk met uitzonderlijke bekwaamheid vervulde. Hij werd meer dan eens ontvangen door Prinses Wilhelmina van Pruisen - ‘Madame Roiale’, zoals Joan Derk haar in zijn brieven noemde - en probeerde via haar vergeefs de Stadhouder er toe te bewegen, door toe te stemmen in zekere hoognodige hervormingen, de democraten voor zich te winnen. Het

is juist deze neiging van Paulus tot een verzoening, en indien mogelijk samenwerking met Oranje die hem, in de ogen van De Wit, tot een typische vertegenwoordiger maakte van de monarchistisch-democratische richting die pas met de door Thorbecke doorgevoerde grondwetsherziening van 1848 tot volle wasdom zou komen. Maar op een bepaald moment ondersteunde Paulus toch, naar het schijnt, het idee om de Prins van zijn ambt te ontheffen en de Prinses tot regentes te benoemen.

Pieter Paulus ging in de provincie Holland tot de vooraanstaande patriottische leiders behoren, en wordt door Colenbrander zelfs met de ‘matadors’ in één adem genoemd. Mèt De Gijselaar was hij in 1787 voorstander van ‘remotie’ van verstokte aristocratische regenten in de Hollandse steden. In 1787 zou hij ook nog een belangrijke rol spelen bij pogingen om, met een beroep op de met Frankrijk gesloten Alliantie, van de bondgenoot militaire steun te krijgen tegen de dreigende Pruisische invasie. Het is waarschijnlijk vooral déze stap, die de machtige Britse gezant James Harris aanleiding gaf, er ná de Pruisische inval bij de in haar macht herstelde Hofpartij op aan te dringen, Pieter Paulus te ontslaan.

Terwijl tal van patriottische leiders moesten vluchten - Van der Capellen van de Marsch werd zelfs bij verstek ter dood veroordeeld - bleef Paulus tot 1788 in functie; toen volgde pas *zijn* ‘remotie’ - volgens Van der Spiegel's latere bekentenis ‘eene groote sottise’.[28] Zó gevaarlijk was hij blijkbaar niet, en bovendien: zijn bekwaamheden hadden heel goed gebruikt kunnen worden, ook na de Oranje-restauratie.

Wij zien dus, dat Pieter Paulus zich in de jaren tachtig steeds in de hogere kringen van de patriottenwereld bewoog. Van enige belangstelling voor, of contact met vrijcorpsen of stedelijke burger-commissiën hebben wij geen enkele aanwijzing gevonden.

De Wit schrijft over deze periode in Paulus' loopbaan op

vergoelijkende manier: ‘Aangezien hij de gevaren die politiekbedrijven in een oligarchie meebracht, op de toppen van zijn vingers aanvoelde, ondersteunde hij de democratische beweging met uiterste voorzichtigheid, maar toch krachtig en op het juiste moment, terwijl hij de interne en Europese mogelijkheden daartoe in zijn handelen betrok.’[29]

De Engelse historicus Schama zegt het in minder vleiende bewoordingen: ‘Tot het tijdstip dat hij zijn *Verhandeling* (uit 1793) zou schrijven, had Pieter Paulus gezweefd in de marge van de Patriottische revolutie. Als succesrijk advocaat in Den Haag, had hij praktisch elke gradatie van politiek standpunt doorlopen vóórdat hij bij de meest radicale terechtkwam... Hij had het ambt van Admiraal(?)-Fiscaal op de Maas verworven door voorzichtig te vermijden zich met extreemdemocratische stromingen te vereenzelvigen. Maar hiermee kon hij niet voorkomen dat hij deze baan kwijtraakte in 1788, ondanks een hevig achterhoedegevecht dat hij leverde met als inzet de juridische finesses van zijn ontslag.’[30] En De Jong schrijft over Pieter Paulus: ‘Paulus, die graag de veilige kant hield, die met Leden van Hunne Hoogmogenden dineerde, en die zeer verheugd was, dat de Stadhouder gunstig over hem dacht, bleef wel graag goede vrienden met Van der Capellen maar wilde zich de vingers niet branden aan diens “nieuw systema”, de democratische ideeën van Hutcheson en Price.’[31]

Pas na zijn eigen ‘remotie’ kwam Pieter Paulus er toe, de gebeurtenissen, zowel in zijn eigen land als in Frankrijk en Amerika, consequent door te denken. Het resultaat was zijn Verhandeling, als inzending op een door het Teyler Genootschap uitgeschreven prijsvraag, *Over de Gelijkheid*.[32] Publikatie van dit geschrift in 1793, ten tijde van het Stadhouderlijkaristocratisch bewind, was stellig een daad van politieke moed. De schrijver plaatste het gelijkheidsprobleem in een godsdienstig kader. ‘Christus zelf predikte gelijkheid.’ De

Stadhouder werd tot de schare van de Anti-Christ gerekend; daarentegen werd Joan Derk van der Capellen geëerd als ‘Mozes, Jozua en David’ in enen.[33]

Waar moeten we, in die Bijbelse rij, de schrijver zelf plaatsen? In dezelfde testamentische stijl doordenkende, kunnen we vaststellen dat pas in 1793 Saulus Paulus is geworden.

Eindnoten:

27 P.H. Suringar, *Biographische Aanteekeningen betreffende Mr. Pieter Paulus*, dl.1 (dl.2 nooit verschenen), diss. Leiden, 1879, pp. 84 e.v.
28 Colenbrander, *op.cit.*, dl.2, p. 280.
29 De Wit, *De Nederlandse Revolutie etc., op.cit.*, p. 277.
30 Simon Schama, *Patriots and Liberators: Revolution in the Netherlands, 1780 - 1813*, New York, 1977, p. 169.
31 De Jong, *op.cit.*, p. 223.
32 Pieter Paulus, *Verhandeling over de vrage: In welken zin kunnen de menschen gezegd worden gelijk te zijn? En welke zijn de regten en pligten die daaruit voordvloeien*?, Haarlem, 1793. In hetzelfde jaar verscheen het eerste staatkundige geschrift van Wiselius.
33 Schama, *op.cit.*, p. 71.

Joan Derk van der Capellen als democratisch staatsman

De Jong ziet in *Aan het Volk van Nederland* een naar de geest revolutionair geschrift.[34] Maar de concrete, zeer bescheiden, politieke stappen die het pamflet aan het eind aanprijst om ‘ons waarlijk bijna onherstelbaar verloren vaderland’ te redden ziet hij als uitingen van het, door hem steeds weer opnieuw als karaktertrek van Joan Derk benadrukte, ‘psychisch dualisme’: ‘Maar welke een aarzeling! Hij laat de burgers samenkomen, in steden en dorpen, om hun afgevaardigden te kiezen, die te zenden naar de hoofdsteden der gewesten, om “met en nevens de Staten”, N.B. met en nevens deze burgerkoninkjes... heilzame maatregelen te verwezenlijken.’ Even verderop voegt De Jong, na uit enkele brieven van Joan Derk geciteerd te hebben, er aan toe: ‘Is dat de schrijver van “Aan het Volk van Nederland”, is dat de taal van een revolutionair? Neen! Die is het niet! Het is de taal van zijn “alter ego”. Het zal ons nog nader blijken, dat Van der Capellen's leven, na de verschijning van het pamflet, een algehele ontkenning is van deze revolutie-beginselen.’[35]

Wij menen dat De Jong, misleid door zijn voortdurende nadruk op een ‘psychisch dualisme’ in Joan Derk's persoonlijkheid, de wezenlijke motieven voor het schrijven en publiceren van zijn pamflet niet heeft begrepen.

Van der Capellen wàs geen revolutionair, en wilde dit ook niet zijn. Misschien was hij het wel qua temperament - ‘hoe

doller, hoe liever!' - maar in zijn politieke handelen wilde hij steeds blijven binnen de perken van het juridisch mogelijke. Voor zijn staatkundige filosofie zijn wij vooral aangewezen op de werken, die hij in vertaling uitgaf - vooral het werk van Price. Maar voorzover het om onze Republiek gaat, was hij zich, vooral na zijn persoonlijke ervaringen met zijn actie tegen de 'drostendiensten', maar al te zeer bewust van de sfeer van repressie die er heerste. Evenals Pieter Paulus voelde hij 'de gevaren die politiek-bedrijven in een oligarchie meebracht, *op de toppen van zijn vingers*' aan! Maar anders dan Paulus in de jaren tachtig, probeerde hij telkens hoe ver hij *met het in praktijk brengen van zijn ideeën* kon gaan, zonder opnieuw zijn vingers te branden.

Met de publikatie van *Aan het Volk van Nederland* riskeerde hij, bij ontdekking van de identiteit van de schrijver, zware straffen - misschien zelfs wel de doodstraf. Vandaar de strikte bewaking van 'het geheim van Appeltern'. Maar de *inhoud* van het pamflet is, ondanks de uitzonderlijke scherpte van toon, toch niet revolutionair. Het betoog neemt volledig de Unie van Utrecht als uitgangspunt - 'deze zo heilzame grondwet'. Als deze grondwet van 1579 maar 'tot onze dagen toe, werkelijk gehandhaafd ware geweest!' Van der Capellen richt zijn scherpe kritiek op de vele vormen waarin de opeenvolgende stadhouders inbreuk op die grondwet hebben gemaakt.

Nu is het beroep op historische rechten in beginsel niet onverenigbaar met het begrip revolutie. Heel wat revoluties zijn in het verleden gestreden met een beroep op historische rechten waarop een regerend vorst inbreuk had gemaakt. Het was denkbaar geweest dat door de schrijver aan het betoog in het pamflet, dat 'een volk is een grote maatschappij, een compagnie en niets anders', en dat de regeerders aan deze aandeelhouders ondergeschikt zijn, een revolutionaire strekking was gegeven. Maar *Aan het Volk van Nederland* was duidelijk nièt bedoeld, om de burgers tot oproer op te wekken, maar juist om

ze tot activiteiten aan te sporen langs juridisch geoorloofde paden!

In dit verband is vooral het beroep op artikel 8 van de Unie van Utrecht van groot belang. Hier wordt aan alle ingezetenen van elke provincie, in steden en op het platteland, van de leeftijd tussen 18 en 60 jaren, de plicht opgelegd om zich te laten monsteren en registreren ‘ten dienste van de grootste bescherming en veiligheid van deze verenigde landen.’ Vandaar, in de tekst van het pamflet, de oproep aan burgers en boeren om ‘elk een goede snaphaan met een bajonet erop en een sabel’ te hebben, en ermee te leren omgaan. Hun officieren ‘moeten ze zelf kiezen.’ Dit alles naar Zwitsers en Amerikaans voorbeeld. Vandaar ook weer, in de slotalinea, de woorden: ‘Wapent U allen, verkiest zelf degenen die U bevelen moeten.’

En ook voorzover het gaat om het politieke optreden van ‘het Volk van Nederland’, Van der Capellen's ‘medeburgers’, beveelt de schrijver hun aan, vooral binnen de perken van de wet te blijven: zij moeten *vreedzaam* bijeen komen, en uit hun midden gekozen ‘gecommitteerden’ sturen naar de plaatsen waar de Provinciale Staten vergaderen, om het gevoerde beleid kritisch te begeleiden. Daartoe moeten zij ook zorg dragen ‘voor de vrijheid van drukpers, want zij is de enige steun van Uw nationale vrijheid.’

Is dat alles? vraagt De Jong verbaasd. ‘Is er ooit dwazer, hersenschimmiger projekt in het hoofd van een plannenmaker ontstaan?’ Zulke vragen wijzen er op, dat De Jong, met al zijn bewondering voor Van der Capellen's staatsmanschap, toch eigenlijk weinig van zijn strategie heeft begrepen. Het was, ondanks de grote heftigheid in zijn aanklacht tegen het Oranjehuis en met name tegen Willem V, helemaal niet zijn bedoeling, dat met ‘oproer’ zou worden gewerkt, ‘onwettige daden’ zouden worden begaan. De publikatie was geen ‘wanhoopsdaad’, al vond De Jong haar klinken als een reeks van ‘woeste

uitbarstingen'. De tekst was door Joan Derk, in overleg met Van der Kemp, met veel zorg geformuleerd. Het *eigenlijke* doel was: het bevorderen van een onafhankelijk onderzoek naar de oorzaken van het rampzalig verloop van de oorlog. Het merkwaardige is dat de strategie, die in de komende jaren door de democratische tak van de patriotten werd gevolgd, in grote trekken al in dit pamflet was aangegeven. Het was de *enige* democratische strategie, die binnen het raam van het bestaande staatsbestel mogelijk was. Het materiaal voor de bewijsvoering hiervan ligt, merkwaardigerwijs, in De Jong's biografie zelf voor het grijpen!

Het idee van Burger-gecommitteerden, aan het slot van het Manifest geopperd, werd het eerst in Deventer gerealiseerd, en wel op 1 december 1782. Het was voor de Republiek geen volstrekte nieuwigheid. Tijdens de Plooierijen waren hier en daar van uit de stedelijke burgerijen 'gecommitteerden' benoemd, zoals in Zutphen, waar deze 'Gecommitteerden des Volx', naast de Magistraat en het College van Gemeenslieden, een jaar lang grote invloed kregen in gemeentezaken, totdat het instituut in februari 1704 weer werd opgeheven.[36] Maar de herinnering aan dit oude experiment zal in 1782 allang verdwenen zijn geweest, zodat men inderdaad meende met iets volkomen nieuws te komen. De betekenis van dit uit twaalf personen bestaande permanente comité school hierin, dat het nij uitdrukkelijke 'Acte van Qualificatie' werd ingesteld, getekend door een groot aantal burgers. Dezen namen daarin alle door het Comité te voeren acties voor hun verantwoording, en zegden ze bescherming toe met lijf en goed, wanneer ze dientengevolge moeilijkheden zouden ondervinden.

Van der Capellen vond de gedacht zo 'excellent', dat hij meteen besloot ook in Zwolle zo'n initiatief te nemen. Hij had, blijkens een brief aan Driessen, hoogleraar aan het Deventer Atheneum, tot dusver vooral geprobeerd de volksin-

vloed te vergroten door aan te dringen op het indienen van requesten en adressen. Hij meende dat dit een uiterst nuttige vorm van democratische actie was, waarbij een groot aantal mensen in de besluitvorming kon worden betrokken ‘zonder gerugt te maaken.’ Op die manier kon men de diverse provinciale en stadsregeringen maken ‘tot een orgaan van de volkswil,’ schrijft Dr. de Jong zelf: ‘als de aristokratiese Magistraten, al of niet van de Prins afhankelik, niet sterk genoeg waren om zich te verzetten, zouden ze tegen wil en dank mee moeten.’ Van der Capellen's ondervinding had hem immers al geleerd ‘dat zij excellent kunnen springen, wanneer men er maar met de sweep agter zit.’[37]

Diezelfde ondervinding had namelijk al aangetoond, hoe groot het effect was geweest van de georganiseerde adresbeweging ten gunste van de erkenning van Amerika, zowel als ten gunste van Joan Derk's readmissie in de Overijselse Staten! Maar na het Deventerse initiatief was hij gewonnen voor het idee van permanente burgercommissies. Wèl was hem alles eraan gelegen, dat deze com missies niet het recht zouden krijgen, zichzelf aan te vullen (zoals aanvankelijk in Deventer was bepaald). De commissies zouden dan in de kortste keren tot een nieuw staatsorgaan uitgroeien, te vergelijken met de vroedschappen en de Gezworen Gemeente: ‘Het volk moet zijne eigen voorstanders kiezen en volgens de leer van den grooten Montesquieu kan *niemand* zulks beter. Het volk weet accuraat, wie al, wie niet deszelfs vertrouwen waardig zijn.’[38]

Van der Capellen doet ook tegelijk moeite, het idee van de Burgercommissies verder te verbreiden. *De Post van den Neder-Rhijn* besteedde er veel aandacht aan, en ook in zijn correspondentie met Friese en Hollandse patriotten beveelt Joan Derk dit nieuwe instituut aan. Hij wijst er met nadruk op, dat onder de burger-gecommitteerden ook dissenters worden aangenomen, ‘als Roomschen, Mennoniten, Lutheranen, zoo wel als Gereformeerden.’[39] Maar de Hollandse ‘matadors’

voelden er kennelijk weinig voor: ‘De burger-commissiën zijn niet van den smaak der Hollandse aristocraten,’ schreef Joan Derk aan Van Beyma.[40]

Een ander element uit het Manifest, dat op den duur invloed heeft gehad, is het idee van de volksbewapening. De bestaande stedelijke schutterijen stonden volkomen onder het gezag van de stadsbesturen, waaruit ook meestal de commandanten werden gerecruteerd. Maar Van der Capellen wilde veel verder gaan. ‘Ongetwijfeld is hij de vader van de Patriottise burgerbewapening,’ schrijft De Jong,[41] ‘èn door de vertaling van Fletcher's “A Discourse of Government Relating to militias”, èn door zijn beroep op artikel VIII der Unie van Utrecht in de Voorrede ervan.’ Het eerste initiatief werd al genomen in februari 1782, in Oostergo, op voorstel van Joan Derk's vriend Van Beyma. ‘Van der Capellen verklaarde uitgelaten van vreugde geweest te zijn, toen hij kennis kreeg van het voorstel-Oostergo. Hij herkende er zich zelf in.’ Met verwijzing naar Zwitserland en Amerika werd een plan aangeboden, dat uitging van de inschrijving van alle manspersonen van 18 tot 60 jaar - met inbegrip dus van de stedelijke ingezetenen zonder burgerrechten, en van boeren. Het plan werd in een artikel in *De Post van den Neder-Rhijn* besproken en met warmte aanbevolen - maar toen het op uitvoering aankwam, lukte het alleen in enkele steden (Dockum en Leeuwarden) een ‘vrijcorps’ op te richten.

Onderwijl kwamen er ook in andere provincies vrijcorpsen tot stand, zoals in Leiden, Utrecht, Arnhem en een aantal Overijselse steden en stadjes. Van der Capellen, die eerst voor een meer algemene volksbewapening had gepleit, ondersteunde deze plaatselijke initiatieven. Hij schreef aan een correspondent in de provincie Utrecht: ‘Mijn plan en vooruitzigt is, dat er in alle steden vrije corpsen dienen te worden opgerigt en dat de burgercompagniën de goede, de vrije, de *democratische* directie, de *evengelijkheid*, die onder die vrijcorpsen plaats

heeft, ziende, daar behaagen in zullen krijgen en zelven ongevoelig vrijcorpsen worden... De weerzin, die het Hof en de van hetzelve afhangende Magistraaten tegen de oprigting der vrijcorpsen toonen, bewijst klaar hoe nuttig zij zijn.'[42]

En wanneer Joan Derk hoort, dat in Arnhem een vrijcorps wordt opgericht, stuurt hij een aantal geschriften en documenten van zijn grootvader Van Bassenn, die tijdens de Plooierijen zelf commandant was van zulk een vrijcorps.[43]

Totdusver zijn wij dus niets tegengekomen, dat ons aanleiding zou kunnen geven aan Van der Capellen de titel 'democraat' te ontzeggen. Het hoofdargument hiertoe ontleent De Wit echter aan bepaalde ontwikkelingen in het jaar 1783.

Eindnoten:

34 De Jong, *op.cit.*, p. 442.
35 *Ibidem*, p. 443.
36 A.H. Wertheim-Gijse Weenink, *Twee woelige jaren in Zutphen: De plooierijen van 1703 tot 1705*, Zutphen, 1977.
37 *Brieven*, pp. 424 e.vv., vooral p. 427; De Jong, *op.cit.*, p. 529.
38 *Brieven*, p. 464.
39 *Brieven*, p. 684.
40 *B.en M.*, dl. 28, p. 198.
41 De Jong, *op.cit.*, pp. 664/65.
42 *Brieven*, p. 685. 'Ongevoelig' betekent: *onmerkbaar*.
43 *Brieven*, pp. 616/17. Vgl. over de gebeurtenissen, die tot de veroordeling van Van Bassenn leidden, A.H. Wertheim-Gijse Weenink, in *Geschiedenis van Gelderland*, dl. 2 (*op.cit.*), pp. 262, 266-269.

Joan Derk en de patriottenvergaderingen van 1783

Enige tijd na het Doelenfeest van april 1783, waarbij Joan Derk's readmissie en de afschaffing van de drostendiensten in Overijsel op grootse wijze werden gevierd, kwam hij ten huize van de Amsterdamse burgemeester 'vader Hooft' bijeen met zijn neef Van der Marsch en met twee andere Amsterdamse regenten, Bicker en Abbema. De Wit meent dat de bijeenkomst vlak na het Doelenfeest plaatsvond, maar dit is een vergissing: de bijeenkomst vond plaats in de tweede helft van juli 1783, tijdens een reis van Joan Derk naar Utrecht en enkele Hollandse steden.[44] Uit deze voorbereidende bespreking kwamen enige vergaderingen van patriottenleiders voort, die door vertegenwoordigers uit de verschillende provincies werden bijgewoond (de eerste werd op 16 augustus gehouden, de tweede op 4 oktober).[45] De Wit interpreteert deze Amsterdamse vergaderingen als bijeenkomsten die dienden tot uitwerking van een staatkundig ontwerp dat later (in 1784-86) als *Grondwettige Herstelling* werd gepubliceerd. Voor de Amsterdamse patriotten en een aantal andere deelnemers kan dit best

waar zijn geweest - maar De Wit betrekt ook Joan Derk van der Capellen in deze opzet van een typische regentenpublikatie, waarin inderdaad weinig van een wil tot radikale staatkundige vernieuwing en tot democratisering van het bestaande staatsbestel te bespeuren valt. Waarom Joan Derk? Niet alleen vanwege diens aanwezigheid bij een aantal landelijke bijeenkomsten, maar óók omdat de samenstellers van deze *Grondwettige Herstelling* in hun Voorrede hulde betuigen aan Joan Derk van der Capellen:

'*Intusschen kunnen wij niet nalaaten hier bij te voegen, dat wijlen de Baron Van der Capellen tot den Pol een zeer levendig deel nam in ons Ontwerp, tot hetwelk Hij ons verscheidene aanmerkingen had medegedeeld. Hij beschouwde het als een eenig middel om de tegenwoordige gisting der gemoederen een vasten grond te geeven. Hij merkte het aan als eene geloofsleuze, volgens welke men eene algemeene vereeniging zou kunnen aangaan, waardoor de verscheidene politieke Vergaderingen van den Staat, en allen de ingezetenen zich zouden verbinden om elkanderen met alle hunne krachten te ondersteunen en bij te staan jegens en tegen allen, tot handhaving of wederverkrijging van hunne rechten en privilegiën, zo afzonderlijke als gemeene. Zo deeze onwaardeerbare Man, veel te vroeg aan ons en aan het geheel Vaderland ontrukt, nog had moogen leeven, zouden wij omtrent de uitvoering van dit ons Ontwerp minder in onzekerheid geweest zijn, en meer vertrouwen hebben durven stellen in den goeden uitslag van de heilzaame oogmerken, welken wij in hetzelve bedoeld hebben*.'[46]

Uit de slotzin blijkt, behalve dan dat de samenstellers (Swildens en Cérisier?) zich graag op het gezag van Joan Derk beroepen, toch ook dat deze van de tenslotte totstandgekomen tekst *geen* kennis meer heeft kunnen nemen. De principiële instemming en de 'aanmerkingen' waarvan in dit citaat sprake is, zijn dus wel van heel algemene aard geweest.

Dat Joan Derk *vooralsnog* alleen wilde ijveren voor een herstel van oude grondwettige rechten en privilegiën, en met name de 'insluipsels', de inbreuken van de zijde van het Stad-

houderlijk gezag, wilde bestrijden, weten wij ook uit *Aan het Volk van Nederland*. Maar één duidelijk democratisch element valt toch ook in deze passage te lezen: Joan Derk wenste een verbond van *alle ingezetenen*, en dus niet alléén van degenen, die als erkende stadsburgers een stem hadden in de politieke zaken tijdens de Republiek. Hiervan is in *Grondwettige Herstelling* maar bitter weinig terug te vinden. Zelfs wordt nog steeds van de voorstelling uitgegaan, dat in de Oostelijke provincies het platteland enkel door de *Ridderschap* wordt vertegenwoordigd! En dan wordt nog als een vergaande vernieuwing voorgesteld om, terwille van de representatie van het platteland, 'de admissie van *vreemde* edelen' in een aantal provincies te verbieden![47] En dan te bedenken, niet alleen dat Joan Derk juist als in Overijsel 'vreemde' edelman zijn nuttige werk ten behoeve van de boeren had verricht, maar ook dat hij in de late zomer van 1783, op de Landdag van de Staten van Overijsel, juist de Ridderschap, die hij eerder al met zijn actie tegen de Drostendiensten tegen zich in het harnas had gejaagd, opnieuw tegenwerkte door een advies uit te brengen ten behoeve van het verlenen van het jachtrecht aan de boeren, als een belangrijke stap naar de boerenbewapening.[48] En ook bij voorbeeld wat betreft het verlenen van actief kiesrecht aan ingezetenen van steden is *Grondwettige Herstelling* zo karig en hypervoorzichtig, dat men zich kan voorstellen welke snijdende 'aanmerkingen' Joan Derk naar aanleiding van deze tekst zou hebben gemaakt, als hij die vóór zijn dood medio 1784 nog onder ogen zou hebben gekregen! Nu hij dood was, viel het de samenstellers makkelijk zich voor hùn werk op *zijn* gezag te beroepen!

Als wij werkelijk willen weten, wat Joan Derk van de patriottenvergaderingen in de zomer en het najaar van 1783 dacht, dan moeten wij allereerst letten op de brieven, die hij in die periode aan zijn vele correspondenten, waaronder ook een aantal intimi, schreef; en in de tweede plaats moeten wij na-

gaan, welke *actieve* bijdrage hij, zowel blijkens de notulen als blijkens zijn eigen brieven, tot die beraadslagingen leverde.

En dan wordt ons in één slag iets duidelijk, dat de hele interpretatie van De Wit weerspreekt: Joan Derk was in die periode volstrekt niet geïnteresseerd in het ontwerp van een staatsrechtelijk bestel voor de toekomst. Hem en zijn neef Van der Capellen van de Marsch was het vóór alles te doen om een zeer concrete politieke actie: het bevorderen van een volgens hen zéér urgente Alliantie met Frankrijk.[49] Dáárvoor achtten zij beiden die besprekingen met Amsterdamse regenten, die zij helemaal niet als politieke geestverwanten beschouwden, broodnodig! Die Alliantie moest er niet alleen komen vanwege de nog steeds voortdurende oorlog met Engeland. Joan Derk vreesde haast nog meer de relaties van de Hofpartij met Pruisen.

In *Aan het Volk van Nederland* had Joan Derk, de handschoen tegen Willem V, zij het anoniem, opnemend, diens kordate vrouw, Prinses Wilhelmina, gespaard. Hij had Willem toen zijn echtelijke ontrouw verweten. Zijn politieke aanvallen waren tegelijkertijd gericht tegen de raadsman van de Prins, ‘de Dikke Hertog’. Maar twee jaar later ziet hij Madame Roiale als een minstens even groot gevaar, vooral vanwege haar relaties met haar oom Frederik de Grote, Koning van Pruisen. Vrees voor een Pruisische invasie, tot steun aan de Hofpartij, beheerst dan zijn denken blijkens vele van zijn brieven, en een Alliantie met Frankrijk ziet hij als enig mogelijke redding voor de democratische beweging in Nederland. Ook toen hij al op brede volkssteun kon rekenen, behield hij het volle besef, dat de Koning van Pruisen ‘enkel met die troepes, die hij steeds in Westphalen heeft, maar een uitstapje van weinige dagen behoeft te komen doen, om *de concert* met de magt van Oranje, een einde aan al onze patriottische pogingen te maaken.’[50] Als ‘gouverner, c'est prévoir’ ook maar een grein van waarheid bevat, gaf Joan Derk hier blijk van ware staatsmanswijsheid.

Zelf was hij in die periode in drukke correspondentie gewikkeld met Franse hoogwaardigheidsbeklederS. Maar hij wist dat óók het Hollandse driemanschap contacten had, en hij had reden te vrezen dat men van die kant zijn streven naar een politieke Alliantie tegenwerkte. Uit de Wit's uiteenzetting van Joan Derk's optreden in de bewuste vergaderingen blijkt dit ook heel duidelijk. Het was ook dít aspect van die bijeenkomsten, de poging om de onderhandelingen met Frankrijk te coördineren, dat in eerste instantie strikte geheimhouding vereiste. Wij citeren uit De Wit's *Het Ontstaan van het Moderne Nederland*: 'Men zou een uitgebreide vergadering van vertrouwde oppositieleden bijeenroepen, en wel op 16 augustus 1783, waartoe ieder der aanwezigen zijn vrienden zou uitnodigen. Als agendapunt van die nieuwe vergadering werd een zending naar Parijs genoemd om met de Franse regering contact te zoeken. Tevens zou men op nationale schaal volksacties organiseren.'[51]

Vanwege het belang van de missie naar Frankrijk dringt Van der Capellen ook in zijn brief van 31 juli 1783 aan zijn vriend Van Beyma en van 5 augustus 1783 aan Van Pallandt van Zuythem, aan op de 'uiterste secretesse'! Het was beslist niet een teken van een typische 'regentenmentaliteit' bij Joan Derk, zoals De Wit kennelijk onderstelt. En ook de opzet om voor de augustusvergadering alleen 'regenten' uit te nodigen was waarschijnlijk niet ingevolge *zijn* wens. In een latere brief aan Van Pallandt schrijft hij, naar aanleiding van enige publiciteit over de vergaderingen, waar de Utrechtse vertegenwoordigers van geschrokken waren: 'Inmiddels toont de verlegenheid, waarin de Utrechtsche Heeren zig met betrekking tot hunne mederegenten bevinden, genoegzaam de gegrondheid van de aanmerkingen, die ik van den beginne aan gemaakt hebbe, dat onze al te groote nauwgezetheid op secretesse en onze al te groote kieschheid in de keuze der Leden - zijnde wij bepaald tot enkel *oude beproefde* patriotten - geschaapen

was om jalousie en verwijdering tussen de Regenten te verwekken.'[52]

Op de augustusbijeenkomst heeft Joan Derk het sturen van een afgezant naar Parijs sterk bepleit, en met succes. Hij drong ook nog aan op het organiseren van adressen vanwege de ingezetenen, in de allereerste plaats om de schuld van de Hofpartij aan de tegenslagen in de oorlog vast te leggen. Voor dat idee wilde hij óók de Hollandse regenten winnen. Overigens blijkbaar zonder succes. Want hij schrijft later aan Van Spaan: 'Ik heb op de eerste patriottische vergadering die snaar reeds geroerd - doch het was of ik Arabisch sprak. Niemand antwoordde.'[53] Trouwens, al in november 1782 hadden de Hollandse pensionarissen een adresbeweging gestuit, toen ten behoeve van een Alliantie met Frankrijk.[54] Op de augustusvergadering was het 'driemanschap' trouwens afwezig.

Op de oktobervergadering, die inderdaad voor een deel als een werkvergadering ten behoeve van een in de toekomst op te stellen ontwerp voor 'Grondwettig Herstel' zou kunnen worden opgevat, was De Gijselaar wel aanwezig. Kennelijk had hij zich, mede namens de andere pensionarissen, van de politieke leiding verzekerd. 'Van der Capellen laat zich haast niet horen'[55] - behalve wanneer de correspondentie met de Fransen aan de orde komt.

Joan Derk wàs in die tijd ook niet sterk in staatkundige vernieuwingen geïnteresseerd! Ook dìt hing samen met zijn streven naar een Alliantie met de Fransen. En daar was reden voor: 'Frankrijk gaf niets om onze demokratie. Het stond er uit den aard der zaak zelfs vijandig tegenover... Het ware, van het standpunt van l'ancien régime, zeker als een onvoorzichtige daad aan te merken, na de Amerikaanse ook de Nederlandse demokratie tot de overwinning te brengen.'[56] Van der Capellen schreef daarom aan de Franse gezant Hertog de la Vauguyon, om hem gerust te stellen, dat hij van plan was om *zich strikt aan de Constitutie te houden*, en alleen middelen zou

toepassen die binnen de termen van de Grondwet vielen. Wel zou hij blijven streven naar een volledige vrijheid van drukpers, en ook om artikel 8 van de Unie van Utrecht betreffende de nationale burgerbewapening in werking te stellen. Dus weer in wezen dezelfde strategie, die hij ook in *Aan het Volk van Nederland* had aanbevolen.[57] Waarom wil De Jong toch telkens met alle geweld een 'ambivalentie' in Van der Capellen's politieke denken en handelen onthullen? Zijn strategie was simpel en consequent. Maar tevens blijkt, dat het voorlopig vasthouden aan de Constitutie voor Van der Capellen nièt, zoals De Wit meent, een kwestie van principe was, maar louter een kwestie van taktiek.

Ook de 'gehate Regeringsreglementen' voor de drie Oostelijke provincies wilde hij pas aanvallen als er een *rechtsgrond* kon worden gevonden om ze nietig te verklaren, bij voorbeeld: inbreuk vanwege de Stadhouderlijke regering op de inhoud ervan.[58] En ook de positie van de Stadhouder wilde hij, uit dezelfde taktische overwegingen, voorlopig niet aantasten: 'Den Pr. *niets* ontneemen. Hem de begeeving van *alle* ampten, als vooren laaten.'[59]

Hoe Van der Capellen in feite over de Amsterdamse regenten en over de grote patriottische vergaderingen dacht, blijkt uit verscheidene van zijn brieven. De Jong geeft Joan Derk's oordeel glashelder weer aan de hand van diens brief van 23 november 1783 aan Van der Marsch: 'De Patriottise Vergaderingen te Amsterdam hadden Van der Capellen de overtuiging gegeven, dat hij zich daar in een gezelschap bevond, waar hij niet hoorde. Schoon hij de grote meerderheid der burgerij achter zich had, vormde hij daar met een paar anderen een kleine minderheid. Dat was hem op de eerste (augustus) vergadering al gebleken. Tegenover Frankrijk, tegenover de Hofpartij, achtte hij het voorlopig geraden, te zamen één lijn te trekken. "Om die reden heb ik mij op onze laatste vergadering doodstil gehouden. Het is van het uiterste belang

alle scheuring onder de Oppositie vooralsnog voortekoomen.”’[60] En in een andere brief, ook aan Van der Marsch, schrijft hij: ‘De aristocraten te ondermijnen, inmiddels hen te gebruiken en hen eindelijk in de lugt te doen vliegen, is, dunkt mij, het beste plan.’[61] Terecht leidt De Jong uit deze brief af, dat er een moment zou komen waarop de democratische patriotten, in Joan Derk's gedachtengang, hun bondgenootschap met aristocratische elementen zouden moeten verbreken. En aan Pieter Vreede schreef hij ongeveer tezelfdertijd, naar aanleiding van het plan van de Utrechtse heren om zich, vanwege de publiciteit waardoor zij verrast werden, uit het overleg terug te trekken: ‘Laat hen trekken. Wanneer ze 'r allen uitscheiden dan zou ik alleen het nog waagen om voor de Democratie uittekomen - niet om zo als men mij nageeft, een turbulente Volksregeering intevoeren; maar om het volk zo veel invloed in de publieke zaaken te geven als het *nodig* heeft om het *doel der Burgervereeniging te verkrijgen*’.[62]

Het scheelt bij Joan Derk wel, *aan wie* hij schrijft. Met wellust citeert De Wit[63] een zinnetje uit een brief van Joan Derk, waaruit zou blijken met hoè weinig democratisering hij zich tevreden zou stellen: ‘Zouden de aristocraten (wier invloed ik voor het overige in een Land als het onze *allernoodzaaklijkst keure*) te veel doen, wanneer zij aan het Volk een zeer - *zeer* klein getal plaatsen in den Raad inruimden?’[64] Dit voorstel werd namelijk gedaan in een brief van 24 maart 1784 aan de raadsheer in de Hoge Raad, P. van Spaan, die, toen Van der Capellen meer en meer het land kreeg aan de ‘pruiken’, de Amsterdamse ‘matadors’, de tussenpersoon werd over wie de correspondentie liep. Dit was niet Joan Derk's politiek ideaal, zoals duidelijk blijkt uit zijn ironische toon, maar het maximum, dat hij van de magistraten in de *Hollandse* steden op *vrijwillige basis*, dus binnen het kader van de bestaande Constitutie, meende te kunnen verwachten. Maar die paar ‘representanten des volks’ wilde hij, ‘ten einde hen onafhanglijk te hou-

den, nimmer in eenige voordeden der Regeering' laten delen, zodat ze een waakhondfunctie zouden kunnen vervullen buiten proportie met het kleine aantal. In dezelfde brief aan Van Spaan liet hij ook weten, dat hij niet zou toestaan, evenals na de dood van Willem II het volk te bedriegen door 'de aristocratie op de puinhoopen van het Stadhouderschap te vestigen.'[65]

Een poging om uit zulke uitspraken af te leiden, zoals De Wit doet, dat voor Van der Capellen 'de standenstaat... even onaantastbaar (was) als voor zijn tegenstanders, die hij veelal aristocraten noemde,' is dus een ernstige miskenning van zijn ware politieke denkbeelden.

Eindnoten:

44 De Wit, *Het ontstaan etc., op.cit.*, p. 34; *B. en M.*, dl. 28, p, 229: H.T. Colenbrander, 'Aanteekeningen betreffende de vergaderingen van vaderlandsche regenten te Amsterdam 1783-1787', in *B. en M.*, dl. 20 (1899), p. 88 (verder aan te halen als Colenbrander, *loc.cit.*); De Jong, *op.cit.*, p. 625.
45 Korte aantekeningen over de aanwezigen en het besprokene kan men vinden bij Colenbrander, *loc.cit.*, pp. 136-152.
46 *Grondwettige Herstelling van Nederlands Staatswezen zo voor het Algemeen Bondgenootschap, als voor het Bestuur van Elke Bijzondere Provincie*, dl. 1, Amsterdam, 1784, Voorrede, p. XVII. Vijlbrief gaat zelfs zo ver, in de bibliografie van zijn proefschrift, op grond van deze passage als *auteurs* van *Grondwettige Herstelling* te vermelden: J.D. van der Capellen e.a.!!
47 *Grondwettige Herstelling*, dl. 1 (*op.cit.*), p. 176.
48 De Jong, *op.cit.*, pp. 642/43.
49 *Ibidem*, p. 510: 'Het Verbond met Frankrijk wordt nu het hoofdmoment in zijn politiek denken, ja het alles beheersende motief.' Tijdens zijn reis naar het Westen van het land, toen bij Vader Hooft thuis de voorbereidende bespreking voor de patriottenvergaderingen plaats vond, bezocht Joan Derk ook de Franse gezantschapssecretaris, tevens tijdelijk Chargé d'Affaires, Bérenger. Het idee van een bespreking met de Amsterdamse regenten, met het oog op de Alliantie met Frankrijk, was overigens afkomstig van Van der Capellen van de Marsch (*B. en M.*, dl. 28, p. 229).
50 *Brieven*, p. 760; zie ook *B. en M.*, dl. 28, p. 294.
51 De Wit, *Het ontstaan etc., op.cit.*, p. 34.
52 *Brieven*, p. 677; zie ook de brief aan Van Pallandt van Zuythem, p. 651, waaruit duidelijk blijkt dat de 'confidentie' en 'secretesse' op de contacten met Frankrijk sloegen.
53 *Brieven*, pp. 764/65; Colenbrander, *loc.cit.*, pp. 136/37.
54 De Jong, *op.cit.*, p. 607. Volgens De Jong zou Joan Derk op de augustusvergadering ook het instellen van burgercommissies hebben bepleit, maar uit de door Colenbrander gepubliceerde 'Aanteekeningen' blijkt hier niets van.
55 De Jong, *op.cit.*, p. 633.
56 *Ibidem*, pp. 526/27.
57 *Brieven*, p. 395.
58 De Jong, *op.cit.*, pp. 524/25.
59 *Brieven*, p. 424.
60 *Brieven*, p. 708; De Jong, *op.cit.*, p. 654.
61 *Brieven*, p. 714.
62 Zie de tekst van de brief aan Pieter Vreede hierachter, Bijlage I.
63 De Wit, *Het ontstaan, etc., op.cit.*, p. 37.
64 *Brieven*, p. 765.
65 *B. en M.*, dl. 28, p. 308. Vgl. ook De Jong, *op.cit.*, p. 693.

Joan Derk's laatste levensperiode

Wil men weten, waarmee Van der Capellen in de laatste maanden van zijn leven bezig was, dan vindt men géén brieven met aanmerkingen of adviezen aan de samenstellers van *Grondwettig Herstel*; daarentegen wèl een geregelde correspondentie met democraten als Pieter Vreede.

Joan Derk voelde, dat hij door de 'matadors' volkomen buiten de onderhandelingen met Frankrijk werd gehouden, en wantrouwde hun bedoelingen. Aan Pieter Vreede schreef hij op 2 mei 1784, een maand vóór zijn dood: 'Intusschen is het niet aanweezig zijn van dit zo hoognoodig verbond oorzaak van de inactie die in dit hachlijk tijdstip bij de patriotten plaats heeft; ten minste bij mij; zynde ik om goede redenen voornemens om volstrekt werkeloos te blijven zo lang dit groot werk onafgedaan blijft al zoude ik mij nimmer met de zaaken van dit land meer bemoejen. Ik heb den Heere de G..s..r (Gijselaar) om die reden ook plat af eene voorgestelde patriottische vergadering geweigerd,' en op diens verantwoordelijkheid gewezen als door hun nalatigheid het vaderland verloren zou

gaan.[66] Overigens was op dat moment een verdrag met Frankrijk al vrijwel in kannen en kruiken - maar dit wist Joan Derk niet.

Aan een andere vriend schreef Joan Derk, één week vóór zijn overlijden: ‘ik ga wederom als te vooren menage à part maaken, en hebbe de Heeren Magnaaten in 't geheel niet nodig, zo min en mogelijk minder dan zij zig verbeelden de patriotjes uit de Landprovincien nodig te hebben.’[67]

Overigens viel het met de inactiviteit van Joan Derk best mee. Tegen de wil van de ‘pruiken’ had hij tòch een adresbeweging ten behoeve van de Alliantie met Frankrijk in de provincie Overijsel op touw gezet, en daarover in *De Post van den Neder-Rhijn* laten schrijven, waarna de provincie Friesland dit idee in de Staten-Generaal wilde brengen. Overigens begint hij langzamerhand te twijfelen aan het nut van requestbewegingen als *permanente* vorm van ageren om de volksinvloed tot zijn recht te laten komen; hij ziet blijkbaar meer in de oprichting van permanente vertegenwoordigende lichamen, zoals burger-commissies.

De oprichting van vrijcorpsen blijft hij met kracht ondersteunen. Hij spant zich op het eind van 1783 krachtig in om in zijn eigen stad, Zwolle, een vrijcorps van de grond te krijgen. Ondanks zijn lichamelijke zwakte wordt hij zelf tot kolonel van het corps gekozen. Bijzonder indrukwekkend is de toespraak, die hij in januari 1784 hield ter gelegenheid van de installatie van het vrijcorps.[68] De Jong schrijft: ‘Het is een zuivere uiting van de demokratise gedachte, in bedwang gehouden door het inzicht in de noodzakelijkheid van gezag. Men vergeet, bij lezing, dat er sprake is van een militair genootschap; men ziet er slechts een poging, om de volkssouvereiniteit te verwezenlijken door haar niet te doen stranden op de klippen van wanorde en regeringsloosheid.’[69] De leden benoemen hun commandanten en mogen hen ook ‘in geval van misnoegen over hunnen dienst of gedrag’ ontzetten.

Dit is ‘het plegtanker van Ulieder Vrijheid, als Leden deezer gewapende Maatschappij.’ Maar tegenover deze volksinvloed staat de krijgstucht, die strikt moet worden gehandhaafd.

Aan Van Beyma schrijft Joan Derk kort vóór zijn dood over de wenselijkheid om over een ‘Nationale Associatie’ van vrijcorpsen te denken.[70] En ook de oprichting van ‘burgerkrijgsraden’ wordt in een brief aan Van Beyma in overweging gegeven.[71]

Ook zijn laatste brief aan Pieter Vreede, van 9 mei 1784, eindigt met een advies naar aanleiding van prinsgezinde rellen in Rotterdam - voorspel van de Kaat Mossel-affaire: ‘alle maatregelen beginnen met het Vrijcorps te autoriseeren om de wapenen te voeren; andere weldenkende burgers aanmoedigen om zig ook te wapenen of zelfs de onvermogenden bezoldigen. Vrijwilligen uit andere steden daar heen zenden. Dit ware de regte wijze om het voortslaan van dien brand te beletten. O Vriend, schoon geen Gordon in het metier, ik wenschte wel aan het hoofd van een vrijcorps van 400 man geweest te zijn!’[72]

Eindnoten:

66 De volledige tekst van deze brief is afgedrukt in de eerste heruitgave van *Aan het Volk van Nederland*, 1966, pp. 136 e.vv.
67 *Brieven*, p. 853.
68 De tekst van de toespraak, die gepubliceerd is in *De Post van den Neder-Rhijn*, V. no.221, pp. 591 e.vv., is hierachter afgedrukt als Bijlage II.
69 De Jong, *op.cit.*, pp. 674/75.
70 *B. en M.*, dl. 28, p. 315.
71 *Ibidem*, p. 313.
72 De volledige tekst van deze brief is afgedrukt in de eerste heruitgave van *Aan het Volk van Nederland*, 1966, pp. 140 e.vv.

De neven Van der Capellen - Nationaal democratisch leiderschap

De conclusie is duidelijk. Joan Derk van der Capellen tot den Pol komt niet het geestelijk vaderschap toe van *Grondwettige Herstelling*, maar van het *Leids Ontwerp* van 1785, waarvan Pieter Vreede een van de opstellers was! De Wit omschrijft dit ontwerp als ‘het belangrijkste politieke document der burgerlijke beweging’, en in zijn boek uit 1978 noemt hij het zelfs ‘beslist een democratisch program’.[73]

Waarin zat nu precies dat ‘democratische’ van het *Leids Ontwerp*? Qua formulering van het beginsel van volkssouvereiniteit klonk het allemaal inderdaad krachtiger en hartstochte-

lijker dan de wat voorzichtiger formuleringen in *Grondwettige Herstelling*. Maar voorzover het om concrete hervormingsvoorstellen gaat, is het verschil echt niet zo groot. Ook het *Leids Ontwerp* gaat uit van de 'noodzaakelijkheid van de bewaaring der oorspronkelijke goede Constitutie, door de verbetering der ingesloopene misbruiken' - dus van een 'grondwettige herstelling'! Ook volgens dit ontwerp kan 'een welingericht en gematigd Stadhouderschap... buiten twijffel van veel nut zijn.'

Evenals *Grondwettige Herstelling* wil het *Leids Ontwerp* de band tussen volk en regenten verstevigen, door deze laatsten door de burgers te laten kiezen. Maar het blijft hierbij eveneens o, zo voorzichtig: 'Het volk doet geen anderen eisch, dan de benoeming der *openvallende* plaatsen in het Collegie deeser Raaden, en die der Burgermeesteren.' 'Laat het volk hen aanstellen of ten minsten de *eerste* benoeming doen!' De zittende regentenfamilies hoeven voor hun positie niet bang te zijn, immers: 'In alle Staaten waar het Volk de benoeming zijner Vertegenwoordigers had, heeft het altoos de voorkeur aan die families gegeeven, welke, de noodige vereischten daar zijnde, deeze eereposten den meesten luister konden bijzetten.'

Het *Leids Ontwerp* bevat een ware lofzang op requesten: 'dit edel, dit dierbaar, middel!' Maar het is even voorzichtig als *Grondwettige Herstelling* in toekenning van het recht om requesten mee te ondertekenen: vereist is 'een behoorlijke ouderdom, gegoedheid, geboorteplaats, oudheid van burgerrecht en als Schutters te zijn aangenoomen.'

En tòch heeft De Wit gelijk, en bevat het *Leids Ontwerp* duidelijk democratische elementen in zijn program, die in *Grondwettige Herstelling* ontbreken. Hiertoe behoren namelijk de uitvoerige bepalingen over 'burger-gecommitteerden', die controle behoren uit te oefenen namens de burgerij op het stadsbestuur of op andere regeringsorganen, zowel wat betreft de handhaving van rechten en privileges, als wat betreft het fi-

nancieel beheer; verder de bepalingen over ‘vrije burgerkrijgsraden’, over gewapende ‘Burger-Corpsen’ en ‘Genootschappen’,en over de noodzaak, dat ‘alle de Officieren der Schutterijen eeniglijk door de Schutters van hun Corps verkooren worden, zoodanig dat de onderhoorige Schutters altoos eenen billyken en nuttigen invloed op hunne Officieren behouden.’[74]

Dit zijn, overigens niet toevallig, precies de punten waarvoor Joan Derk al die jaren had geageerd, en ook zelf een belangrijke bijdrage had geleverd. Zij zijn tevens de praktische uitwerking van de concrete suggesties, die Joan Derk aan het slot van *Aan het Volk van Nederland* had gedaan, en die De Jong meende te kunnen afdoen als ‘dwaze, hersenschimmige projecten’!

Nu de vrede met Engeland getekend was, en de Alliantie met Frankrijk gesloten, konden werkelijk democratische ideeën makkelijker vrijelijk geuit worden - maar volgens De Wit's eigen interpretatie kon dit pas, zoals we zagen, ‘toen de burgers door hun vrijcorpsen sterk waren, zich landelijk hadden georganiseerd en *de oudpatriotten* (onze cursivering) een vrijmoedig auteur niet meer durfden arresteren.’ Het beste bewijs, dat voorstanders van burgercommissies en vrijcorpsen als Joan Derk *naar De Wit's definitie* onmogelijk zèlf tot de ‘oudpatriotten’ konden worden gerekend! Ook de door Joan Derk telkens bepleite vrijheid van drukpers vrijwaarde vernieuwers tegen vervolging. Ook het *Leids Ontwerp* eiste veiligheid voor hervormingsgezinden, doordat het ‘recht van vry spreeken en schryven onschendbaar gehandhaafd (moet) worden, als een der voornaamste grondslagen onzer vrye Constitutie.’

Joan Derk heeft dus zonder een spoor van twijfel de qualificatie, niet alleen van ‘democraat’, maar zelfs van *leider* van de democratische tak van de patriottenbeweging, verdiend. De door De Wit bewonderde Pieter Paulus zag het in 1793 goed. Van der Capellen was de ‘Mozes, Jozua en David’ van de de-

mocratische stroming in de Republiek.

Maar ook Joan Derk's vriend en neef Robert Jasper van der Capellen van de Marsch, door De Wit vrijwel doodgezwegen, mag de eretitel ‘democraat’ niet onthouden worden. Na Joan Derk's overlijden nam hij dit nationale democratische leiderschap met grote energie op zich.[75] Hij werkte soepeler dan zijn neef, die meer principieel van aard was, met de Amsterdamse regenten samen; en op 1 augustus 1785, toen voor het eerst weer de ‘vaderlandse regenten’ bijeen kwamen, trad hij op als voorzitter. Het is mogelijk, dat hij bij de totstandkoming van de *Grondwettige Herstelling* nauwer was betrokken dan Joan Derk - op 7 augustus 1786 kwam tussen de patriotse leiders een door Van der Marsch bepleite Akte van Verbintenis dienaangaande tot stand. Maar zijn streven was, op deze manier de regenten óók te betrekken bij de meer democratische Akte van Verbintenis, die een jaar eerder door de verbonden burgercorpsen was gesloten - alweer op initiatief van Pieter Vreede, en een realisering van Joan Derk's idee van een ‘Nationale Associatie’ van vrijcorpsen. Van de Marsch speelde een zeer actieve rol bij de totstandkoming van het ‘Gemengd Besogne’, waarbij de patriottische regenten een verbond sloten met de Associatie van vrijcorpsen; en hij speelde ook een leidende rol bij de totstandkoming van een Nationaal Fonds, dat vooral moest dienen als krijgskas voor de exercitiegenootschappen.

De Wit schrijft, enigszins geringschattend, dat de Hollandse ‘oud-patriotten’ op een gegeven moment (begin 1787) ‘op de democratische toer’ gingen, en steun zochten bij de vrijcorpsen, uit angst voor de Orangistische reactie.[76] Ten opzichte van de ‘matadors’ is deze uitdrukking misschien wel gerechtvaardigd - maar Van der Marsch, en trouwens ook Van Beyma, zou zulk een formulering stellig onrecht doen. Zij beiden speelden - als radikale figuren uit de adel - voorzover het om hun politieke handelen gaat, bij de democratiseringsbewe-

ging in de Republiek een even actieve en leidende rol als bij voorbeeld Pieter Vreede, Wybo Fijnje en Quint Ondaatje.

Wij zijn ervan overtuigd dat Dr. de Wit, als historicus met veel begrip voor de democratische stromingen in ons land, tot eenzelfde conclusie zal komen, wanneer hij niet alleen op grond van staatsrechtelijke theorieën iemands democratische gezindheid zal beoordelen, maar de totale persoonlijkheid en politieke activiteit in zijn beschouwing zal betrekken.

Eindnoten:

73 De Wit, *De Nederlandse Revolutie, etc., op. cit.*, pp. 65/66: *idem, Het ontstaan, etc., op. cit.*, p. 48.

74 De officiële titel van het 'Leids Ontwerp' luidt: *Ontwerp om de Republiek door eene heilzaame Vereeniging van Belangen van Regent en Burger van Binnen Gelukkig en van Buiten Gedugt te maaken*, Leiden, 1785, aangenomen bij besluit van de Provinciale Vergadering van de Gewapende Corpsen in Holland, op 4 october 1785 te Leiden. Het Ontwerp is in de pamflettenverzamelingen te vinden als K. 21045. De voor ons onderwerp belangrijkste bepalingen zijn hierachter afgedrukt, als Bijlage III.

75 A.H. Wertheim-Gijse Weenink, in *Geschiedenis van Gelderland*, dl. 2 (*op.cit.*), pp. 312-316; Weststrate, *op.cit.*, pp. 179 e.vv.

76 De Wit, *De Nederlandse Revolutie, etc., op. cit.*, p. 156.

De persoonlijkheid van Joan Derk van der Capellen

Op 6 juni 1784 stierf Joan Derk, nog pas drie en veertig jaar oud. Hoe kunnen wij hem als politieke figuur kenschetsen?

Het kost nogal wat historici kennelijk moeite, er begrip voor op te brengen, dat een figuur uit adellijke kringen als leider kon optreden van een typisch-burgerlijke democratische beweging. Toch is dit, historisch en sociologisch gezien, minder verwonderlijk - en minder uitzonderlijk! - dan het schijnt. Terwijl burgerlijke hervormers op het eind van de achttiende eeuw gewoonlijk sterk aan hun eigen stad gebonden waren, kon een figuur uit adelskringen, als Van der Capellen, makkelijker via correspondentie een uitgebreid net van contacten ook buiten zijn woongebied onderhouden. Hij kon contacten leggen met buitenlandse staatslieden en diplomaten; maar evengoed had zo iemand een voorsprong op stedelijke hervormers door zijn aanzien onder de boeren. Joan Derk heeft zich een grote mate van sociaal prestige in het hele land verschaft door zijn strijd tegen de onwettige drostendiensten in zijn gewest.

Zijn 'patriottisme' verschilde ook principieel van dat van zijn tijdelijke bondgenoten in Holland. De handelsbelangen van de Hollandse steden kwamen voor hem niet op de eerste plaats. Zijn patriottisme was veel meer principieel democra-

tisch, ook al hield hij bij zijn strijd als bekwaam staatsman het mogelijke en bereikbare steeds in het oog.

Hij behoorde tot het type, telkens in de wereldgeschiedenis opdoemende figuren uit adelskringen, die leiders worden in een verzet tegen een vermolmd ancien régime - maar niet om de partij van de opkomende handelsbourgeoisie te kiezen, maar om uit weerzin tegen de zelfgenoegzame burgerij leiders te worden van radicale, en soms ultra-radicale bewegingen.

De Jong toont op tal van bladzijden van zijn biografie veel begrip en sympathie voor Joan Derk's streven en ideeën. Maar door de voortdurende nadruk, die hij legt op een gespletenheid, op innerlijke tegenstrijdigheden in diens persoon en wezen, heeft De Jong toch de betrekkelijke rechtlijnigheid in Van der Capellen's denken en handelen miskend; een eigenschap, die al bij eerste kennismaking opviel. Zo schreef Pieter Paulus: ‘Te Zwolle heb ik ook kennis gemaakt met den Heere van der C., een man, op wiens aangezigt de candeur en onverzettelijke eerlijkheid te lezen zijn.’[77] In onze voorgaande uiteenzetting menen wij deze rechtlijnigheid en innerlijke consistentie in Joan Derk's staatkundig handelen, althans vanaf de publikatie van *Aan het Volk van Nederland*, te hebben aangetoond.

Natuurlijk zat er in Van der Capellen's interpretatie van begrippen als volkswil en democratie een zekere dialektiek. Maar deze dialektiek lag meer in de begrippen ‘democratie’ en ‘volkswil’ dan in zijn persoonlijkheid.[78] In de discussies over democratie is er *altijd* een zekere polariteit, en vaak een potentiële tegenstelling, te constateren tussen doel en middelen. Iedere democraat komt in een innerlijk conflict terecht, wanneer hij bemerkt dat langs een democratische procedure een resultaat wordt bereikt, dat niet overeenstemt met wat voor hem het wezen is van een democratische ordening. Men was op het eind van de achttiende eeuw nog lang niet toe aan het toekennen van volledige democratische rechten en van een

volwaardig kiesrecht aan *alle* staatsburgers of ingezetenen. Afschaffing van ‘censuskiesrecht’, en invoering van vrouwenkiesrecht waren ook in ons land late veroveringen. Men had bovendien veel ervaring hoe gemakkelijk het ‘gewone volk’ kon worden gemanipuleerd door conservatieve machthebbers, bij gebrek aan politieke scholing. Ook in Van der Capellen's brieven en geschriften komen zulke voorbehouden ten aanzien van een echte ‘volksregering’ telkens voor.

Ook bij de verwezenlijking van zijn eigen denkbeelden kon Joan Derk wel eens op problemen stuiten. De Jong behandelt uitvoerig ‘het geval-Deventer’, waarbij Joan Derk zich keerde tegen de door hemzelf zo gepousseerde ‘burger-requesten’ toen deze een keer, hoewel naar de inhoud gerechtvaardigd, zich richtten tegen een stadsbestuur dat hij als ‘een goede regering’ zag. De Jong bestrijdt de speciale ‘belangstelling van enkele historici, die overigens in Van der Capellen niet veel meer zien dan een ijdele en onbezonnen dwaas, die zich aan holle theorieën vergaapte, voor zekere gebeurtenis uit het laatst van zijn leven, waaruit blijken zou, dat hij genoeg van de demokratie begon te krijgen.’[79] De Jong ontleedt, wat er in Deventer gebeurd was, op een rustige en weldoordachte manier. ‘Er was een conflict, dat viel niet te ontkennen, maar het was niet van principiële aard. Ontdaan van alle stemmingsmotieven, van de aanleiding en het onderwerp des geschils, is het niet anders dan de in elke demokratie voorkomende wrijving tussen leider en volgers, daar de laatsten zich niet altijd schikken naar de ‘taktiek’.[80]

Het is jammer dat De Jong deze stijl van rustige analyse niet steeds op andere voorvallen heeft toegepast, waar er in Van der Capellen's handelen een schijnbare innerlijke tegenspraak viel op te merken. Met zijn overtrokken beeld van een steeds maar ambivalente Joan Derk, die telkens heen en weer geslingerd werd tussen een geestesneiging tot radicalisme, en een uit zijn afkomst af te leiden ‘aristocratisch conservatisme’,

heeft hij de figuur van Van der Capellen ingewikkelder gemaakt dan nodig was. Hiermee heeft hij niet tot een helder inzicht in diens persoonlijkheid en de motieven van diens politieke handelen bijgedragen - hoewel de juiste uitleg, bij goed en aandachtig lezen, telkens weer uit De Jong's levensverhaal zelf te halen was!

Maar nu die onderstelde ‘ambivalentie’ zich eenmaal bij de geschiedschrijvers over Joan Derk heeft vastgezet, kunnen wij in de recente literatuur over hem telkens weer nogal grillige en fantastische karakteristieken tegenkomen - waarvan bij een aandachtige bestudering van zijn leven, zijn brieven en zijn werken maar weinig overeind blijft.

Zo schildert Kossmann[81] hem af als ‘een fel agitator ten bate van de door half-feodale lasten geplaagde boeren in zijn provincie *maar een man zonder een duidelijk sociaal gevoel*; een revolutionair temperament geprikkeld door Engelse politieke theorieën *maar ten slotte conservatief in zijn streven naar herstel van de oude constitutie*; een demokraat die volkswapening eiste *maar vrede had met de oprichting van vrijcorpsen van burgers gericht tegen het Orangistische lagere volk*.’ En als retorische vraag aan het slot: ‘Zou zijn nationalisme, als het kans gekregen had zich te verwerkelijken, niet *de versplintering van de natie in lokale patriottismen hebben veroorzaakt*?’ De pertinente uitspraken, die wij cursief hebben weergegeven, kloppen allerminst met het beeld van Joan Derk's persoon en ideeën zoals dit uit de talrijke authentieke bronnen oprijst. Hierbij ook nog één opmerking, gezien de Hollando-centrische visie van vele van onze erkende geschiedschrijvers: in de Oostelijke provincies was ‘het lagere volk’ allerminst overwegend Orangistisch. De door Joan Derk's bemoeienis opgerichte vrijcorpsen in Overijsel waren dan ook bepaald niet tegen ‘het lagere volk’ gericht!

En ook J.W. Schulte Nordholt, schrijver van een interessant boek over de Amerikaanse Revolutie als inspiratiebron voor Nederlandse hervormingsgezinden, is in de valkuil van

Joan Derk's zogenaamde ambivalentie gevallen. Na zich bij De Wit's kenschets van Joan Derk's politieke denkbeelden min of meer te hebben aangesloten (Joan Derk's ideeën waren 'gemiddeld gematigd en vaak tegenstrijdig') vermeldt Schulte Nordholt met waardering De Jong's biografie waarin 'met veel begrip zijn innerlijke wezen, zijn diepere ambivalentie beschreven' is. 'Er was in hem, aldus De Jong, een dualisme tussen traditie en vernieuwing, historie en ethiek, en dat was het gevolg van de tegenstrijdigheid tussen zijn conservatieve instinct en zijn radicale temperament. Deze psychologische verklaring klinkt niet onaannemelijk.'[82] En verderop: 'Redelijk gesproken mag Van der Capellen wel een conservatief genoemd worden, die hecht aan het verleden, die trots is op zijn adellijke titel,[83] die bang is voor "te veel reformeeren".'

Wij menen, dat het tijd wordt, een zekere legendevorming over Van der Capellen's persoonlijkheid door te prikken door hem, als vèrziend en voorzichtig staatsman, en als een der 'erflaters van onze beschaving', zijn rechtmatige plaats in onze vaderlandse geschiedenis terug te geven.

Eindnoten:

77 Suringar, *op.cit.*, p. 64.
78 Ook Leeb, *op.cit.*, pp. 159/60, ziet de 'bipolaire mentaliteit' van Joan Derk meer als een teken des tijds dan als een uiting van een persoonlijke schizofrenie.
79 De Jong, *op.cit.*, p. 692. Hij doelt hier op Groen van Prinsterer, De Bosch Kemper en Dirks.
80 De Jong, *op.cit.*, p. 699.
81 E.H. Kossmann, *De Lage Landen, 1780 - 1940: Anderhalve eeuw Nederland en België*, Amsterdam/Brussel, 1976, p. 17.
82 J.W. Schulte Nordholt, *Voorbeeld in de Verte: De invloed van de Amerikaanse Revolutie in Nederland*, Baarn 1979, pp. 27-29.
83 Trots op zijn adellijke titel? In een brief aan zijn adellijke vriend Van Beyma schrijft Joan Derk op 8 februari 1784: 'Gelukkig America dat geen jonkers heeft' (*B. en M.*, dl. 28. p. 272). Is dit dan weer, volgens Schulte Nordholt, 'ambivalentie'? Of is het Joan Derk's ware standpunt?

Geschonden en verdwaalde monumenten

Bij de dood van Van der Capellen verschenen tal van geschriften, in proza en in versvorm, waarin hij als patriottisch leider werd herdacht. Gedenkpenningen werden, te zijner herinnering, geslagen. Maar ook zijn vijanden zaten niet stil.

Toen de Oranje-partij enkele jaren later, door militair ingrijpen - de bezetting eerst van Elburg en Hattem, later de 'Oranje-omwentelingen' in de ene na de andere Gelderse stad,[84] tenslotte de Pruisische invasie - de democraten overweldigde, zonder dat de Fransen een hand voor hun bondgenoten uitstaken, schrok zij voor geen enkel middel terug. Ook het grafmonument voor Joan Derk ontkwam niet aan de ter-

reur. In september 1787 - vlak na de machtsovername door de Prinsgezinden - werd het graf der Capellens nabij Gorssel geschonden door vernieling van het familiewapen. En in de nacht van 6 op 7 augustus 1788 hebben patriottenhaters het hele gedenkteken met buskruit in de lucht laten vliegen. De lichamen van Joan Derk en zijn een jaar na hem gestorven vrouw waren toen al in stilte naar een veiliger plaats overgebracht: naar de familiegrafkelder van de Van der Capellens in de kerk te Gorssel.

Het was ook de Oranje-omwenteling, die plaatsing van een indrukwekkend monument ter ere van Van der Capellen verhinderde. De burgercommissie van Zwolle had, via een groep vooraanstaande Amsterdamse patriotten, een notarieel contract gesloten met de bekende neo-classicistische Italiaanse beeldhouwer Giuseppe Ceracchi, ter vervaardiging van een beeldengroep die in de Grote Kerk van Zwolle geplaatst zou worden. Het monument kwam klaar, en verreweg het grootste deel van het verschuldigde bedrag werd afbetaald - maar de beeldengroep bleef in Rome. De politieke omstandigheden maakten overbrenging en plaatsing in de Republiek onmogelijk.[85] De vier figuren die, tezamen opgesteld op een voetstuk, het monument zouden vormen, bevinden zich als losse verdwaalde beelden in de Giardino del Lago in de Villa Borghese te Rome. Een Italiaans kunsthistoricus ontdekte ze omstreeks 1950, en Godfried Bomans schreef erover in *Wandelingen in Rome*. Ze worden daar niet al te best onderhouden: vandalen hebben de beelden, vooral in de laatste jaren ernstig beschadigd en bevuild.[86]

De Provincie Overijsel vereert gelukkig nog steeds de onvermoeibare strijder voor de democratie. Zowel het stadsbestuur van Zwolle en het Provinciaal bestuur, als sommige dorpen in Twente, hebben belangstelling getoond en initiatieven genomen om de, destijds toch vrijwel afbetaalde, beelden te redden voor vernieling en naar Nederland over te brengen,

ter plaatsing hetzij in de Grote Kerk in Zwolle, hetzij op het plein, vóór het raadhuis van Weerselo. Maar tot nu toe waren alle pogingen vruchteloos, hoewel enige Kamerleden hieromtrent vragen aan de Minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk hebben gericht.[87]

En ook Appeltern heeft kort geleden de schrijver van het *Democratisch Manifest* geëerd door een straat naar hem te noemen.

Deze initiatieven om Joan Derk van der Capellen tot den Pol postuum te eren, verdienen het om, ter gelegenheid van de verschijning van deze herdruk van *Aan het Volk van Nederland* twee eeuwen na dato, met waardering vermeld te worden. Maar als 'het Volk van Nederland' het monument, dat in Rome verdwaald is, hier niet naar toe kan krijgen - is het dan niet bij machte een nieuw monument voor deze ware erflater van onze beschaving op te richten?

Eindnoten:

84 Voor de Oranje-omwenteling in Gelderland zie Weststrate, *op.cit.*, hoofdstuk X; A.H. Wertheim-Gijse Weenink, in *Geschiedenis van Gelderland*, dl. 2 (*op.cit.*), pp. 322 e.vv.; W.F. Wertheim en A.H. Wertheim-Gijse Weenink, 'Eertijds was de Pruis in 't land', *De Nieuwe Stem*, jg. 18 (1963), pp. 730 e.vv.: De Wit, *De Nederlandse Revolutie, etc., op. cit.*, pp. 100 e.vv.

85 De gebeurtenissen rondom het monument zijn, mét de bijbehorende notariële contracten, uitvoerig besproken in de eerste heruitgave van *Aan het Volk van Nederland*, 1966, pp. 31 e.vv., 146 e.vv.; Vgl. ook Hetty Wertheim-Gijse Weenink en W.F. Wertheim, 'A Dutch Tribune of the People in Rome', *Mededelingen van het Nederlands Historisch Instituut te Rome*, dl. 36 (1974), pp. 165 e.vv.

86 Vgl. H. Schelhaas, 'Joan Derk in Rome oftewel een toon-beeld van een zorgenkind zonder monumentenzorg', *De Mars*, oktober 1980, pp. 228 e.vv.

87 Vgl. bv. *Tubantia*, 2 december 1980.

Volk van Nederland!

Waarde medeburgers!

Indien gij mij, schrijver dezes, in mijn persoon, denkwijze en particuliere omstandigheden kende, zou ik U niet behoeven te verzekeren, dat ik geen fortuinzoeker ben; dat ik niet alleen nooit enig ambt heb bekleed, maar dat ik er zelfs nooit een bekleden noch begeren kan; dat ik derhalve volkomen belangeloos en daarom geloofwaardig ben, wanneer ik U betuig, gelijk ik voor den Alwetenden God doe, dat niets dan verontwaardiging over de goddeloze wijze, waarop ge verkocht en verraden wordt, mij dringt om mij tot U te wenden; en daarnaast met een vurige begeerte om, eer het voor altijd te laat is, nog een poging tot *Uw*, tot *ons aller* redding te doen.

Het is, mijn waarde medeburgers! niet sinds gisteren of eergisteren dat men. U bedriegt en mishandelt; neen, ge zijt, om niet van vroeger tijden te spreken, nu sedert bijna *twee* eeuwen de speelbal geweest van *allerlei* heerszuchtige lieden, die, onder de schijn van voor Uw belangen en vrijheid te zorgen, niets - ja, zowaar als er een God is, aan wie ik wegens dit geschrift rekenschap zal moeten geven - volstrekt niets anders beoogd hebben dan een erfelijk juk op Uw vrije halzen te drukken.

Vergun mij derhalve, dat ik U uit de geschiedenis van ons vaderland - niet zoals die U door gehuurde schrijvers of onkundige of met vooroordelen behepte mensen maar al te dikwijls wordt voorgesteld, maar zoals de zaken waarachtig gebeurd zijn - met weinig woorden en in een eenvoudige en verstaanbare taal mag uiteenzetten, hoe het er eigenlijk mee gelegen is, en wat men met *U*, met *ons allen*, met het *Nederlandse*

Volk steeds heeft voorgehad.

Van de vroegste tijden af zijn deze landen bewoond geweest door dappere en vrije volken. De Batavieren zijn de oudsten, waarover men inlichtingen heeft. Zij voelden de waarde van de vrijheid en kenden het juiste en enige middel om die vrijheid te bewaren.

Zij lieten zich daarom niet regeren door lieden die zich zelf verkozen of door een ander - naar zijn goedvinden - gekozen werden; die bij gevolg niet van hen afhingen, die hun geen rekenschap schuldig waren en waar zij, als ze niet goed regeerden, geen macht over hadden; neen, zij hielden het heft zelf in handen. De voornaamste zaken van hun land deden ze zelf af in hun algemene vergaderingen, waar het gehele volk gewapend bijeenkwam en elke Batavier evenveel te zeggen had. Om hen in de oorlog (waar ze bazen in waren) voor te gaan en aan te voeren, kozen ze de dapperste, de wijste, de deugdzaamste uit het midden van hun landgenoten. Zij riepen daartoe geen vreemde prinsen of hertogen, die toch alleen maar om fortuin, dat is om den brode, dienen en doorgaans te machtig zijn om, als zij zich misdragen, naar verdienste gestraft te kunnen worden. Voldeed hun het verkozen opperhoofd, dan lieten ze hem die post houden, zo niet, dan dankten ze hem af. En had hij zijn vaderland verraden, of door zijn aanhangers en creaturen van binnen of door vreemde hulp van buiten getracht zijn *Huis* machtiger te maken en zich als een *Soeverein* te gedragen, dan behoef ik U niet te zeggen, hoe die Batavieren zo een zouden hebben getrakteerd!

Behalve de Batavieren woonden er ook nog andere moedige volken, onder wie de Friezen zeer beroemd waren.

Omstreeks het jaar 277 na Christus veroverden de Franken (een volk uit Duitsland afkomstig, dat zich later neergezet heeft in dat grote, vruchtbare land, dat nog heden naar hen Frankrijk wordt genoemd) die Franken, zeg ik, veroverden deze en de naburige landen, en lieten deze regeren door een

soort gouverneurs, toen *hertogen* en *graven* genaamd.

Het ambt van deze hertogen en graven, die eerst maar voor hun leven - mogelijk voor kortere tijd - werden aangesteld, werd langzamerhand erfelijk, gelijk dat doorgaans zo gaat als men een belangrijk ambt lang in hetzelfde huis van vader op zoon laat blijven; en, in plaats van langer gewoon maar gouverneurs te zijn, werden die graven en hertogen zelf de heren van deze landen, en trouwden zo lang onder en met elkaar tot bijna al deze provinciën door erfenis onder de heerschappij kwamen van Keizer Karel de Vijfde. Deze nam Gelderland en Utrecht, welke provincies hij nog niet had, er met geweld bij en zag zich dus heer van alle de zeventien Nederlandse provinciën, die hij, omdat het regeren hem ging verdrieten, of om andere redenen, in het jaar 1555 aan zijn zoon Filips (daarna Koning van Spanje) afstond en overdroeg.

Denk evenwel niet, mijne landgenoten!, dat die graven, hertogen en heren - hoezeer hun macht, gelijk dit doorgaans gebeurt, van tijd tot tijd ook was toegenomen en vergroot, denk niet, dat zij hier te lande maar alles konden doen wat zij wilden, neen waarachtig! Zij konden het minder naar hun zin krijgen dan onze Prinsen van Oranje, ofschoon die slechts de naam van Stadhouder voeren. Ze hadden net als alle vorsten en groten, die er ooit geweest zijn, die er tegenwoordig zijn en die er nog zullen komen, best zin om de grenzen van hun gezag uit te breiden, om de baas te spelen, om alles alleen voor het zeggen te hebben. Met andere woorden: om zich *Soeverein* te maken, maar onze brave voorouders beletten hun dit. Het volk, dat wil zeggen, de hele natie, de ingezetenen des lands, burgers en boeren, groten en kleinen, rijken en armen, die allen tezamen de natie of het volk uitmaken, vergaderden wel niet meer als vroeger de Batavieren deden (en nog tegenwoordig op sommige plaatsen in Zwitserland gebeurt) om zelf te regeren. Dit was ook niet praktisch, omdat er onder zo'n grote vergadering van allerlei mensen altijd te veel verwarring

heerst om rustig over de landsbelangen te kunnen beraadslagen, en omdat een heel volk ook geen tijd heeft om - met verzuim van zijn affaires - steeds maar bijeen te komen. Maar overal had onze natie zekere lieden, die ervoor zorgden en opletten dat de zaken des lands goed gingen, die moesten zeggen, hoeveel geld er ten dienste van de vorst of het gemenebest zou worden opgebracht, en toezagen of dat geld wel goed besteed werd. In de steden waren bijna overal of gilden of schutterijen of gezworen gemeenten* of andere goed bekendstaande mannen die een oog in het zeil hielden en op verscheiden plaatsen zelfs de regenten kozen. Op andere plaatsen hadden - zoals nog in Drente, Groningen en Friesland gebruikelijk is - zelfs de boeren ook wat te zeggen, en dat was ook heel juist, want zij zijn ook ingezetenen des lands die even goed als de overigen hun belasting opbrengen ten dienste van het land.

De ingezetenen waren allemaal gewapend en strijdbaarder dan wij thans zijn. En de vorsten des lands hadden eerst helemaal geen en daarna maar heel weinig soldaten in dienst, waarmee ze het land konden dwingen, gelijk onze Prinsen van Oranje dat tegenwoordig kunnen, wanneer ze maar willen, en ook meer dan eens gedaan hebben. Die vroegere vorsten hadden ook niet zoveel aanzienlijke vette en tevens onnodige ambten te vergeven als onze prinsen en konden dus ook niet zo'n groot aantal hongerige, trotse, kale edelen en andere verachtelijke groten zo makkelijk aan zich verbinden en in de hoge vergaderingen - waar liefst over het geluk en ongeluk van onze hele natie wordt gedelibereerd en beslist -, zó laten stemmen als het hun behaagt, en zoals met hun bedoelingen overeenkomt, - al zijn die nog zozeer in strijd met het heil en de voorspoed van het land.

* Zo werden destijds de colleges van notabelen, gildenmeesters en officieren der schutterij genoemd, die als lid van zulk een college een eed moesten afleggen.

Onze landaard was er altijd op bedacht om bij alle mogelijke gelegenheden allerlei voorrechten te bedingen en om de eerbiediging daarvan door de vorsten bij hun komst tot de regering, te laten bezweren. Onze landgenoten waakten er bijvoorbeeld altijd voor dat door de vorst geen vreemdelingen in het bestuur werden gedrongen. Zij zorgden er steeds voor, dat de vorst hun geen schattingen of lasten oplegde, dan die waartoe zij zelf of hun gecommitteerden hun toestemming vrijwillig hadden gegeven. Zij heten de vorst niet toe op eigen gezag over vrede of oorlog te beslissen, of overal, waar hij maar wilde, garnizoenen te leggen, dat betekent de meester te komen spelen. Ja, zo'n diep doorzicht had men toen in gezonde staatkunde en zo goed begreep men toen, welke invloed huwelijken met vreemde huizen kunnen hebben, dat men in 1477 van de Gravin Maria van Bourgondië eiste, dat zij niet zou trouwen dan met toestemming van de Staten van het land. Die Staten - dat moet ge steeds goed beseffen - waren toentertijd op de een of andere manier van het volk, van de ingezetenen afhankelijk, in elk geval niet van de vorst, zoals onze tegenwoordige regenten van de Prinsen van Oranje, onze Stadhouders afhankelijk zijn.

Nu dan - die Filips, Koning van Spanje en onze landsheer, was een heerszuchtig vorst die, net als zijn vader en verdere voorouders hun onderdanen in Spanje en elders reeds van alle voorrechten en vrijheden beroofd hadden, ook van plan was in onze Nederlanden de slavernij in te voeren. Hij kon niet verkroppen, dat hij die in zijn andere erflanden reeds als een God regeerde, hier ook niet alles naar zijn boze zin kon krijgen.

Het eerste wat hij deed was krijgsvolk op de been brengen, waarmee zijn vader ook al was begonnen. Maar dat was nog niet genoeg. Hij zond onder allerlei voorwendsels *vreemd* krijgsvolk naar ons toe, want daar kon hij nog beter staat op maken dan op inlands krijgsvolk, ofschoon dit waarachtig

reeds gevaarlijk genoeg is voor de vrijheid. Hij vertrouwde het roer der regering aan vreemdelingen toe, die - zoals de brave Heren van Amsterdam zeer juist zeggen - beschouwd worden *als mensen die onze regeringsvorm onvoldoende kennen, noch ons land een goed hart toedragen*.

Om zijn gezag uit te breiden en een van de gewichtigste rechten van het volk: *dat ieder door zijn eigen wettige rechter moet worden berecht* de bodem in te slaan, maakte hij allerijselijkste plakkaten tegen allen die de roomse godsdienst verlieten, en voerde een rechtbank in, de *inquisitie* genaamd, die zonder aanzien van personen, rechten of voorrechten, die plakkaten moest uitvoeren met pijnigen, moorden, hangen en branden.

Gij moet weten, mijn landgenoten! dat voor die tijd in ons land - gelijk bijna overal in Europa - geen andere godsdienst was dan de roomse. In Zwitserland, Duitsland, Frankrijk en elders waren al enige tijd tevoren een groot aantal mensen begonnen die godsdienst te verlaten. Dat begon hier onder de regering van Keizer Karel en deze Koning Filips ook. Die slimme vos begreep direct, dat hij nu een gunstige gelegenheid had om onder de dekmantel van heilige ijver voor het oude geloof al de voorrechten van onze natie de bodem in te slaan. Maar onze natie begreep zijn toeleg, en de roomsen zowel als de onroomsen, die eerst maar een klein en machteloos kuddeke waren, doch allengs toeloop kregen, verenigden zich allen als broeders, om het gemeenschappelijk gevaar af te wenden. Men beloofde elkaar over en weer in al zijn rechten en ook in de *vrije uitoefening van elkanders godsdienst*, te zullen beschermen en men nam de wapenen op tegen de gemeenschappelijke dwingeland en zijn aanhang.

In deze tijd bevonden zich, onder veel andere edelen, drie grote en machtige mannen in het land, *Prins Willem de eerste van Oranje*, een Duitser, doch die hier vele goederen en dus vrij wat te verliezen had; de Graaf van Egmond en de Graaf van Hoorne, beide Nederlanders. Deze drie heren werden van we-

ge hun pogingen om de vreemdelingen (in het bijzonder de Kardinaal van *Granvelle*, die het oor des Konings en een onbeperkte invloed op diens geest had) uit het staatsbestuur te verwijderen, het allermeest door de vorst gehaat.

Evenals de brave heren van Amsterdam in deze bittere dagen onze Oranjevorst trouwhartig en welgemeend gewaarschuwd hebben, dat het met ons lieve vaderland gedaan is, en hijzelf bij de natie wel eens een voorwerp van minachting en wantrouwen zou kunnen worden als hij nog langer gehoor geeft aan de raad en influisteringen van de *Hertog*, een vreemdeling, die door groten en kleinen gehaat wordt en door iedereen als de oorzaak van al onze tegenwoordige rampen wordt beschouwd - precies op dezelfde manier schreven deze drie heren in een brief aan Koning Filips:

'*Dat zij wel lang gezwegen hadden, maar nu, zonder Zijne Majesteit een ondienst te bewijzen en deze landen aan een onvermijdelijke ondergang bloot te stellen, niet langer konden verbergen hetgeen hun kwelde. Dat er een algemeen gevoelen heerste onder de landzaten, dat de hele spil van de regering in handen van de Kardinaal* Granvelle *was; welk gevoelen de Koning niet zou kunnen weg nemen, zolang Hij de Kardinaal in het bewind liet; dat het hele volk ontevreden was over die bewindsman, wat als oorzaak gerekend moest worden, dat 's Konings zaken hier niet voorspoediger gingen; dat zij hierom de vrijheid namen Zijne Majesteit voor te houden dat hij er goed aan zou doen liever zijn voornaamste Leenmannen en het ganse Volk dan een enkele Granvelle te gerieven*.'

Hierop antwoordde de Koning:

'*Dat hij zich verzekerd hield van de ijver der Heren tot zijn dienst, dat hij van plan was eerlang zelf hierheen te komen om de toestand te onderzoeken, doch dat hij intussen graag zou zien, dat een van hen naar Spanje zou komen om hem van alles meer in het bijzonder te onderrichten, aangezien de brief slechts algemene beschuldigingen inhield, en het 's Konings gewoonte niet was iemand van zijn dienaren te ontslaan, zonder behoorlijke kennis van hetgeen hun ten laste werd gelegd*.'

De heren, zegt de historieschrijver Wagenaar, uit wiens

werk ik dit stuk woordelijk overneem, toonden zich over die brief zeer misnoegd. Zij vonden het zeer vreemd, dat van hen een reis naar Spanje gevergd werd om een enkele man te beschuldigen, en beantwoordden 's Konings brief op de volgende wijze:

'*Terwijl ze Zijne Majesteit prezen, dat hij geen van zijn dienaren zonder reden ontslaan wilde, merkten ze op, dat hetgeen zij tegen de Kardinaal inbrachten, niet ertoe strekte om hem te beschuldigen, maar veeleer om hem te doen ontheffen van een last die hem weinig lag en die hij niet langer zou kunnen dragen zonder veel ongemak en beroering te veroorzaken. Dat zij zich in bijzonderheden over hem hadden uitgelaten, omdat de verwarring en de ontevredenheid in de staat genoeg toonden, van hoe weinig dienst zijn tegenwoordigheid, reputatie en bewind hier te lande waren. Dat zij zich echter niet als zijn beschuldigers beschouwen, noch tegen hem willen pleiten, maar als trouwe vazallen (of onderdanen) de Koning alleen in kennis willen stellen van hoe de toestand is, in de veronderstelling, dat hun aanzien nog groot genoeg zou zijn, om hierin geloof te verdienen*.'

De Koning, wel verre van deze edelen dankbaar te zijn voor dit blijk van trouw en ijver voor zijn waarachtige belangen, was woedend. Hij wilde zijn raadsman, zij Achitophel*, die hem zo meesterlijk diende in het onder de duim houden van deze vrije landen, niet missen. Hij wilde hem de natie ten spijt handhaven, zoals onze Prins nu ook de Hertog doet. Doch de partij tegen Granvelle werd te sterk. Een menigte andere edelen viel bovengenoemde heren bij. Zij verbonden zich onderling. De Staten Generaal, niet zoals tegenwoordig door de geest van een Engelsgezinde Stadhouder, maar door de geest der vrijheid gedreven, ondersteunden deze patriottische pogingen. Zij weigerden te vergaderen of enig voorstel aan te ho-

* De intrigerende raadsman van Koning David maar tevens van diens opstandige zoon Absalom. 'En in die dagen was Achitophels raad dien hij ried, alsof men naar Gods woord gevraagd had; alzóó was alle raad van Achitophel, zoo bij David als bij Absalom' (2 Sam., 16 : 23).

ren waar de gehate vreemdeling bij tegenwoordig was. Eindelijk liep het zo hoog, dat de Koning zich gedwongen zag de Kardinaal, die zijn leven niet langer zeker was, van hier te doen vertrekken. Doch intussen zon hij op wraak. Vier jaar later zond hij de Hertog van Alva met een leger Spaanse soldaten. Egmond en Hoorne lieten zich naar Brussel lokken, waar Alva hen met nog een menigte andere patriotten de kop voor de voeten liet leggen.

Willem de Eerste was te slim. Hij hield zich buiten schot en toen hij zag dat er geen vergiffenis of verzoening voor hem te krijgen was, maakte hij met onze onderdrukte natie gemene zaak en heeft aan onze natie grote en gewichtige diensten bewezen. Hij was een heel verstandige, brave, vriendelijke, goedhartige en goedaardige Prins, die walgde van alle vervolgingen om de godsdienst en graag gezien zou hebben, dat men tegenover de roomsgezinden toen beter woord had gehouden.

Denk echter niet, mijne landgenoten, dat deze Prins al die grote diensten aan ons land, waar hij eigenlijk maar een vreemdeling was, enkel uit edelaardigheid of voor niets bewees. Neen voorwaar! In 1584 had hij het al zover gebracht, dat men hem Graaf van Holland zou hebben gemaakt, welke titel hij en de zijnen ook erfelijk zouden hebben gedragen, als hij niet door een omgekochte Spanjaard verraderlijk was vermoord. Want er mankeerde alleen nog maar de inhuldiging aan, die voornamelijk door het vrijheidminnend Amsterdam werd tegengehouden, omdat de regering van die stad zei zo'n grote stap niet te durven doen zonder raadpleging van te voren van haar burgers en schutterijen. Dat nam Prins Willem de stad zeer kwalijk, en hij wilde niet langer dat de burgers of gilden of schutterijen over 's lands zaken zouden worden geraadpleegd. De Staten van Holland hadden namelijk op zijn aandringen, in 1581 besloten, dat in 't vervolg dit raadplegen niet meer zou geschieden zonder hun permissie. En achteraf is genoeg gebleken en het blijkt nog steeds, dat de Staten niet

van plan waren die permissie ooit te geven.

Op zo'n manier begonnen de groten aan onze voorvaders de vrijheid te ontnemen, reeds terzelfdertijd dat zij ter verdediging van die vrijheid tegen de Koning van Spanje goed en bloed gaven! Dit deden de Staten van Holland die overigens brave regenten waren. Dit deed een Prins die het inderdaad goed met ons land meende! Wij kunnen hieruit leren, dat de volken, willen zij hun vrijheid behouden, steeds waakzaam moeten zijn en in geen sterveling - wie het ook is - een onbeperkt vertrouwen moeten stellen. Integendeel, zij moeten ieder die enig gezag en macht in handen heeft, maar vooral de vorsten en lieden van hoge geboorte, wel degelijk wantrouwen, en hen steeds in het oog houden, omdat de ondervinding van alle tijden, van het begin der wereld tot op onze dagen toe, geleerd heeft, dat zelfs de beste mensen doorgaans zwak genoeg zijn om de hun toevertrouwde macht te willen vergroten. Het heersen is zoet! Waakt dan landgenoten, en gij zult vrij blijven!

Toen Willem de Eerste dood was en zijn zoon Prins Maurits nog maar een jongeling, die te Leiden op de academie was en nog niet de minste ondervinding had, trof het zeer gelukkig dat de voorzienigheid vader *Barneveld* ons had gegeven. Deze grote en goede man, wiens bekwaamheden, wiens deugd en trouw en wiens rampzalig uiteinde de bewondering van alle eeuwen zal behouden, was de enige hoop en de enige steun van onze opkomende Republiek. De Engelsen, dat trouweloze volk, hadden toen reeds in de zin om zich met list van ons meester te maken. Voor dat doel hadden zij ons Graaf van Leicester met enige hulptroepen toegezonden, een schijnheilige booswicht, die door een voorgewende ijver voor het protestantisme de vromen en de predikanten in ons land had weten te begoochelen. Hij moest - zoals ook geschiedde - aan het hoofd van onze regering worden gesteld onder de titel van Gouverneur Generaal der Verenigde Nederlanden. Doch, eer

hij nog hier was, had vader Barneveld, wiens eerlijke en wijze raad doorgaans blindelings gevolgd werd, de jongeling Maurits groot gezag laten opdragen. Hij overreedde de Staten om hem tot Stadhouder en kapitein generaal van Holland en Zeeland te verkiezen. Dus viste Leicester achter het net, die er dan ook zo verbolgen over was, dat hij sindsdien een plan smeedde om Barneveld en Maurits beiden gevankelijk naar Engeland te zenden. Maurits geleid door deze brave man, die inderdaad en in waarheid zijn tweede vader was, gelijk ook de Prinses-weduwe van Prins Willem I hem tot het laatst toe als zodanig heeft geëerd, deed grote daden. Hij werd de grootste generaal van zijn tijd, en bewees ons land als zodanig vele diensten. Het zou voor ons gelukkig geweest zijn, indien Maurits net zoveel deugd en vaderlandsliefde had bezeten als heerszucht. Maar in dat opzicht leek hij op de meesten die met groot gezag speciaal over het leger bekleed zijn; daarbij wist hij hoe weinig het maar gescheeld had of hij was een geboren Graaf van Holland en dus waarschijnlijk heer van de overige Verenigde Nederlanden geweest, en zo werd de begeerte om zich Soeverein te maken geprikkeld. De schrandere Barneveld merkte dat en het deed hem verdriet. Eindelijk kwam de gelegenheid die Maurits gunstig scheen en ook was.

De twist over de opvattingen van Gomarus en Arminius bracht verdeeldheid in onze burgerstaat zowel als in onze kerk. Barneveld, een vijand van scheuringen, had de Staten van Holland maatregelen aangeraden om scheuring in kerk en burgerstaat te voorkomen. Maurits daarentegen, die in troebel water moest vissen om wat te vangen, zocht juist scheuring. Hij bereikte zijn doel. Hij liet door allerlei vuile lasterschriften en door zijn afgezanten, de brave Barneveld eerst zwart maken, en toen hij hem gehaat genoeg gemaakt had, liet hij hem gevangennemen. De Staten van Holland, wier dienaar de oude man was, namen hem wel in bescherming. Maar wat deed de Prins? Hij trok met zijn gardes en

soldaten langs de Hollandse en andere steden en veranderde overal met geweld de regeringen. Hiervan was natuurlijk het gevolg - nu de oude en beste regenten afgezet waren waarvoor in de plaats slechts afhangelingen van Maurits gesteld waren, - dat de Staten van Holland uit slaven van Maurits bestonden en al zulke besluiten namen als hij hun voorschreef. Hij liet toen de remonstranten (wier denkbeelden, als hij enige religie heeft gehad, hijzelf zonder het te weten was toegedaan) niet alleen uit de kerk zetten, maar ook - waar het hem eigenlijk om te doen was geweest, omdat zij de ijverigste voorstanders der vrijheid waren - overal uit de regering zetten. En hij liet 24 rechters aanstellen, die, althans de meerderheid, godvergeten boos genoeg waren, (om Maurits en hun eigen fortuin te gerieven) de oude zeventigjarige patriot ter beloning van zijn langdurige en trouwe dienst, het eerwaardige grijze hoofd te laten afslaan, en anderen, onder wie de vermaarde Hugo de Groot tot levenslange gevangenisstraf te laten veroordelen.

O, mijne waarde landgenoten! welke Uw godsdienstige begrippen ook mogen zijn, gelooft u toch nooit dat Barneveld een landverrader was of ooit ook maar iets gedaan heeft dat straf verdiende! Hij en hij alleen is in Gods hand het werktuig geweest om het benauwde vaderland na de dood van Prins Willem I door die zo bijzonder moeilijke Leicesterse tijden heen te helpen. Wij hadden toen met de Spanjaarden van buiten en met de nog veel geduchter Engelse factie van binnen te strijden. Deze partij had evenals nu haar aanhangers overal verspreid in alle provincies, in alle vergaderingen. Barneveld moest op zijn eentje de spits afbijten. Aan hem alleen is Maurits zijn verheffing en het Huis van Oranje bijgevolg al zijn grootheid verschuldigd. Zij die U een andere voorstelling hiervan geven of willen aanpraten, zijn of huurlingen van het Huis van Oranje, dat altijd naar de soevereiniteit heeft gestreefd (en degenen, die zich daartoe niet hebben willen le-

nen gehaat en vervolgd heeft) of het zijn domme weetnieten die over zaken praten waar ze geen verstand van hebben.

Gelooft iedereen wanneer hij van dingen spreekt die tot zijn beroep horen. Gelooft de geestelijken als zij U de godsdienst leren; die dienen ze te kennen, maar de staatkunde is hun vreemd; geloof dus de staatsman of nog liever geloof de eerlijke vergeten burger, die de lotgevallen van zijn vaderland zonder vooroordelen en zonder andere bedoeling dan alleen om zijn kennis te vermeerderen en U van nut te zijn, in het stille hoekje van zijn haard bestudeerd heeft. Geloof dezulken, wanneer zij U zeggen hoe het is toegegaan.

Maurits leefde niet lang meer na het plegen van deze gruwelen en bereikte er zijn doel ook niet geheel mee. Vol wanhoop, angst en wroeging gaf hij in 1625 de geest. Hij was een man van zeer slechte zeden, een wreedaard, een vals mens en een overmatig geile boef, die jacht maakte op elke schone vrouw - of ze nu maagd, getrouwd of weduwe was - om haar tot zijn boze lusten te verlokken. Op deze wijze liet hij dan ook verscheidene onechte kinderen na. Volgens de verzekering van zijn vleiers is deze vrome vorst rechtstreeks ter eeuwige heerlijkheid ingegaan.

Zijn broer *Frederik Hendrik* volgde hem niet alleen op in dezelfde macht, maar wist ook nog bij de stadhouderschappen die hij reeds bezat door list en kuiperijen zijn neef *Willem Frederik* het stadhouderschap van Groningen en Drente afhandig te maken, en die vorst zo lang te plagen en te treiteren dat hij hem uit verdriet ook nog alle recht op het erfstadhouderschap van Friesland afstond. Hierna bewerkte hij in 1640 een huwelijk tussen zijn zoon Willem II en Maria, dochter van Karel I, Koning van Engeland. Niets anders dan de begeerte de macht van zijn Huis te vergroten en zich door de verbintenis met het Koninklijk Huis van Engeland te sterken, school achter deze toeleg. De Koningin-Moeder, Henriëtte van Frankrijk, had er het initiatief toe genomen in Engeland, waar men eerst

meende dat het beneden de waardigheid van een koningsdochter, die drie rijken zou kunnen erven, was om zich te verbinden met een klein prinsje, dat slechts in dienst was van een republiek, die bovendien bij velen nog de naam van rebellen droeg. Maar men bracht Vorst Karel aan 't verstand, dat die naam er niets toe deed, *en dat de Stadhouder inderdaad de Soeverein van de Republiek was, ofschoon hij er de titel niet van voerde*.

Let wel, mijn landgenoten, dat ofschoon de Stadhouders - zoals uit hun instructies blijkt - toentertijd onvergelijkelijk minder te zeggen hadden dan onze Prinsen sedert het jaar 1672, men hen evenwel in 't buitenland reeds toen als Soevereinen beschouwde.

Vorst Karel dan gaf zijn dochter aan Willem II, en deze heilloze echt is de naaste oorzaak geworden van alle rampen, die ons vaderland hebben getroffen. Maar hierover straks nader.

Willem II volgde zijn vader op in het jaar 1647, en wel nadat de vrede met de Koning van Spanje, onze oude landheer, reeds zo goed als gesloten was.

Wat deze Stadhouder, hoewel pas drieëntwintig jaar oud, heeft durven ondernemen, kunt gij uit de volgende staaltjes opmaken.

Prins Maurits had de stad Nijmegen in het jaar 1591 ingenomen en van het Spaanse juk verlost. De gilden plachten daar vanouds - zelfs ten tijde der Hertogen van Gelder en Koningen van Spanje - de regering te kiezen. Wat deed Maurits na het innemen der stad? Liet hij de gilden en burgerij hun oude rechten houden? Neen! Hij hield de jaarlijkse aanstelling der regering, zogenaamd slechts *gedurende de oorlog* aan zich; doch had geen de minste intentie om die eens verkregen macht ooit weer af te staan. Toen de oorlog tegen Spanje in 1648 geëindigd was, zonden de regering en burgerij van Nijmegen een plechtige deputatie aan Vorst Willem; bedankten hem voor de moeite, die hij tot dusver genomen had om de regering jaarlijks te benoemen, en verklaarden dat zij voortaan dit

werk weer zelf op zich zouden nemen en *volgens de oude privileges* uitvoeren. Maar wat deed onze jonge Prins? Hij versterkte het garnizoen en kwam bovendien vergezeld van nog een menigte ander krijgsvolk in de stad en stelde daar in januari 1649 - tegen wil en dank der burgerij die dit moest toestaan, schoon ze op haar tanden beet van spijt - een regering aan, die enkel uit zijn afhangelingen bestond.

Op zulke en dergelijke wijzen, landgenoten, zijn onze Prinsen van Oranje, net als alle andere koningen en vorsten van Europa, aan hun grote macht gekomen, en ik zou wel een heel boek kunnen schrijven als ik U al de geweldenarijen van die erfonderdrukkers der Bataafse vrijheid zou willen beschrijven.

Let intussen weer op hoe gevaarlijk het is militairen bij zich in garnizoen te hebben. Gave God, dat het krijgsvolk, waar de provincie Holland thans mee volgepropt zit, hier duizend uren vandaan was! Het is daar vast niet met een goed oogmerk gelegd! Onze Willem V wil er zijn ontevreden onderdanen, burgers en boeren mee dwingen, en hoopt vurig om ook eens een garnizoen in Amsterdam te krijgen. Dan zouden hij en de zijnen het gewonnen hebben, en zouden ze geen tegenstand van die patriotse stad meer te vrezen hebben. Laat die van Rotterdam ook maar op hun hoede zijn en alles wat garnizoen is buiten hun muren houden!

Doch ik ga voort.

De Stadhouders hebben altijd graag veel troepen onder hun commando en zijn er daarom altijd erg op gesteld geweest dat er oorlog in het land is. Dat was de reden dat Maurits zo vuilaardig boos was op vader Barneveld, omdat die had weten te bewerken dat er met de Spanjaarden een wapenstilstand voor 12 jaren werd gesloten. Om diezelfde reden en niet uit liefde voor zijn vaderland of uit eerbied voor de traktaten met Frankrijk die strekten om de oorlog tegen Spanje, dat ons gunstige voorwaarden aanbood, door te zetten, probeerde

Frederik Hendrik de vredesonderhandelingen te Munster te stremmen, totdat de Spanjaarden hem formeel omkochten om er eindelijk zijn toestemming toe te geven.

Om diezelfde reden trachtte ook Willem II de vrede, waarover men het reeds eens was, trouweloos te verbreken. De Staten van Holland met Amsterdam weer aan het hoofd, waren de enigen die moed genoeg hadden om zich tegen deze overmoedige en ondernemende Stadhouder te verzetten. Zij wilden enige troepen afdanken, die, nu men vrede had, nergens anders toe konden dienen dan om de goede ingezetenen met het onderhoud ervan te bezwaren en de Prins in staat te stellen om het hele land en allen die niet naar zijn pijpen wilden dansen, naar zijn hand te zetten. De Staten van Holland, die aan het geval van Nijmegen en de geweldige ondernemingen van Maurits hadden gezien hoe vermetel de Oranjevorsten de staatstroepen tot vergroting van hun macht durfden te gebruiken, wilden meer troepen afdanken - en daaronder vooral de *vreemdelingen*. De Prins daarentegen wilde er minder afdanken en dan vooral de *binnenlandse*, omdat hij meer op de *vreemdelingen* kon vertrouwen. De twist daarover ging zover, dat de Prins op 30 juli 1650 in de grootste stilte, op *zijn eigen* autoriteit een leger van *onze eigen* troepen zond om Amsterdam onverwachts te overvallen, met de bedoeling om daar de regering naar zijn zin om te zetten en er - evenals in de meeste andere plaatsen - garnizoen te leggen, wel wetende, dat als deze machtige stad eenmaal het onderspit had moeten delven, al de overige steden en de provincies, die 't met hen eens waren, dan wel spoedig zouden moeten volgen. Maar de goede voorzienigheid waakte voor het behoud der stad en deed dat snode plan mislukken. Jammer is het, dat de Amsterdammers het hele leger - om andere Willems die dezelfde weg bewandelen willen af te schrikken - niet hebben laten verdrinken. Amsterdam is altijd te toegevend geweest.

Ongeveer tezelfdertijd dat Amsterdam met de wapenen van

de staat aangevallen werd, had Willem II, insgelijks *op eigen gezag*, enige heren die toen voor hun steden de Statenvergadering van Holland bijwoonden en zich het moedigste tegen hem hadden durven verzetten, in hechtenis genomen en naar Loevestein gezonden. En ziet, zo ver was de laagheid en zucht tot vleien onder onze groten al doorgedrongen, dat de meeste provincies hem voor dit schenden van eed, plicht en trouw, als voor een Romeins staal van moed prezen en bedankten!

Het zijn de groten, o medeburgers, voor wie ge U wachten moet. De Prins heeft ze bijna allen aan zijn leiband.

Voor ambten en commissies, voor een maaltijd eten aan het hof doen ze alles.* Eed en plicht en het welzijn van het vaderland gaat hun doorgaans weinig ter harte. De schade die zij - zowel als anderen - door het verval van de koophandel en de welvaart lijden, wordt hun - zo denken ze - rijkelijk vergoed door de gunst van onze heer, de Prins, die het altijd in zijn macht heeft om de keuken van hen en de hunnen aan het roken te houden, gelijk hij ook trouw doet. Bovendien hebben de meeste groten en andere voorname heren veel van hun geld aan Engeland geleend en daarom willen ze Engeland niet op 't lijf vallen, maar houden het met de prins. Ze zijn bang dat Engeland te arm zal worden en dan zal ophouden te betalen Ja, zo vast zijn velen meer aan Engeland dan aan hun eigen vaderland verkleefd, dat zij dit rijk, onze openlijke vijand, ook nu nog met geld ondersteunen! Dit is verraad en behoorde onderzocht en gestraft te worden. Het is niet voor niets dat men de Engelse paketboot op Hellevoetsluis nog laat doorvaren alsof er geen oorlog was. Maar 't is ook zo: de Prins is niet in oorlog met de Engelsen; ze zijn zijn trouwste vrienden (doch hiervan straks meer).

* Dit slaat op de Amsterdamse burgemeester Rendorp, aanvankelijk vooraanstaand patriot, van wie werd beweerd dat hij na een diner ten paleize, waar hem de eer te beurt viel een perzik te mogen delen met Prinses Wilhelmina, zijn patriottische ijver aanzienlijk temperde.

Intussen moeten wij ons met dankbaarheid verwonderen over het edelmoedig gedrag van de heren van Amsterdam, Haarlem, Dordrecht en die zich bij hen aansluiten, dat zij - ofschoon zij evenals andere vermogende lieden in ons land veel van hun bezit in Engeland hebben - dit volk nochtans nooit hebben ontzien, maar altijd kordaat hebben aangedrongen ook in de hoge vergaderingen dat men zich tegen de geweldenarijen ons aangedaan met geweld moest verzetten; en dat men alle volgens de traktaten geoorloofde takken van koophandel - wat er ook van mocht komen - met de macht van de staat moest beschermen, zonder zich door de Engelsen daarin voortdurend de wet te laten voorschrijven.

Willem II overleefde zijn schande niet lang. Het behaagde de voorzienigheid ons van deze ondernemende dwingeland te verlossen. De kinderpokjes sleepten hem weg, de 6de november 1650, in de ouderdom van vierentwintig jaren. Hij liet een zwangere weduwe na, die onze Republiek weer een Willem schonk, wiens naam aan ieder, die de zaken van ons land van nabij kent, steeds bitter moet zijn.

Het huwelijk van Willem II met een Engelse Prinses had intussen de rampzaligste gevolgen voor ons vaderland. Karel I die niet kon verduwen dat hij in zijn rijk niet even machtig was als de andere koningen van Europa, had een plan gesmeed om de Engelse natie van haar vrijheid te beroven en onder een absolute heerschappij te brengen. Maar die toeleg mislukte. Het land nam de wapenen op met het gunstige gevolg, dat de Koning zelf overwonnen en gevangengenomen werd. Maar toen de Engelsen zelf op 't punt stonden de vruchten te plukken van de strijd voor de vrijheid, die hun zoveel bloed gekost had, werden zij op hun beurt door *Cromwell* onderworpen, die het commando over het leger der natie had, en die met dat leger de natie zelf tot zijn slaven maakte.

Wacht U daarom, mijne waarde landgenoten, voor allen die de troepen commanderen, want het is bekend dat zij bijna

altijd en overal de baas gespeeld hebben over hun eigen landslieden en medeburgers. Er is geen vrijheid in Europa meer geweest sinds de vorsten begonnen zijn vaste legers in dienst te houden. Voor die tijd toen men nog geen soldaten had, trokken de leenmannen met de burgers en boeren ten oorlog. Maar de listige vorsten, wel wetende dat zulk soort gewapende krijgslieden de hand niet zouden lenen om hun eigen land onder het juk te brengen, vonden er dit op, dat zij de ingezetenen gingen voorstellen om liever geld op te brengen dan zelf in persoon - met verzuim van hun zaken en gevaar voor hun leven - ten oorlog te trekken. Voor dat geld zou men dan soldaten in hun plaats huren. De eenvoudige ingezetenen waren wonderwel in hun schik met deze vondst, maar begrepen niet wat er de natuurlijke gevolgen van zouden zijn. Want de vorsten konden van dat ogenblik af dat zij een steeds op de been zijnd, van hen alleen afhankelijk, en van het overige deel der natie geheel afgescheiden landmacht in handen hadden, doen wat ze wilden. Geen stad of land kon zijn voorrechten meer tegen hen verdedigen. De geschiedenis leert ons, dat al die volken om ons heen, die nu onder een willekeurige eenhoofdige regering zitten te zuchten - zelfs de Spanjaarden, de Fransen, geheel Duitsland - nog niet eens zo heel lang geleden vrije lieden waren en alleen door die gehuurde troepen in slavernij zijn geraakt, zonder tot dit uur toe in staat te zijn geweest om hun vrijheden en voorrechten - al waren die nog zo fraai op oude perkamenten met zegels eraan beschreven - te verdedigen.

Spiegelt U aan die van Nijmegen en anderen, en weest meer en meer op Uw hoede, want, nog eens, hij die het leger in handen heeft, kan doen wat hij wil. Hij kan het beste deel van onze koophandel, hij kan onze oorlogsschepen, hij kan onze koloniën in handen van onze vijanden leveren, ja, hij kan zich zelfs Soeverein maken! Het ongewapend weerloos volk kan daar niets tegen doen, maar moet dat lijdzaam aan-

zien. Een volk derhalve, dat verstandig en voorzichtig wil handelen, moet er altijd voor zorgen om zelf de sterkste in het land te blijven. Tegenwoordig moet men soldaten in dienst hebben, omdat alle andere mogendheden die hebben en de burgers en boeren geen tijd hebben om ver en lang van huis gezonden te worden; maar om hun eigen steden en omstreken te verdedigen - en voornamelijk om door de opperbevelhebber van hun eigen troepen, om door hun eigen kapiteingeneraal niet onderdrukt te worden, moeten onze burgers en boeren elk een goede snaphaan met een bajonet erop en een sabel hebben, en daarmee leren omgaan. Zij moeten zich in regimenten en compagnieën verdelen en officieren kiezen om hen te commanderen. Die officieren moeten ze zelf kiezen. En ze moeten dan - vooral zondags na kerktijd - nu en dan eens exerceren. Zo doen de Zwitsers en zo doen de Amerikanen ook. En landgenoten, het is heus zo vreemd niet wat ik U hier voorstel als sommigen misschien denken. Het is geen nieuwigheid. Neen, voorwaar! Ziet maar eens wat het achtste artikel van de Unie van Utrecht zegt, een artikel, zoals trouwens de *gehele* Unie, door *elke* regent van ons land - ook door onze *Oranjevorsten* - bezworen, doch opzettelijk, omdat zij de natie niet gewapend wilden hebben, nooit ten uitvoer gebracht.

Dit zijn de eigen woorden:

‘*En ten einde men ten allen tijde zal mogen geassisteerd wezen door de inwoners van het land, zullen de ingezetenen van elk van deze Verenigde Provincies, Steden en Platteland hoogstens binnen den tijd van een maand na dato van dezen gemonsterd en geregistreerd worden, te weten, diegenen die tussen 18 en 60 jaren zijn, zulks ten einde wanneer eenmaal het aantal van dezen bekend is, daarna op de eerste samenkomst van deze Bondgenoten verder te worden geordonneerd als ten dienste van de grootste bescherming en veiligheid van deze verenigde landen nodig gevonden zal worden*.’

Hoe gelukkig, mijn waarde medeburgers, zou het voor ons vaderland geweest zijn, indien deze zo heilzame grondwet van

de tijd dat zij is vastgesteld, te weten in den jare 1579, tot onze dagen toe, werkelijk gehandhaafd ware geweest! Hoeveel dingen zouden er *niet* gebeurd zijn, die gij nu niet hebt kunnen beletten! En als het nog zou geschieden, als gij dit artikel zoals op elk onzer de verplichting rust, in deze benauwde tijden nog, hoe eer hoe beter ten uitvoer zoudt brengen, o hoe gauw zouden de verraders ontdekt, de eerlijke regenten bekend en het zinkend vaderland gered zijn! Hoe gauw zouden we een *vloot* in zee en een alliantie met Frankrijk en Amerika hebben, en ons wreken op onze vijanden! Hoe gauw zouden wij onze zieltogende handel doen herleven en al die duizenden nijvere ingezetenen, die als gevolg van deze ons op goddeloze wijze aangedane en in elkaar gezette oorlog hun broodwinning missen en met vrouwen en kinderen bitter gebrek lijden, weer als voor enige maanden, toen er wat te verdienen was, aan de kost helpen!

O, landgenoten! nog eens, wapent U allen tezamen, en draagt zorg voor de zaken van het hele land, dat is voor Uw *eigen* zaken. Het land behoort aan U allen met elkaar, en niet aan de Prins met zijn groten alleen, die U, die ons allen, die Neerlands hele volk, de afstammelingen der vrije Batavieren beschouwen en behandelen als hun erfelijk eigendom, als hun ossen en schapen, welke zij naar hun goeddunken of scheren of slachten kunnen en mogen. Het volk dat in een land woont, de ingezetenen, de burgers en boeren, armen en rijken, groten en kleinen - allen bijeen - zijn de ware *eigenaren*, de heren en meesters van het land, en kunnen zeggen hoe zij het hebben willen, hoe en door wie zij geregeerd willen wezen. Een volk is een grote maatschappij, een compagnie en niets anders. De regenten, de overheden en magistraten, de Prins, wie 't ook is, die een post in die maatschappij bekleedt, zijn enkel maar de directeurs, de bewindhebbers, de rentmeesters van die compagnie of maatschappij en in *deze* kwaliteit minder dan de leden van die maatschappij, dat wil zeggen de gehele

natie of het gehele volk.

Bij voorbeeld. De Oost-Indische Compagnie is een grote maatschappij of compagnieschap van kooplieden die zich verenigd en aaneengesloten hebben, om handel op Oost-Indië te drijven. Hun aantal is veel te groot en zij wonen te ver van elkaar om voortdurend als het nodig is, bijeen te kunnen komen, of om de zaken van hun maatschappij zelf in eigen persoon te kunnen besturen. Ook worden daartoe kundigheden vereist, die juist niet alle participanten hebben. Om die reden doen de participanten zeer wijs, dat zij directeuren of bewindhebbers of rentmeesters aanstellen, die zij voor hun moeite betalen en aan wie ze precies zoveel macht geven, maar niet meer dan nodig is om datgene te doen waartoe ze geroepen, gehuurd en aangesteld zijn. Die bewindhebbers hebben natuurlijk over de zaken van de compagnie wel meer te zeggen dan deze of gene participant afzonderlijk; ook meer dan zelfs een grote hoop participanten bij elkaar, die de. meerderheid *niet* uitmaken. Maar als *alle* participanten tezamen, of een volstrekte meerderheid een verandering in het bestuur van de compagnie - dat is van *hun eigen* zaken - gebracht willen hebben, dan is het de plicht van de directeuren of bewindhebbers, die in *dit* opzicht de *dienaren* van de participanten zijn, te gehoorzamen en te doen wat de participanten wensen. Want niet zij *bewindhebbers*, maar de *participanten* zijn de waarachtige *eigenaars, heren* en *meesters* van de compagnie of maatschappij. Evenzo is het met de grote *volksmaatschappij* gesteld. De *groten*, die over U regeren, de *Prins* of wie verder enige macht in het land uitoefent, doen dat alleen uit *Uw* naam. *Al* hun gezag is aan *U* ontleend. *Gij* zijt de participanten, de eigenaars, de heren en meesters van de volksmaatschappij, die zich in deze landstreek, onder de naam van *Verenigde Nederlanden* heeft neergezet. De groten, de *regenten* daarentegen zijn slechts de *bewindhebbers*, de *directeuren*, de *rentmeesters* van die volksmaatschappij. *Gij* betaalt hun uit Uw *eigen*, dat is 's *volks* beurs. Zij

zijn dus in Uw *dienst*, zij zijn *Uw dienaren* en aan Uw *meerderheid onderworpen* en *rekenschap* en *gehoorzaamheid* schuldig.

Nog eens. Alle mensen zijn vrij geboren. De een heeft van nature over de ander niets te zeggen. De ene mens is wel wat verstandiger van geest of wat sterker van lichaam of wat rijker dan de ander; doch dat geeft hun, die verstandiger, sterker of rijker zijn, niet het minste recht om over de minder verstandigen, minder sterken, minder rijken te heersen. God, ons aller Vader, heeft de mensen geschapen om gelukkig te worden en aan alle mensen - niemand uitgezonderd - de verplichting opgelegd, om elkaar zoveel mogelijk gelukkig te maken. Om dit goede doel van de Schepper te bereiken, dat is om hun geluk te bevorderen, hebben de mensen gevonden dat zij niet beter kunnen doen dan zich in groten getale - somtijds van enige miljoenen - bijeen te voegen en grote maatschappijen te vormen, waarvan de leden (wat gij altijd goed in het oog moet houden) van *nature* allen aan elkaar gelijk zijn, en de een niet onderworpen is aan de ander. In deze maatschappijen - meestal burgermaatschappijen, volken of naties genoemd - verbinden zich de leden of participanten om elkanders geluk zoveel mogelijk te bevorderen, en elkaar onderling met vereende krachten te beschermen en in het ongestoorde genot van alle eigendom, bezittingen en alle geërfde en wettig verkregen rechten te handhaven. Gij begrijpt dus, dat als enige leden van die maatschappij op een gewelddadige wijze in hun rechten en bezit worden aangevallen en te kort gedaan, zoals bijvoorbeeld onze kooplieden en weerloze zeelieden al zoveel jaren van de Engelsen hebben moeten ondervinden, de gehele maatschappij dan verplicht is om dit geweld tegen te gaan en al haar krachten te verenigen om er zich tegen te verzetten en aan haar medeleden en mededeelgenoten volkomen vergoeding van schade en zekerheid voor de toekomst te bezorgen. Gij ziet dus hoe trouweloos onze admiraal-generaal en zijn afhangelingen met zoveel duizenden der nuttigste leden van on-

ze burgermaatschappij hebben gehandeld door konvooi en bescherming te weigeren aan de schepen met hout en scheepsmaterialen beladen, die naar Frankrijk moesten, en volgens de traktaten ook mochten!

Dit zijn de rechten van het volk! Dit zijn Uw rechten, o mensen, o Nederlanders! Die 't U anders leren - al was het van de predikstoel - zijn Uw vijanden en door de Prins en zijn groten omgekocht, of - ze begrijpen er niets van. Gelooft ze dus niet, maar overdenkt hetgeen ik U hier zo eenvoudig en duidelijk geleerd heb. En dan zult gij zelf voelen, ja *voelen* dat het zo is en niet anders zijn kan, wat ze U ook mogen aanpraten en hoe ze ook deze eeuwige waarheden voor gevaarlijke ketterijen uitkrijten. Nog eens, geloof ze niet, ze bedriegen U. Wilt ge over dit gewichtig onderwerp wat meer weten, lees dan de geschriften door Baron van der Capellen tot den Pol van tijd tot tijd uitgegeven, voornamelijk de volgende twee stukjes: van de eerwaarde Price *Over den aard der burgerlijke vrijheid* en van de Baron zelf zijn *Vertoog over de vrijheid der Overijselse boeren*, alles bij Herding te Leiden gedrukt.

Toen Cromwell dan het heft in handen gekregen had, regeerde hij veel soevereiner dan de vorige koningen, doch om het volk zand in de ogen te strooien, onthield hij zich er wijselijk van de titel van koning aan te nemen. Zo bedriegen zij, die naar de soevereiniteit staan, de goegemeente! Zo wordt onze Prins ook maar Stadhouder genoemd, hoewel hij waarachtig wel onze soevereine heer is!

Cromwell liet de Koning, die heus de dood dubbel en dwars verdiend had - doch niet hij maar de gehele natie of haar vertegenwoordigers hadden dat vonnis moeten uitspreken en ten uitvoerleggen - openlijk onthoofden, en Engeland kreeg de naam van een republiek, onder het opperbestuur van een parlement. Dit parlement had reeds zeven jaar een agent in ons land gehad en zou zich met niemand liever dan met ons hebben verbonden. Alle vorsten van Europa zochten de vriend-

schap van die nieuwe en machtige republiek, uit angst haar te zullen verbitteren. Maar wij, die 't meest van allen haar te vrezen hadden, versmaadden door het drijven van de Oranjefactie de aangeboden vriendschap, net als we nu weer met de Amerikanen doen. De Engelse ambassade, die gedurende het leven van de Prins nooit audiëntie bij de Staten Generaal had kunnen krijgen - wat reeds geen geringe verbittering had gewekt - werd later bij haar officiële vestiging openlijk mishandeld door opgeschoten jongens en slecht volk, dat door een page of adellijke livreidienaar van de Prinses-weduwe was omgekocht. En Cromwell, die zag hoeveel invloed de Oranjepartij hier te lande had, en door ondervinding wist hoe graag die partij haar invloed tot zijn ondergang en tot herstel van het Koninklijk Huis zou willen gebruiken; en die bovendien een buitenlandse oorlog nodig had om de Engelse natie werk te geven en zo zijn gezag door vloten en legers, die van hem alleen afhankelijk waren, over die natie te verstevigen, besloot ons een oorlog aan te doen. Deze oorlog is vanwege zijn ongelukkige gevolgen de grond van onze ondergang geweest.

De Oranjefactie hier te lande was, evenals zij nu weer ontaard genoeg is om zich over onze tegenwoordige rampen te verblijden, over die oorlog niet weinig verheugd. Zij had die oorlog zoveel zij maar kon aangeblazen, en deed vervolgens haar best om hem ongelukkig te doen uitvallen, ten einde daardoor gelegenheid te hebben om de overige regenten die niet van hare partij waren, te kunnen bekladden en de rampen, die zijzelf aan het vaderland berokkend had, op hun rekening te stellen. Deze oorlog duurde ongeveer twee jaren en eindigde met een spoedige en schandelijke vrede, want de staatse partij durfde die oorlog niet langer voort te zetten vanwege het onophoudelijk gewoel der Oranjefactie om door middel van deze oorlog verandering in de regering te bewerken.

Na 't overlijden van Willem II had onze regering een vorm gekregen, die zij tevoren nimmer gehad had. De Staten der

meeste provincies hadden zelf het roer in handen genomen. Doch het was de raadpensionaris *De Witt*, die in feite in dit tijdperk, namelijk van begin 1653 tot 1672, het meeste te zeggen heeft gehad. Door zijn verstand, deugd en onkreukbare eerlijkheid had hij, evenals vader Barneveld, het vertrouwen der Staten van Holland, wier dienaar hij ook maar was, zodanig gewonnen, dat zij niets zonder en bijna alles volgens zijn wijze raad en advies deden. Hij had een broeder, die burgemeester van Dordrecht en ruwaard van Putten was en die hem in verschillende opzichten evenaarde.

Onder het bestuur van deze brave mannen floreerde de koophandel meer dan ooit, en het ging derhalve de hele natie goed, groten en kleinen, de land- zowel als de zeeprovincies. De vreemde mogendheden - wie zij ook waren - moesten zich toen wel wachten onze vlag te onteren! Nooit heeft onze Republiek meer eer en aanzien door de gehele wereld gehad dan toen!

De Koning van Denemarken (om slechts een staaltje te geven) stond op het punt van door de Koning van Zweden uit zijn rijk gejaagd te worden. Het handelsbelang dat deze brave patriotten meer ter harte ging dan het ooit onze Prins of zijn voorvaderen gedaan heeft (die altijd afgunstig geweest zijn op de grootheid, macht en onafhankelijkheid welke de koophandel vooral aan Amsterdam geeft, en waardoor zij er totnutoe niet in geslaagd zijn die grote stad naar hun zin te buigen of daar garnizoen in te leggen), dat belang van de koophandel, herhaal ik, vorderde om dit onderwerpen van de Koning van Denemarken niet toe te laten. In een ogenblik waren er een vloot en troepen klaar die naar het Noorden zeilden en de bijna verdreven Koning in zijn rijk herstelden.

Terwijl de ene van die beide broers in de vergadering ijverde voor het welzijn van het vaderland, ging de andere als gecommitteerde op de vloot mee en woonde daar zeeslagen bij die dagen achtereen duurden. Dit was recht mannenwerk!

Maar wat kunnen nu onze groten? Voor de Prins, hun afgod, kruipen om er een baantje of commissie uit te slepen!

Doch, waarde landgenoten, hoe eerlijk en goed het land toentertijd ook geregeerd werd, hoezeer ook alles bloeide, de burgerij, het gros van de natie was nochtans misnoegd. En wat zal ik zeggen? Zij had er reden toe. Want in plaats dat men bij het overlijden van de laatste Stadhouder het volk in zijn geschonden rechten had hersteld en een behoorlijk aandeel in het bestuur van het gemenebest, althans enige teugel over zijn eigen regeerders had gegeven; in plaats dat men het volk zelf of via zijn afgevaardigden zijn eigen regeerders had laten kiezen; in plaats dat men het volk geen lasten en schattingen had opgelegd dan die waarin het zelf had toegestemd; in plaats van het volk te laten zien en voelen, dat het door de dood van de Stadhouder inderdaad pas vrij was geworden - trokken de heren bijna overal alle macht aan zich. Zij verkozen elkaar in de regering die daardoor zo goed als erfelijk werd. Ze gaven onder elkaar de ambten weg. En het volk was en bleef van alle invloed en bestuur over de publieke zaken, dat wil zeggen zijn eigen zaken, uitgesloten. Ja zelfs werden sommigen die het herstel van deze nationale misstanden hadden durven eisen, openlijk als oproerkraaiers gestraft. Zozeer en zo licht wordt, mijne landgenoten, de macht misbruikt, al is ze zelfs in handen van de beste mensen! Ziet daarom, om Gods wil, toe in wiens handen gij ze toevertrouwt, of liever houdt ze zelf in handen en zorg altijd dat gij de sterkste partij in het land blijft.

De Oranjefactie, die altijd gewoon is en het nodig heeft in troebel water te vissen, stookte deze ontevredenheid listig aan en maakte de regenten (die zoals ik gezegd heb het land werkelijk tot bloei brachten, en 't alleen daarin mis hadden, dat zij de natie van alle invloed in eigen zaken uitsloten) zwart, net als onze tegenwoordige Prins met zijn factie de onschuldige heren van Amsterdam, de pensionaris van Berckel, de bei-

de Capellens, de heer de Neufville* en andere eerlijke mannen bij U verdacht probeerde te maken. De Oranjefactie beschuldigde hen van kwade bedoelingen, ja van verraad. Maar waarom deed zij dit? Niet, mijn vrienden, om U herstel van Uw wettige eisen te bezorgen, niet om U de vrijheid, het recht tot het verkiezen van Uw regenten, althans een voldoende teugel over hen, terug te geven. Neen! Enkel en alleen om de pasgeboren Willem III tot Stadhouder te doen verheffen, en dan op hun beurt weer over U te heersen! Om dit snood oogmerk te bereiken, berokkende de Oranjepartij ons de tweede oorlog met Engeland, die van 1663 tot 1667 duurde. Karel II, oom van de jonge Willem, was de man die ons weer een stadhouder zou bezorgen. Hij heeft zijn plan niet kunnen of willen verbergen. De Oranjefactie deed wederom al wat zij kon om die oorlog slecht te laten aflopen en oproeren te verwekken. Maar het mislukte haar nog een keer, en de ontevredenheid van het volk bleef voortduren. Doch enige jaren later stond de kans gunstig.

De Koning van Frankrijk, onze oude bondgenoot, die ons uit de Spaanse slavernij had verlost, die ons tachtig jaar of heimelijk ondersteund of openlijk aan onze zijde had gestreden, en met wie wij zelfs de Spaanse Nederlanden kort tevoren bij traktaat hadden verdeeld om ze tezamen met de wapenen te veroveren, met de belofte dat de een zonder de ander geen vrede zou maken; Lodewijk XIV zeg ik, was misnoegd, omdat wij tegen onze zo plechtige verbintenissen, hem in 1648 trouweloos hadden verlaten en wel een aparte vrede met de Koning van Spanje, onze gemeenschappelijke vijand, gesloten hadden. Dit misnoegen, hoe gegrond ook, begon echter allengs te bedaren en zou waarschijnlijk nooit verdere gevolgen hebben gehad, als wij maar zo voorzichtig waren geweest om die machtige vorst niet opnieuw te verbitteren.

* Een Amsterdamse bankier, die relaties had met de Amerikanen.

Omstreeks het jaar 1668 was Lodewijk de Spaanse - nu Oostenrijkse Nederlanden genaamd - binnengevallen in een gedeelte waarop hij zei recht te hebben. Ofschoon het nu onze zaak niet was in dat geschil te beslissen, zo begreep de brave de Witt, dat toch ons belang en onze veiligheid vorderden om de Koning van Frankrijk te beletten de Nederlanden te overmeesteren. De Witt wilde namelijk dat die Zuidelijke Nederlanden als een scheidsmuur tussen Frankrijk en onze Republiek in de macht van Spanje bleven. Overigens schijnt 't me toe dat de Witt - met alle verschuldigde eerbied voor zijn onsterfelijke naam - hier een wat al te diepzinnige politiek wilde bedrijven. Dit idee leek heel mooi; maar op de keper beschouwd was 't meer schijn dan werkelijkheid. Het steunde op twee veronderstellingen, waarvan de ene vals was en de andere zeer onwaarschijnlijk, zoals de ondervinding ook heeft geleerd. De eerste was, dat Frankrijk als buur gevaarlijk voor ons is. De tweede, dat de bezitters der Spaanse - nu Oostenrijkse - Nederlanden steeds vijanden, althans nooit bondgenoten van Frankrijk zouden zijn. Dit laatste was nodig, wilden we van deze scheidsmuur (waar naderhand die kostbare en nutteloze barrière uit ontstaan is) enig nut hebben. Maar in onze dagen hebben we gezien dat dat heel anders is uitgevallen. Onze Republiek had van Frankrijk niets te vrezen, zo lang zij dit rijk maar niet irriteerde. Frankrijk had te veel nut van ons, en was daarom zoals tegenwoordig nog onze natuurlijke bondgenoot.

Lodewijk XIV had bovendien aan verscheidene andere streken van Europa stof en gelegenheid genoeg om zijn oorlogslust te voldoen en zich buiten adem te vechten, dat hij die hier niet hoefde te gaan zoeken. Al hadden we stilgezeten, het zou Spanje heus niet aan hulp ontbroken hebben; anderen dan wij zouden zich dan wat meer uitgeput en wij onze krachten behouden hebben. Elkanders landen te nemen en te houden gaat tegenwoordig zo gemakkelijk niet, en in alle geval

waar Frankrijk toen reeds zo buitengewoon machtig was, hadden de regels van gezonde politiek en voorzichtigheid ons, voor wie niets erger is dan een oorlog te *land*, moeten raden geen enkele stap te doen, waaruit direct een landoorlog zou moeten volgen. Althans zo'n stap niet te doen dan in geval van de dringendste noodzaak, die hier zeker niet aanwezig was. Doch de schrandere raadpensionaris zag het anders in. Hij bewerkte in 1668 de beruchte Triple Alliantie of Drievoudig Verbond tussen *Engeland, Zweden* en onze Republiek, waardoor Frankrijk gedwongen werd vrede te sluiten.

Dat Lodewijk XIV - die trotse vorst - daardoor op onze Republiek, die hij en zijn voorvaderen vrij en groot hadden gemaakt, ten uiterste verbitterd moest worden, was te voorzien. Maar wie kon verwachten, dat Koning Karel, oom van Willem III, goddeloos genoeg zou zijn om zich met diezelfde Lodewijk, tegen wie hij met ons die Triple Alliantie had aangegaan, te verbinden, om ons, die hem niets misdaan hadden dan dat men hier zijn neef geen Stadhouder of Soeverein wilde maken, te beoorlogen? Dit is niettemin gebeurd. Gevoegd bij de talloze geweldplegingen, trouweloosheid, onderdrukking, omkopingen en verraad vooral in onze dagen door dit hatelijke volk tegen ons gepleegd, moet dit ons, stille vreedzame natie, die voor niemand gevaarlijk is, dan voor degenen die ons te lang tergen, overtuigen, dat het dwaasheid zou zijn met zo'n volk, welks nationaal karakter sedert meer dan twee eeuwen blijkt te bestaan uit trouweloosheid, trots, wreedheid en afgunst, ooit meer enige verbintenis aan te gaan.

Het zijn vijanden van hun vaderland die de schone en waarschijnlijk nooit meer terugkomende gelegenheid om ons te ontdoen van het Britse juk, waar wij en onze vaderen zo lang onder gezucht hebben, totnogtoe hebben laten voorbijgaan. Ze is misschien nog niet geheel voorbij, die gelegenheid. De *vijfde augustus*, die glorierijke dag* die onze zeelieden met on-

* Slag bij Doggersbank, 5 augustus 1781.

sterfelijke roem en onze vijanden en hun aanhang hier te lande met schande en verlegenheid heeft bedekt, heeft ons geleerd, welke grote dingen wij nog met een kleine macht kunnen bereiken.

Duldt daarom niet, dat onze helden tevergeefs zouden gestreden hebben! Duldt niet, dat men met de trouweloze Brit vrede sluit voordat hij genoeg vernederd is en van alle heerschappij over de vrije zee heeft afgezien! Duldt niet dat hij de van ons geroofde schatten als zijn eigendom behoudt. Gij zijt dit uit hoofde van het burgercontract aan de kooplieden verplicht. Duldt niet dat wij ooit weer tot het strijken van onze vlag als erkenning, een vernederende erkenning van onze minderwaardigheid verplicht worden! Maar duldt vooral niet meer die heilloze echtverbintenissen van het Stadhouderlijk Huis met het Huis van Engeland! Deze zijn de oorzaken van al onze rampen, van al onze oorlogen, van alle oude schulden die ons nog drukken. Volgt het voorbeeld van de Britten zelf na, die hun Koning een klein Duits prinsesje hebben bezorgd, dat geen machtige familiebelangen had. Doet ook zo, en duldt in 't vervolg die huwelijken met grote huizen niet meer, maar vooral en vooral belet die met het Engelse Huis. Ik moet U waarschuwen dat ze het daar alweer op toeleggen!

De Witt wist alles wat er zelfs in de allergeheimste raad der vorsten omging. Hij zag het onweer van verre opkomen. Hij waarschuwde bijtijds en raadde dat men een grote vloot en leger moest gereed maken: maar vruchteloos! Hoe dringend ook het gevaar was, hoe nader het dagelijks aan de lippen kwam, de Oranjefactie was onverzettelijk en wilde volstrekt de jonge Willem eerst kapitein generaal hebben, eer zij haar toestemming tot enige werving wilde geven, en deze hardnekkige en verraderlijke tegenstand was oorzaak dat wij geen leger en de vijand in het hart van het land kregen. Gelukkig was de vloot, waarover de Witt door middel van de Staten van Holland meer zeggenschap had gehad, in enigszins betere

toestand, en daaraan alleen hebben wij te danken dat onze Republiek toen niet geheel is vernietigd.

De Fransen waren intussen, in 't begin van 't jaar 1672, naar ons land komen afzakken en onder begunstiging der algemene ontsteltenis en ontevredenheid werd Willem III, een nog onkundige jongeling van tweeëntwintig jaar, tot kapitein generaal verheven. De Oranjefactie was nu een eind op weg haar gehele oogmerk te bereiken. De Fransen namen de ene stad voor de andere na, tot zij in korte tijd de drie provincies Gelderland, Utrecht en Overijsel in handen hadden en zelfs tot ver in Holland doorgedrongen waren. Toen had de Oranjefactie dan een prachtgelegenheid om alle rampen en ellende, die zij zelf door het beletten der wervingen had veroorzaakt, op rekening van de onschuldige *de Witten* en hun partij te schuiven.

De natie zag wel dat het niet goed met het vaderland ging, maar was zo naïef om zich te laten wijsmaken dat de broeders de Witt en de Loevesteinse Factie (dit was de schimpnaam, die men toen aan de regenten gaf die tegen de aanstelling van een stadhouder waren) het land aan de Koning van Frankrijk hadden verraden en verkocht; dat men niets anders te doen had dan de jonge Prins Stadhouder te maken en de beide broers de hals te breken, en dat dan alles beter zou gaan! Helaas! De natie, onze goede voorvaders, geloofden die bedriegers en vielen van de ene slavernij in een andere, die veel ondraaglijker was.

Willem III werd Stadhouder gemaakt en de burgerij van den Haag, opgehitst door omgekochte fielten, vermoordde in blinde ijver de beide broeders *de Witt*. Een van hen, te weten de burgemeester van Dordrecht, had nog pas als gecommitteerde op 's lands vloot (iets dat nu, God beter 't! ook al uit de mode schijnt) een allerverschrikkelijkste zeeslag bijgewoond en thuisgekomen werd hij tot beloning gevangen gezet en op de valse beschuldiging van een enkele getuige (die reeds berucht

was door meer dan een rechterlijk vonnis, waaronder zelfs een wegens *laster*, die hij de heer en schout van *Piershil* had aangedaan) meedogenloos gepijnigd en ofschoon geheel onschuldig bevonden, toch door het Hof van Holland, alleen om de Prins te behagen, uit al zijn ambten ontzet en verbannen! Willem III had die valse getuige omgekocht om de Witt te beschuldigen, dat deze hem had willen huren om de Prins te vermoorden. In elk geval is het zeker dat hij die snoodaard met een jaarlijks pensioen heeft beloond, zoals men onlangs ontdekt en onweerlegbaar bewezen heeft. Ook heeft die brave vorst, die beschermer van het protestantisme, openlijk durven aanraden, dat er naar de moordenaars der beide broeders geen onderzoek moest worden ingesteld, onder voorwendsel, dat het gevaarlijk zou zijn tegen zovele voorname burgers strenge middelen te gebruiken. Verder zijn - tot ergernis van alle eerlijke mensen - de voornaamste aanstichters met ambten en baantjes begunstigd.

Geveinsd, listig, heerszuchtig, wreed en schijnheilig was hij van aard. Van welke soort die *ene ondeugd* was, waaraan bisschop *Burnet* (hoewel overigens zijn vleier en lofredenaar) hem moest schuldig erkennen, en welke ondeugd hij volgens het getuigenis van die hoofse geestelijke, *zorgvuldig bedekt wist te houden*, kan ik niet met zekerheid zeggen. Maar het moet zeker iets zeer schandelijks zijn geweest, want een man die zich er niet voor schaamde openlijk moordenaars te begunstigen en valse getuigen in zijn dienst en bezoldiging te hebben, oordeelde het nochtans de moeite waard *deze ene ondeugd* ZORGVULDIG *te bedekken*. Het moet dus vrij wat meer geweest zijn dan het houden van MAITRESSEN, iets dat vanouds de mode en een gewone verstrooiing der vorsten was, doch waarvan ik mij niet herinner, dat het aan deze Willem ooit is ten laste gelegd.

Alle middelen om zijn doel te bereiken waren bij hem geoorloofd. Toen hij Koning van Engeland was geworden,

schaamde hij zich niet de beruchte valse getuige *Oates* genaamd, zoals hij *Tichelaar* had gedaan, een pensioen toe te kennen.*

Bij zijn verheffing kreeg hij meer gezag dan ooit enig Stadhouder voor hem gehad had: de vergeving van alle ambten, politieke zowel als militaire; het aanstellen van regenten; het bevel over het leger, enz. Nadat de Fransen de provincies Gelderland, Utrecht en Overijsel verlaten hadden, oordeelden de Staten Generaal, die toen reeds afhangelingen van Willem waren, dat de regeringen in die drie provincies dezelfde verandering dienden te ondergaan als in de overige provincies in 1672 was geschied, te weten, dat de oude regenten, die de staatspartij waren toegedaan geweest, voor deze keer, en zonder dat dit consequenties hoefde te hebben voor het vervolg en zonder krenking der privileges, werden ontslagen en anderen in hun plaats gesteld. Willem werd daartoe, *en daartoe alleen* gemachtigd. Maar ziet, zover ging zijn vermetelheid en onbeschaamdheid, dat hij deze ongelukkige provincies een geheel nieuwe regeringsvorm voorschreef en opdrong, waarbij hem weinig minder dan de soevereiniteit over deze werd toegekend.

In *Utrecht* bestaan de Staten uit drie leden, waarvan het

* Tichelaar was de valse aanklager van Cornelis de Witt en de aanhitser tot moord op de gebroeders op 20 augustus 1672. Hij ontving sindsdien een jaargeld van ƒ 800,-- van Willem III.
Titus Oates, van huis uit Anglicaans geestelijke, had zich uitgesloofd om als aanbrenger een ‘paaps komplot’ tegen het leven van Koning Karel II te ontmaskeren. Tientallen Rooms Katholieken werden op grond van zijn beschuldigingen ter dood gebracht. Enige jaren later werd hij wegens meineed en valsheid in geschrifte tot levenslang veroordeeld. Maar nauwelijks had Willem III de Engelse troon bestegen, of hij gaf de beruchte leugenaar gratie en kende hem een pensioen toe (1689). De verwijzing naar bisschop Burnet slaat op: Gilbert Burnet, *History of His Own Time*, uitg. 1734, dl. 1, p. 690: ‘He had no vice, but of one sort, in which he was very cautious and secret.’

eerste de oude geestelijkheid laat voortleven, het tweede zijn de edelen en het derde lid maken de steden uit. Volgens het nieuwe reglement op de regering kreeg Willem de macht (ik spreek van de macht en niet van het recht, want zulke usurpatiën zijn het onrecht zelf) hij kreeg, zeg ik, of liever *nam* de macht om het eerste lid elke drie jaar en de regenten der steden elk jaar naar goedvinden af te zetten en aan te stellen; alsmede de leden van de ridderschap te verkiezen en dit college - zo dikwijls het hem behaagde - met nieuwe leden aan te vullen. Voeg hierbij de begeving van alle ambten en het commando der troepen, en wat mankeert er dan aan de soevereiniteit?

In *Gelderland* en *Overijsel*, waar de Staten uit twee leden bestaan, maakte hij de helft der stemmen direct van zich afhankelijk - door de regeringen der steden in Gelderland elke drie jaar en in Overijsel elk jaar naar willekeur te verkiezen. Het is waar, in Overijsel liet hij zogenaamd de jaarlijkse keure* van de regenten aan het college der *gezworen gemeente* blijven, doch hij hield de macht aan zich om die keure te bekrachtigen of niet. En ingeval ze hem niet beviel, om dan zonder enige nieuwe keure der gezworen gemeente (die hij ook al aanstelde, maar voor hun leven) direct anderen in hun plaats te benoemen. Om die reden kozen en kiezen nog heden ten dage (want onze tegenwoordige Stadhouders hebben, sedert 1747, dezelfde macht als Willem III) de gezworen gemeenten geen anderen dan van wie ze van te voren weten dat zij de Stadhouder welkom zullen zijn.

Als men nu op deze wijze meester is van de helft der stemmen der Statenvergadering en bovendien door ambten, commissiën en gunsten, door straffen en beloningen de andere helft - dat zijn de doorgaans laffe en kale edelen - geheel onder zijn invloed weet te houden, en dan nog, zo dikwijls de

* Verkiezing heette toen keure.

stemmen staken, beslissen kan hoe het besluit zal vallen (want dit recht had hij ook al bedongen) kan men dan niet alles naar zijn zin krijgen? Is men dan niet zo goed als Soeverein? Dit was in feite de macht van Willem III en dit is ook de macht van onze hedendaagse Stadhouders die er zelfs in 1747 in andere provincies nog veel meer bij hebben gekregen dan Willem III ooit heeft gehad.

Doch ik keer nog even tot deze terug. In 1677 voelde zich de gezworen gemeente van Deventer - en waarlijk niet zonder reden - bezwaard, om de jaarlijkse regering naar het voorschrift van het nieuwe reglement te verkiezen. Zij kozen daarom volgens de oude *privileges* van de stad en lieten de gekozenen beëdigen zonder 's prinsen goedkeuring af te wachten, want - zo verklaarden ze - ze hadden gemoedsbezwaren om het reglement van 1675 in strijd met de privileges na te komen. Doch Zijne Hoogheid deed de zaak spoedig af. Hij beval de burgemeesters om de gemeenslieden die zo teer van consciëntie waren, uit hun ambt te ontslaan, en voegde erbij, *dat gelijk hij niet gezind was het recht, hem bij dat reglement opgedragen, af te staan, hij ook niemand wilde dwingen om zich tegen zijn gemoed met de regering te bemoeien*. Zo werden na het ontvangen van dit bevel zonder vorm van proces tweeëntwintig van de achtenveertig gemeenslieden ontslagen en anderen in hun plaatsen aangesteld, wier gewetens wat ruimer waren.

In Gelderland liet hij zich door zijn creaturen het hertogdom aanbieden, doch toen die vlieger in de andere provincies niet opging, bedankte hij maar voor de eer.

Overal waar twist was, of waar hij twist maken kon, stak hij zich erin om zo gelegenheid te hebben zijn gezag uit te breiden. Zoals bijv. in 1695 in Goes, waarheen hij om een dispuut over het vergeven van enige ambten, tegen de wil van de meerderheid der magistraat en de gehele burgerij, met geweld troepen zond en de regering omzette. Door die nieuw aangestelde van hem afhankelijke regenten liet hij de burge-

meesters Westerwijk en Eversdijk, en anderen, allen voorstanders van vrijheid en privileges en geliefd bij de burgerij, vonnissen en op een om wraak roepende wijze (te lang om hier te verhalen) door zijn militairen mishandelen.

In Middelburg was twist over het beroepen van een predikant. Zelfs dit (wie zou 't hebben kunnen denken!) gaf onze geweldenaar gelegenheid tot veranderingen in de regering en vergroting van zijn gezag - alles uitgebreider te lezen bij *Wagenaar*, deel 14, bl. 445, en deel 16, bl. 203 e.v. -

In 1688 verjoeg hij met behulp van een Hollandse vloot en leger zijn schoonvader (want hij was ook al met een Engelse Prinses getrouwd) van de troon en zette zichzelf erop. Hij bleef, hoewel nu Koning geworden, toch Stadhouder van onze provincies, waar hij despotischer regeerde dan in Engeland. Hij stortte onze Republiek in een voortdurende oorlog met Frankrijk, waarin wij tot zelfs tien jaren na zijn dood, die in 1702 voorviel, onze krachten verspilden en waarvan alleen het verraderlijke Engeland de vruchten plukte, zoals Baron van der Capellen tot den Pol in zijn Advies over de Schotse Brigade in het jaar 1775, naast andere zaken terecht heeft aangetoond.

Ja, landgenoten! het is zo! door ons gedurig in oorlog met Frankrijk te houden heeft deze Willem onze koophandel en welvaart onherstelbare slagen toegebracht en ons land met onnoemelijke schulden beladen. Om de renten van die schulden te betalen moet gij nu nog zware lasten, schattingen en cijnzen opbrengen.

En toen wij enigszins op adem gekomen waren, sleepten ons de vrienden van het dierbaar Huis van Oranje, in 1747, opnieuw in een kostbare en volstrekt nutteloze oorlog.

Dit zijn de diensten door die van Oranje aan ons bewezen!

Na de dood van Willem III in 1702, hadden wij tot op het jaar 1747 weer dezelfde regeringsvorm als van 1650 tot 1672. De heren, de groten, maakten zich in de meeste provincies

weer van de hele regering meester en sloten het volk weer van alles, zoveel zij konden, uit. Behalve in enige Gelderse steden, waar de burgerij haar regenten koos. Het volk werd opnieuw misnoegd en met nog meer reden dan in het vorig tijdperk onder de gebroeders de Witt, omdat er toen veel beter en thans veel slechter geregeerd werd, nu de stadhouderlijke regering alles vergiftigd had, de zeden bedorven waren en bijna iedereen geleerd had alleen zijn eigen voordeel en belang na te jagen.

Deze schadelijke invloed op het nationale karakter is aan de stadhouderlijke regering uit haar aard eigen. In landen waar het volk zijn eigen regenten en ambtenaren kiest - zoals nog in enige republieken van Zwitserland, maar in volle omvang in de dertien Verenigde Staten van Noord Amerika gebeurt - is ieder die enig fortuin of baantje zoekt, genoodzaakt zich goed en deugdzaam te gedragen, beleefd, vriendelijk en gedienstig te zijn tegenover zijn medeburgers, en vooral zich een voorstander te tonen van 's lands vrijheid en welvaart. Met andere woorden om de goedgunstige stem van het volk voor de post, die hij verlangt, te verwerven moet hij een rechtschapen *patriot* zijn. Maar in ons land is het geheel anders gesteld. Tegenover zijn medeburgers beleefd, vriendelijk en gedienstig, een voorstander van de vrijheid van het land, van de oude privileges en van de welvaart, een rechtschapen patriot te zijn, helpt hier niet alleen niets, maar is integendeel nadelig. Degene die hier enig fortuin zoekt, moet daartoe een heel andere weg inslaan. Het is alleen de gunst van de Stadhouder, die hij nodig heeft. En wij allen weten en zien dat die niet te winnen is door deugdzaam gedrag, door beleefd, vriendelijk en gedienstig tegenover zijn medeburgers, door een voorstander van 's lands vrijheid, voorrechten en welvaart, door een rechtschapen patriot te zijn. Verre van dien. De Stadhouders moeten inschikkelijke, toegevende mensen hebben. Die ouderwetse stijfhoofden van het jaar 1500 dienen hun niet.

Door voorrechten en vrijheden worden onze Oranjevorsten in hun macht beteugeld en beperkt. Daarom trachten ze die maar zoveel ze kunnen te vernietigen. En daarom haten en vervolgen ze de patriotten, die de voorrechten en vrijheden des lands durven te verdedigen, terwijl ze juist degenen die karakterloos genoeg zijn om, tegen eed en plicht in, hun de hand te lenen bij de uitvoering van hun plannen, met gunsten en voordelen overladen.

O, landgenoten! Onze dierbare Oranjevorsten, hoe fraai ze zich door hun vleiers en loontrekkers ook laten afschilderen, zijn vorsten, net als alle andere vorsten ter wereld. Zij krijgen dezelfde verdorven hoofse opvoeding; zij zuigen van hun jeugd af aan dezelfde sentimenten in, dezelfde hoogmoed, trots, heerszucht, dezelfde begeerte om zich boven alles te verheffen. Van hun jeugd af aan zijn ze gewend geen enkele tegenstand te ondervinden en dat is de reden dat zij daarna zelfs de tegenstand van 's lands rechten en voorrechten niet kunnen dulden; dat die hun onverdraaglijk zijn. Zij hebben dezelfde hofhouding, dezelfde manier van leven - met één woord: zij zijn vorsten en handelen als vorsten. Rijke slaven zouden ze, evenals andere monarchen, die de koophandel hunner ingezetenen begunstigen, wel willen hebben. De koophandel van Amsterdam, die men nu te gronde wil richten, zouden ze ook wel gaarne zien bloeien, als die stad maar eerst haar poorten voor 's Prinsen garnizoen geopend had en de benoeming van haar regering aan hen had overgedragen. Maar machtige ingezetenen die vrij zijn, die hen met ernstige verzoekschriften komen vervelen en hen dwars zitten bij hun plannen, die zijn hun onverdraaglijk.

Het is een juist gezegde dat de vrijheid van het volk de slavernij van de vorst is.

Omdat nu (want ik merk dat de veelheid van stof me te ver voert) omdat nu door deugd en vaderlandsliefde in dit ongelukkig land geen fortuin te maken is, ziet ge, landgenoten, dat

ieder die graag wat wil hebben of worden - en dit aantal is bij ons, niet zonder reden, veel groter dan ergens anders - òf niet moet deugen en niet vaderlands- en vrijheidslievend moet zijn, òf zijn eigenlijke gevoelens daarover moet weten te verbergen en door veinzen moet leren bedekken; en dan ziet ge toch dat ik niet overdrijf als ik de stadhouderlijke regering uit haar aard een schadelijke invloed op de zeden en het nationaal karakter ten laste leg.

Doch ik ga voort.

De Oranjefactie, altijd met dezelfde oogmerken bezield, leefde intussen nog en roerde zich steeds, zelfs zo, dat de partijen op verscheidene plaatsen de wapenen tegen elkaar opnamen. Maar de staatse partij behield de overhand en liet het volk haar juk tegen wil en dank dragen. Eindelijk evenwel kwam het jaar 1742. De omstandigheden waarin Europa zich toen bevond, gaven de Oranjefactie hoopvolle kans op oorlog (want in tijden van rust, vrede en matige voorspoed is het nauwelijks mogelijk een volk in beweging te krijgen en grote veranderingen in een land tot stand te brengen). Frankrijk - zo riepen Uw verleiders - moest in zijn heerszuchtige bedoelingen worden tegengewerkt! We moesten de Koningin van Hongarije* steunen! Ieder die daar geen zin in had, was door Frankrijk omgekocht; die voor neutraliteit durfde pleiten was een landverrader en verdiende de haat van het volk! enz. Dus verbonden wij ons weer nauw met het verraderlijk Engeland, dat door zijn betaalde agenten en afgezanten het vuur hier had aangestookt en zich niet weinig verheugde dat wij weer net als vroeger dwaas genoeg waren om ons te hunnen voordele uit te putten en een weg in te slaan die noodzakelijkerwijs op een verandering in de regering moest uitlopen, die ons land weer geheel onder hun invloed zou brengen.

O, Nederlanders! Hoe is 't mogelijk dat wij niet allang ge-

* Maria Theresia (Oostenrijkse Successieoorlog).

merkt en begrepen hebben, dat de Engelsen, onze gezworen vijanden, die steeds en bij alle gelegenheden onze ondergang gezocht en inderdaad bewerkt hebben, nooit zulke ernstige en rusteloze pogingen zouden hebben aangewend om in ons land het stadhouderschap hersteld te krijgen en tot een toppunt van macht verheven, als zij deze regeringsvorm als voordelig voor onze koophandel, welvaart en vrijheid hadden beschouwd! Ons geluk, onze voorspoed was steeds een doorn in hun vlees; een steen des aanstoots. Om die voorspoed te belemmeren, om ons ten val te brengen, om onze handel te ruïneren, om ons klein en in een staat van afhankelijkheid te houden, gaven ze ons Stadhouders, die hun verheffing alleen aan hen te danken hebben; en omdat die Stadhouders ook alle verdere ondersteuning - zowel tot het behouden als tot het vergroten van hun gezag - voornamelijk van hun helpers, de Engelsen, te verwachten hebben, verbonden zij zich ook altijd ten nauwste met dat volk, ofschoon het onze natuurlijke vijanden waren en hebben zij hun steeds als trouwe bondgenoten ten dienste gestaan. En zoals wij - helaas! - nu weer ten duidelijkste ondervinden, zullen zij liever ons land met alles wat ons dierbaar is, verloren zien gaan dan de Engelse partij te verlaten. Dit, o landgenoten, is de sleutel van alles wat wij in deze dagen hebben zien gebeuren! Overdenkt dat eens bij Uzelf! Ik zeg U de waarheid. De Stadhouders zijn een present van de Engelsen, en iets goeds, iets voordeligs, iets dat voor ons heil is, zullen zij ons *nooit* geven. Laten zij die zo geleerd en kunstig over het *Nut der Stadhouderlijke Regering*[*] weten te schrijven, dit bewijs nu maar eens ontzenuwen, zo zij kunnen.

Wij geraakten dan in oorlog. De Fransen, hoe dichter zij onze bodem naderden, boden ons de neutraliteit aan, terwijl zij ons aanrieden ons toch niet meer in geschillen te steken die

* Gedoeld wordt op een anoniem verschenen jeugdwerk, van Pieter Paulus, die overigens in vele opzichten een geestverwant was van Van der Capellen.

ons niet aangingen, maar veeleer op onze hoede te zijn voor de listige aanslagen der Engelsen, die door ons in de oorlog te wikkelen alleen hun eigen voordeel en een wijziging in onze regeringsvorm zochten. Maar neen! De Oranjefactie, ondersteund door Engelse guinjes kreeg de overhand. Wij wilden de oorlog. We verloren slag op slag, stad op stad. De Fransen waren aan onze grenzen. Toen verhief de Engelse factie haar stem: *Er is verraad in het land*! *We moeten weer een Stadhouder hebben! Niemand kan ons redden dan de Prins*! net of hij alleen legers zou kunnen verslaan.

Men maakte de regenten gehaat, die ofschoon geen landverraders, toch de liefde van het volk in 't algemeen nu niet bepaald verdienden. Maar wat trouweloos was: men bedroog 't grootste gedeelte van U; men beloofde U gouden bergen: *alle misbruiken zouden worden geweerd; gij zoudt geen lasten en schattingen meer hoeven op te brengen, maar daarentegen in al Uw oude rechten en voorrechten worden hersteld*! De felsten onder U liepen te hoop, de overigen zagen het aan. Niemand had moed of doorzicht genoeg om U ten beste te raden. Gij riept om een Stadhouder, en men gaf U Willem IV - gelijk Saul de Israëlieten - en wat hebt ge daarmee gewonnen? Heeft hij of zijn zoon, die ons thans ongelukkig maakt, U in Uw oude rechten en privileges hersteld? Verkiest gij nu Uw eigen regenten? Betaalt gij minder lasten? en wordt U nu gevraagd hoeveel en welke schattingen ge wilt opbrengen? Wordt U nu rekenschap afgelegd, hoe 's lands geld - dat is Uw eigen geld, zweet en arbeid - wordt besteed? Weet ge zelfs wel op welke verbazende sommen het onderhoud van de Stadhouder met zijn nasleep U jaarlijks komt te staan? Wat hebt ge bij de verandering gewonnen dan dat ze U een andere heer en meester op de rug hebben gezet, die U veel moeilijker uit het zadel kunt lichten dan Uw vorige berijders?

Wat deed de aangestelde Stadhouder?, die lieveling des volks, die hersteller (God betert) der vrijheid? Wel wetende

dat hij U door zijn afgezanten en creaturen had laten bedriegen en verleiden, en uit vrees voor Uw wraakneming als 't mocht gebeuren dat de schellen van Uw ogen vielen, stelde hij zijn hoop op het leger, op de soldaten. Maar omdat hij zich daarop nog niet genoeg verlaten kon, zolang zij door ingezetenen gecommandeerd werden, vulde hij ons leger - onder voorwendsel van het moderne oefening en discipline te verschaffen - met vreemdelingen aan, vooral met Duitsers. Hele zwermen van die hatelijke fortuinzoekers kwamen er afzakken. En voor die *vaderlandsgezinde* vorst was het feit dat men vreemdeling was al aanbeveling genoeg om met allerlei militaire commando's begiftigd en bij onze eigen vaderlanders voorgetrokken te worden. Ja zelfs, zag men onze staatswapenrok dragen door mannen met een brandmerk op de rug die door andere volken openlijk te schande gesteld of verbannen waren.

En opdat het krijgsvolk enkel en alleen van *hem* afhankelijk zou zijn en met niemand anders dan met *hem* alleen te doen zou hebben, voerde hij de *militaire jurisdictie* weer in en dreef die met geweld door. Hij wilde niet toestaan, dat enig militair, als hij iets misdaan of enige rechtszaken - als processen, testamenten e.d. - te verrichten had, door enige andere rechtbank zou worden gestraft of voor een andere rechtbank zou mogen verschijnen - al was 't maar om te getuigen - dan alleen door en voor de krijgsraad, waarvan de Stadhouder heer en meester is, en waar hij de vonnissen laat maken en vellen, zoals hij wil; of als ze niet naar zijn zin uitvallen, net als de Turkse Keizer in zijn rijk, ze naar goedvinden zelf verandert.

Deze militaire jurisdictie is voornamelijk door Prins Maurits bedacht, als een krachtig middel om zijn gezag in dit vrije land uit te breiden. En al de volgende Stadhouders, door dezelfde geest gedreven, hebben tegen al de bittere klachten, door Staten van provincies, steden en gerechtshoven sedert het begin der vorige eeuw tot nu toe onophoudelijk tegen die

gevaarlijke nieuwigheid geuit, dit hun zo geliefde dwangmiddel als een der dierbaarste voorrechten van het stadhouderschap gehandhaafd. Wie er zich tegen verzet, wordt aan het hof met een zwart krijt aangetekend, zoals niemand meer heeft ondervonden dan de heer van der Capellen tot den Pol. Gij begrijpt intussen, mijne landgenoten! dat het gevolg van die militaire jurisdictie is, dat wij tegen een militair geen meerder recht kunnen verkrijgen dan onze heer de Prins ons gelieft te vergunnen, wat zij U ook misdaan hebben, of hoeveel zij U ook schuldig zijn. Hoe daarenboven de justitie door die krijgslieden (die natuurlijk meer verstand van oorlog dan van rechten hebben) wordt behandeld, en hoe kostbaar en moeilijk het is om voor een vreemde rechtbank, om in den Haag voor de Hoge Krijgsraad tegen een militair recht te gaan halen, dat hebben zovelen van U ondervonden, dat ik me daar niet verder over hoef uit te laten. Doch ik keer terug waar ik gebleven was.

Het kwartier van Nijmegen had voor het geld der inwoners de graafschap Culemborg gekocht. De laffe regenten - om aan de nieuwe afgod een offerande te doen, bieden hem die graafschap aan en hij neemt ze. De Oost-Indische Compagnie presenteert hem niets minder dan een drieëndertigste van al haar dividenden; de Amphioen*-societeit ik weet niet hoeveel aandelen. Hij sleept het allemaal in zijn nest.

Kan zulk een man, mijne landgenoten, met de oude vader Samuël zeggen: *Ziet, hier ben ik, getuig tegen mij voor den Here, wiens os ik genomen heb en wiens ezel ik genomen heb, en wie ik verongelijkt heb, wie ik onderdrukt heb en van wiens hand ik een geschenk genomen heb*? Kan zo'n Prins, die openlijk uitspreekt, dat hij het zich een onwaardeerbaar voorrecht rekent *het voorwerp der liefde van een* VRIJ VOLK *te wezen*, en niettemin een gezag aanvaardt en erfelijk aan zijn geslacht verbindt, dat met alle denkbeelden over *vrijheid* strijdt, kan zo'n prins in ernst eisen dat

* Opium.

men hem gelooft? Gelooft mij, mijn vrienden! Wat men U ook moge voorpraten of voorpreken, welke betuigingen onze erfstadhouders U ook mogen doen dat zij altijd alles voor Uw vrijheid over hebben die zij tot een eeuwigheid zullen verdedigen! Geloof me! het bedriegen en veinzen is de vorsten evenzo eigen als het onophoudelijk streven naar meer en hoger macht. Er is geen vrijheid en er kan ook geen vrijheid zijn in een land waar *een* enkel persoon *erfelijk* het commando van een groot leger heeft; de regenten van het land afzet en aanstelt of onder zijn bedwang en invloed weet te houden; alle ambten vergeeft; door zijn invloed op de benoeming van professoren meester is van hetgeen de studerende jeugd op de hogescholen geleerd zal mogen worden; waar het volk onkundig gehouden wordt, waar het volk ongewapend is en niets ter wereld, God, niets te zeggen heeft! Dit is *Uw* toestand, Nederlanders! Maar ik keer nog een ogenblik terug tot Willem IV.

Na het weer invoeren van de militaire jurisdictie (door de bovengenoemde Baron van der Capellen tot den Pol zeer juist een gedrocht of monster genoemd) trok het plakkaat over de jacht zijn zorg.

De stadhouders zijn altijd zeer attent op dit stuk geweest, omdat hoe minder mensen er mogen jagen, hoe minder er ook leren met een geweer om te gaan, en hoe meer de natie de wapenen ontwent. En dat heeft men graag want hoe minder weerbaar de natie is, hoe gemakkelijker men haar naar zijn zin kan dwingen. Om diezelfde reden - doch onder andere voorwendsels - is ook het schijf- en valk-schieten uit de mode geraakt.

Het beste dat onze Willem IV gedaan heeft (want hij was lang de ergste vorst niet) is zijn poging om een vrijhaven in ons land in te voeren. Dat is, dat er van de koopwaren geen inen uitgaande rechten meer zouden betaald worden. Jammer, dat het niet doorgegaan is, want dit is het enige middel om onze kwijnende handel weer wat nieuw leven in te blazen. En wij

zouden verstandig doen, als we in dit opzicht bijtijds de Keizer* navolgden.

Na het overlijden van Willem IV vielen we in handen van mevrouw de Gouvernante. Zij regeerde op een wijze als men van een Engelse Prinses kon verwachten en overeenkomstig de bedoeling waartoe de Engelsen haar gezonden hadden. De koophandel - 't is nog vers in ons aller geheugen - gaf zij ten prooi aan haar roofzuchtige landgenoten, en zij wilde niet dulden dat die behoorlijk beschermd werd. Ja, zover ging haar onbeschaamdheid, dat zij door haar secretaris *Larrey*, ook al een vreemdeling, aan de om bescherming, om oorlogsschepen smekende kooplieden ronduit liet antwoorden: *Dat het voor haar een point d'honneur was geworden in geen equipage van oorlogsschepen te bewilligen, zonder een vermeerdering van de landmacht*, die ze overigens alleen maar gebruikte om ze tot hulp van haar vader, de Koning der Engelsen, aan onze erfvijanden toe te zenden, en ons zodoende weer in een oorlog te wikkelen met de Koning van Frankrijk die ons juist goed deed en alle mogelijke voordelen in de commercie bezorgde.

God verloste ons eindelijk van deze Jezabel** en zo kwam 's lands regering gedurende de minderjarigheid van de tegenwoordige Stadhouder in handen van de Staten, of liever van de Hertog *Louis van Brunswijk*, die Willem IV, toen hij zich zwak begon te voelen uit Duitsland had laten overkomen, om na zijn dood voor de belangen van zijn Huis te zorgen, waar hij zich dan ook meesterlijk, haast boven verwachting, van gekweten heeft. Ik zeg voor de belangen van het Oranjehuis, want de belangen van de natie waren hem eigenlijk niet aanbevolen. Daar was hij niet toe gehuurd.

Willem V onze tegenwoordige Stadhouder begon, toen hij meerderjarig geworden was, in alles gesterkt door de raad van

* Keizer Joseph II van Oostenrijk.

** Jezabel of Izabel, dochter van de Koning van Tyrus, vrouw en kwade genius van Koning Achab van Israël, die hem overleefde (I Kon., 18-21).

deze zijn getrouwe Achitophel, de weg van zijn vaderen te bewandelen, dat is de weg die naar de soevereiniteit leidt, of liever, hij gedroeg zich al als Soeverein.

Te Kampen hadden negenentwintig leden der vroedschap, die daar uit zesendertig bestaat, zich verenigd om te protesteren tegen het reglement op de voogdijschap van de jonge Prins, hetwelk de Gouvernante hun wilde opdringen, en waaraan de vroedschappen der andere Overijselse steden zich niet dan met weerzin hadden onderworpen, omdat het een allerduidelijkste inbreuk was op het privilege der steden.

Toen de Gouvernante overleden was, wilde de vroedschap volgens stadsprivilegiën, die van de oudste tijden af altijd in gebruik waren geweest en nog zijn, de jaarlijkse regering van veertien burgemeesters kiezen. Maar dertien van deze knapen hadden de Hertog en zijn aanhang, dat wil zeggen de Staten der provincie, te vriend en het garnizoen gereed om op de eerste wenk onder de wapens te komen. Zij bleven, ofschoon de vroedschap hen voor het volgend jaar niet alleen nog niet had gekozen, maar zeer zeker, als zij haar wettige keuze had kunnen uitbrengen, al de overtreders van eed en plicht zou hebben overgeslagen, zij bleven, zeg ik, door de gehele Oranjefactie ondersteund, tegen uitdrukkelijk protest van de vroedschap, het stadhuis bezetten en bleven ook op het kussen zitten zonder enige wettige verkiezing. En de vroedschap, die al had moeten ondervinden dat men haar met geweld belette haar keuze te publiceren, ja - ongehoord geval! - die gedurende haar beraadslagingen door een militaire wacht bewaakt werd, oordeelde raadzaam, nadat zij in een schriftelijke memorie had verklaard die zogenaamde burgemeesters voor usurpateurs en geweldenaars te houden, de vergadering voor die dag op te heffen. Zeven vroedschapsleden echter bleven zitten, fortuinzoekers, van wie drie kort daarna ook burgemeester zijn geworden. En ziet, zo ver ging de euvele moed van die dertien burgemeesters, dat zij met die zeven vroed-

schappen (die zij bij overlijden van een der zesendertig altijd met een van hun eigen creaturen aanvulden) meteen al de stad begonnen te regeren. En de andere negenentwintig, ofschoon die de grote meerderheid vormden, hebben ze tot dit uur toe nooit meer ter vergadering toegelaten, uitgezonderd een paar die na verloop van ettelijke jaren laag genoeg waren gezonken om het hoofd in de schoot te leggen en zeker geschrift te tekenen. Ja zelfs zonden de dertien burgemeesters hun collega de heer *Roldanus* een resolutie thuis, waarbij zij die heer, omdat hij de partij der onderdrukte vroedschap was toegedaan, verboden de vergadering der magistraat bij te wonen, wanneer er over de kwestie der negenentwintig vroedschappen zou worden gedelibereerd. De ontzette of eigenlijk maar *thuisgelaten* negenentwintig vroedschappen (want dit kunstje heeft de hofpartij er in Overijsel op uitgevonden, zoals straks aan het geval van de heer Van der Capellen nader zal blijken) hebben bij niemand ooit enige bescherming gevonden, zelfs niet bij onze tegenwoordige Stadhouder, die, wel verre van deze geweldpleging bij zijn meerderjarigheid af te keuren en die eerlijke lieden in hun posten te herstellen, integendeel, de drijvers van dit goddeloos werk, tot heden toe de meest openlijke blijken van zijn goedkeuring, gunst en vertrouwen heeft gegeven.

Prof. *van der Marck*, een braaf, door en door eerlijk en kundig man, die de Groningse Academie roem verschafte, leerde zijn studenten begrippen en gevoelens van vrijheid, die voor het Stadhouderlijk Huis, hetwelk hij een diepe eerbied toedroeg niet alleen niet gevaarlijk, maar zelfs zeer gunstig waren. Dit woordje *vrijheid* was echter onduldbaar. Mijnheer de Prins kon deze hoogleraar niet vergeven dat hij zijn talent niet wilde gebruiken om - zoals andere professoren gewoon zijn - jonge slaven voor hem te dresseren. De man moest weg. Onder voorwendsel van onrechtzinnigheid liet hij hem, ofschoon met een talrijk gezin bezwaard, op de infaamste en onrechtmatigste wijze uit zijn ambt ontzetten. En hij schaamde zich

niet eens - zoals zijn gedrukte brieven en adviezen bewijzen - de hoofdrol in dit drama te spelen. Dat de zogenaamde onrechtzinnigheid van de heer van der Marck slechts het voorwendsel en niet de ware reden van zijn ontzetting kan geweest zijn, blijkt niet alleen daaruit, dat de professor terstond op een andere gereformeerde academie in het buitenland is benoemd en tot ouderling der kerk aldaar is aangesteld, maar ook en vooral daaruit, dat de prins de heer *Perennot*, die in de plaats van de heer van der Marck beroepen was, doch bedankte omdat hij op het gebied van de godsdienst *van dezelfde gevoelens* was, door de curatoren ter aanmoediging liet voorstellen, dat hij - als hij het professoraat maar wilde aannemen - van het tekenen der formulieren van instemming met de rechtzinnige beginselen werd vrijgesteld. Het was dus enkel te doen om de goede van der Marck weg te krijgen.

De Baron van der Capellen tot den Pol en lid van de ridderschap en steden van de provincie Overijsel, een man die in de regering is gegaan met het voornemen om nooit enig ambt of commissie te willen hebben - hetgeen hij zowel na als voor zijn intrede meermalen op verschillende plaatsen openlijk verklaard en door zijn gedrag op politiek gebied tot spijt van zijn vervolgers volkomen bevestigd heeft - de heer van der Pol zeg ik, begreep, dat - zou de geringe vrijheid die ons onder het stadhouderschap nog is overgebleven, niet geheel verloren gaan - het hoog tijd was om zich openlijker en rondborstiger dan totnutoe gebeurd was tegen de dagelijks toenemende macht en onophoudelijke kuiperijen van het Huis van Oranje te verzetten. Omdat de kracht van dat Huis hoofdzakelijk op de landmacht berust, verzette de Baron zich steeds zoveel mogelijk tegen alle vermeerdering van die landmacht, drong aan op het weren van vreemdelingen en op het recht dat alle volken hebben om - zoals hij zich in tegenwoordigheid van onze Prins in 1773 uitdrukte - *in hun eigen land, welks lasten zij alleen dragen, ook alleen te worden aangesteld*.

Ter gelegenheid van de vergeving van de Overijselse commissies, bracht hij onze Willem V met een beleefde brief (waarop deze zich echter niet verwaardigde te antwoorden), onder het oog, dat het reglement op de regering vorderde, dat er nominatie van enige personen tot het vervullen van die commissies zou worden opgesteld, zoals ook nog onlangs tijdens het leven van de Prinses-Gouvernante was geschied. Hij herinnerde er onze Willem aan, dat hij zowel als alle regenten dat reglement had bezworen, wees hem op bescheiden wijze op de gevolgen die het hebben moest als zo'n grondwet steeds werd overtreden. De Baron bracht als lid van de Staten een schriftelijk voorstel dienaangaande ter vergadering van Overijsel ter tafel, maar de heren dier provincie, zoals ze in de landprovincies bijna allemaal zijn, nl. afhangelingen van de Prins, weigerden dat voorstel in overweging te nemen, totdat de Prins zo brutaal mogelijk, met schending van hetgeen hij onder ede bezworen had, de commissies zonder nominaties vergeven had en de Staten al die aanstellingen hadden goedgekeurd, dwars tegen het protest van de Baron in.

De Koning van Engeland en onze Prins overlegden, hoe zij de Republiek het best in de haken en ogen zouden kunnen halen waarin Engeland op 't punt stond te geraken door het onderdrukken van de Amerikanen; en zij spraken met elkaar af - om te voorkomen dat wij in die omstandigheden ons voordeel deden en onze koophandel zich zou uitbreiden - dat de Prins zelf in eigen persoon (zoals hij evenals een Engelse commissaris in een zeer dringende brief gedaan heeft) aan de Staten van elke provincie zou verzoeken om *de Schotse regimenten*, die in onze dienst zijn, aan zijn lieve, neef en bondgenoot uit te lenen.

In alle provincies ging dit voorstel er vlot door, doch het was onze Overijselse Baron, die het gevaar van zo'n stap doorzag en duidelijk toonde, en dit listig verzoek dat alleen bedoeld was om als deze schaapjes eenmaal over de brug waren, ons evenals in 1742 en vervolgens steeds dieper in de nesten te

wikkelen, ronduit afsloeg. Zoals Amsterdam het enige weken later - doch wat diplomatieker - ook deed.

De Baron doorzag behalve de gevolgen die het lenen van deze troepen voor de rust en welvaart van zijn vaderland noodzakelijk moest hebben en de onbillijkheid om mensen die ons nooit wat misdaan en een rechtvaardige zaak hadden, te helpen onderdrukken, ook nog de verborgen toeleg van onze Prins, om hierdoor nog enige regimenten meer in zijn dienst te krijgen. Want in plaats van die Schotten zouden anderen worden aangeworven (precies zoals was geschied met de troepen die naar de West gezonden waren) om ze vervolgens allemaal in dienst te houden. De Baron bracht deze toeleg openlijk aan het licht en verklaarde op zijn oud-Hollands dagelijks groter tegenzin in al die vermeerderingen van onze landmacht te krijgen, zolang het monster van de militaire jurisdictie op de troon bleef.

O, hoe gaarne zou onze Willem die Baron toen reeds hebben weggewerkt! Hoe weinig scheelde het, of hij en zijn getrouwe bondgenoot de Koning van Engeland hadden het door openlijk genoegdoening te eisen de door niemand ondersteunde edelman het land te benauwd gemaakt! Maar de tijd scheen nog niet gekomen, om zich van hem te ontdoen.

Wolfenbuttel (Hertog v. Brunswijk), zijn gezworen vijand, voorzag in het onverzettelijk karakter van deze vaderlander, dat hij zich vroeg of laat - zoals men het toen uitdrukte - wel eens erger zou vergalopperen. En de Prins vergenoegde er zich ditmaal mee dat men in weerwil van al de protesten van de Baron, zijn advies weer uit de registers van de Staten wierp en op de loer bleef liggen op een geschikte gelegenheid om zijn persoon zelf uit de vergadering te werpen.

Deze gelegenheid verschijnt. De Baron, indachtig dat hij als regent door eed en plicht gehouden was om onrecht te weren en de rechten en vrijheden der ingezetenen te beschermen, gaat in de bres staan voor de met slaafse en onverplichte

diensten belaste boeren in zijn provincie. Hij toont aan dat die *drostendiensten* nooit geoorloofd zijn geweest. Dat zij 300 jaar geleden reeds verboden waren; dat zelfs onze tiran Filips er tegen gewaakt heeft.

Hij toont dat de Staten in 1631 de traktementen van de drosten verhoogd hebben met uitdrukkelijk bevel, dat zij generlei diensten of voordelen meer zouden genieten. Hij stelt voor dat men die diensten eens en voor al zou moeten vernietigen, en de tegenwoordige drosten uit de provinciale kas een douceurtje daarvoor moet toekennen. En mijnheer de Prins, die het niet kan verkroppen dat men, zoals de Baron, door het doen drukken en uitgeven van zijn memorie over de drostendiensten gedaan had, aan de ingezetenen de ware gronden van vrijheid en de rechten en belangen der burgermaatschappij had leren kennen, de Prins laat hem, een geboren regent, door zijn creaturen, die allen zeer bekend zijn en door Zijne Hoogheid openlijk met gunst en zoveel mogelijk met ambten en commissies beloond zijn, zonder enige rechtspleging uit de vergadering zetten en tot heden - nu bijna drie jaren - uit de vergadering houden! Men heeft de Baron evenals de negenentwintig vroedschappen en burgemeester Roldanus te Kampen zogezegd wel niet finaal ontslagen! Neen, hij blijft in naam lid van de Staten; heeft - zoals ik uit goede bron weet - toegang tot de papieren van de provincie; trekt nog zijn (geloof ik) honderd guldens als ingeschreven edelman, wordt in alle opzichten als ingeschreven (in de ridderschap) aangemerkt; maar de vergadering bijwonen, dat wordt hem bij voortduring belet, daar men genoeg had van zijn stem en zijn tegenstand. Men weigert niet alleen een regent, die men bij openbaar plakkaat van 27 oktober 1778 door de hele provincie met naam en toenaam valselijk als een *leugenaar* en een *volksverleider* had tentoongesteld, eerherstel, maar zelfs is de onbeschaamdheid van de Overijselse ridderschap op de laatste landdag zover gegaan, dat ze op de herhaalde aanbieding van de Baron,

ja, op diens dringend verzoek om toch de geschillen in der minne te schikken geantwoord hebben, dat dat hun eer en aanzien te na zou gaan, dat zij het voor de nazaten niet zouden kunnen verantwoorden; dat de waardigheid van de Staten vorderde, dat men zich wegens de hoon en smaad, hun door de heer van den Pol aangedaan, genoegdoening zou verschaffen in rechte en soortgelijke snorkerijen meer, die nog zotter zijn als men bedenkt, dat de rechtbank niet alleen voor de ridderschap nooit gesloten is geweest, maar dat de heer van den Pol reeds in november 1779 getracht heeft zijn partij* door rechtsmiddelen juist tot het beginnen van de procedure waarmee gedreigd wordt, of tot een eeuwig zwijgen te noodzaken.

O Willem de Vijfde! Zijn niet Uw antwoorden op 's mans smeekschriften, waarin gij hem zonder hem te horen schuldig verklaart, en al de stukken die betrekking hebben op deze schandelijke zaak, gedrukt? Is Uw snode toeleg ons niet wel bekend? Gij en Uw voorzaten hebt de hele ridderschap van Zeeland reeds weten te vernietigen en haar plaats en stem in de statenvergadering dier provincie onder de naam slechts van *Eerste Edele*, alleen weten in te nemen en te behouden. Gij en Uw voorzaten hebt reeds de steden onder Uw macht doen bukken en gij kunt de magistraten van de steden in zoveel provincies volgens Uw soevereine wil afzetten en aanstellen. Is het niet Uw toeleg om evenzo nu ook nog de nog niet rechtstreeks van U afhankelijke ridderschappen (iets waar *Maurits* nog maar een enkele keer aan heeft durven tornen) ja, alle regenten in ons vaderland van U geheel afhankelijk te maken, en U van degenen die ongenaakbaar voor Uw verlokkingen zijn en zich tegen Uw overheersing durven verzetten, door een omgekochte meerderheid, die 't nooit aan voorwendsels zal ontbreken, te kunnen ontdoen!

Wie is er veilig in ons land? Wie kan zijn plicht doen, als een aan U verslaafde meerderheid de leden der hoge regering

* Bedoeld is hier: de ridderschap van Overijsel.

die U mishagen omdat zij hun eed getrouw zijn, op Uw wenk van het kussen kan en straffeloos mag schoppen? Als gij door Uw schepsels de onschuldigste regenten buiten de bescherming der wet kunt stellen? Als gij, wanneer 't U maar behaagt, iemand van zijn dierbaarste, van zijn aangeboren rechten kunt laten beroven? O, Willem de Vijfde! Ik daag U uit voor God en onze natie, U op deze beschuldigingen te verdedigen! Niet Uw werktuigen in Overijsel, die zonder U heus geen moed genoeg voor zoiets ongehoords gehad zouden hebben, maar gij, gij alleen, die hen hebt gebruikt en ondersteund, gij hebt de heer van der Capellen en in hem *alle* regenten beledigd, vervolgd, mishandeld, in gevaar gebracht! - Ik weet wel, o Vorst! dat deze zaak evenals de oorlog met Engeland die door de natie heel anders wordt opgevat dan U verwacht had, U een weinig verlegen begint te maken en dat gij de baron - indien hij er U opnieuw om zou vragen, misschien in schijn wel een rechtspleging zou toestaan; doch ik hoop dat hij Uw vijandigheid tegenover hem en Uw invloed in ons land te goed zal kennen, dan dat hij zich voor een tweede keer aan U zal wagen. Het voorbeeld van Barneveld, de Witt, Amsterdam, etc. moet hem geleerd hebben, wat een Stadhouder kan doen, en wat men doet om hem te gerieven. Hij kan dus geen reden hebben om naar een proces te verlangen en het is onbegrijpelijk dat hij er zo menigmaal op heeft durven aandringen en zelfs de stap heeft gedaan om er de Staten van Overijsel door een citatie *ex lege diffamari** toe te dwingen!

Is er onder Uw voorzaten één geweest, die tegen zoveel en zo bittere klachten van zoveel leden van de staten, van zoveel gerechtshoven, zo vermetel, zo onbeschaamd de militaire jurisdictie heeft durven doorzetten als gij? Gij hebt zelfs Willem III daarin overtroffen en durven klagen, dat die in dit opzicht de voorrechten van het stadhouderschap had beknot!

Is niet Uw verachting voor de vrijheid en veiligheid van een

* Aanklacht wegens laster.

natie, die U en Uw Huis groot gemaakt en steeds met een blind vertrouwen geëerd heeft, zo ver gegaan, dat ge in 1768 zelfs een burger, een ordentelijk koopman door het garnizoen en de krijgsraad van Zutphen hebt laten straffen? Dat hij onschuldig is mishandeld is nog 't minste van Uw misdaad; maar dat ge in Uw brief van 3 mei 1768* aan de Staten van Gelderland, wier dienaar gij behoorde te zijn, nadat zij U verschillende gerechtelijke bewijzen betreffende deze zaak hadden toegezonden, het volgende durfde schrijven: *Dat gij die rapporten door Uw officieren, in hun kwaliteit aan U gedaan voor een voldoend bewijs houdt en de in de provoost gevangen zittende burger, zonder Uw speciale order zekerlijk niet had mogen worden ontslagen*, net alsof de Staten geen orders meer zouden mogen geven aan de troepen die in hun provincie gelegerd zijn!

Dat gij - ik beef voor de gevolgen! - alleen op zulke rapporten een militair vonnis, dat gij toch altijd naar Uw goedvinden of laat vellen of zelf velt (zoals gij in dit geval hebt gedaan) *over een burger* hebt laten ten uitvoerleggen - hierdoor hebt gij de heiligste rechten van onze natie vertrapt en getoond dat niemand van ons tegen Uw gewapende arm enige schuilplaats in deze woning der oude Batavieren meer is overgebleven! Verdedig U, Prins, zo gij kunt!

Hoeveel voorbeelden hebben wij onder Uw regering niet moeten aanzien van burgers, die door militaire officieren mishandeld, niet de minste genoegdoening bij U hebben kunnen krijgen; en dit ofschoon de magistraten van hun steden er U op de dringendste wijze om verzochten en U aantoonden welk gevaar de vrijheid en veiligheid der ingezetenen liep als tegen dergelijke daden van willekeur van militairen tegen burgers

* De brief is, met de overige processtukken, door Van der Kemp gepubliceerd in *Magazijn van Stukken tot de Militaire Jurisdictie betrekkelijk*, dl. 6, pag. 5 e.v., zie speciaal pag. 39 e.v. Het ging om een koopman die met zijn paard kennelijk per ongeluk tegen een onderofficier was opgereden en door de militaire commandant werd gevangen gezet.

niet werd opgetreden. Maar gij wilt een militaire regering over ons uitoefenen en bij ons invoeren en daarom ziet gij graag dat de militairen, die immers Uw slaven en werktuigen zijn, de baas over ons spelen. Daarom houdt ge de militairen altijd de hand boven het hoofd, zodat men in plaats van als broeders en leden van hetzelfde lichaam met hen te kunnen samenleven en hun die achting te kunnen toedragen die de adel van hun beroep - zo er geen misbruik van wordt gemaakt - verdient, men thans moet schrikken als men een blauwe rok ziet.

Is er ook maar één artikel van enige grondwet dat gij ongeschonden hebt gelaten, als ge maar zag dat men toch niet genoeg moed had om het te verdedigen! Is er bij wijze van spreken nog één ambt, waarvan het benoemingsrecht nog aan de Staten of colleges is gelaten, dat gij van tijd tot tijd niet aan Uzelf trekt ter vervulling of met Uw eigen creaturen, waaronder dikwijls vreemdelingen, bezet? Zijn zij, die nog iets te vergeven hebben, niet genoodzaakt dit in aller haast en stilte te doen, uit vrees voor Uw onbescheiden aanbevelingen, die men niet durft weigeren?

Eerbiedigt gij de stemmen der Statenleden in belangrijke zaken waarin eenstemmigheid vereist wordt? Hoeveel burgemeesters hebt ge sedert Uw regering niet, tegen de stads- en landprivileges in, in de stadsbesturen van Gelderland en elders gewerkt, die òf geen burgers waren òf de vereiste jaren niet hadden òf die te jong waren om de eed af te leggen òf die ambten hadden die hen van de regering uitsloten? Gij spot met alle voorrechten. Die privileges háát ge, omdat ge als ze behoorlijk gehandhaafd werden, dan minder willekeurig zoudt kunnen handelen, omdat ze Uw gezag beperken.

Waarom laat ge in de steden van Gelderland de colleges van de *gezworen gemeente*, de enige steun van de burgervrijheid en ons aller vrijheid, vervallen, uitsterven, veronachtzamen en van hun gezag beroven? Waarom anders dan omdat gij van

niemand enige tegenstand wilt dulden, maar alléén over ons wilt heersen?

Wie heeft U de bevoegdheid gegeven om ongekwalificeerden, die niet tot de jacht gerechtigd zijn door Uw aktes ten nadele van anderen, verlof te geven om te jagen, terwijl ge weer anderen die er wel toe bevoegd zijn, het jachtrecht ontneemt? Waarom voert ge door Uw tirannieke en willekeurige jachtreglementen (een wetgevende macht, die ge U ook al hebt aangematigd) de inquisitie weer bij ons in? Zo zijt ge de oorzaak van duizenden valse eden en zo laat ge de ingezetenen van het platteland op de meest onverdraaglijke wijze plagen.

Wordt niet op de *Veluwe* Uw naam door de arme landman gevloekt, omdat hij overdag moe en afgewerkt, 's nachts in plaats van rust te genieten en door de slaap zijn uitgeputte krachten te kunnen herstellen, zijn koren net als in oorlogstijd moet bewaken tegen de herten? De herten die Uw vader ook al uit het buitenland liet komen en die hier onder *Uw* bescherming en enkel tot *Uw* vermaak (want gij zijt 't alleen die een hert mag doden) doch ten koste van het zweet der arme boeren hier leven en zich vermenigvuldigen. Indien U maar het belang der boeren, die allernuttigste leden der burgermaatschappij ter harte zou gaan. Indien ge wist wat mensenliefde is, dan zoudt ge allang die arme boeren van Overijsel - en zeker nadat zij er U op de deemoedigste wijze in openlijke verzoekschriften om smeekten - van die slaafse en alleszins onwettige diensten, die de drosten - Uw creaturen - hun afpersen, hebben verlost. Ook zoudt ge allang de heer van der Capellen de gelegenheid ontnomen hebben om in zijn vertoog over de onwettigheid dier diensten te klagen, dat er wel jachtopzieners doch geen vroedvrouwen uit de provinciale kas worden betaald! Gij zoudt dan niet verantwoordelijk geweest zijn voor de levens van zoveel mishandelde kraamvrouwen en kinderen, die nu op Uw hoofd neerkomen! Zeg niet, o Prins, dat U dat niet aanging! Gij kunt, gij hebt tot alles de macht; alles

wat er geschiedt en niet geschiedt, het komt hier op aarde en in het hiernamaals op Uwe rekening.

Wie wordt er met Uw vertrouwen vereerd dan alleen dezulken die gij of Uw Achitophel al kennen als schurken of waarvan gijlieden hoopt en verwacht dat zij het zullen worden? Zijn niet verreweg de meesten van Uw lievelingen de slechtste, zedelooste schepsels, hoerenlopers, echtbrekers, dobbelaars en zwelgers?

Welk soort mensen kiest gij uit de provincies om in de Staten Generaal, Raad van State, admiraliteiten en andere colleges zitting te nemen? Kiest ge daartoe niet alleen degenen die doortrapt genoeg zijn om hun stemmen aan U te verkopen, of te dom of te bang om zich tegen U te verzetten? De eerlijke, de kundige, de moedige patriot, de man die spreken durft en kan, beschouwt ge als Uw vijand, met afkeer, met schrik, met vrees. Want zulke mensen dienen U niet. Dat zijn *gevaarlijke 'karels'*!

Waarom wordt - wat burgers en boeren betreuren en allen die hem als regent kennen - Baron *Van der Capellen, heer van de Marsch* door U gepasseerd? Waarom draagt gij deze patriot ook al een kwaad hart toe, dan alleen omdat hij kan en durft spreken en omdat hij de boezemvriend is van de heer Van der Capellen tot den Pol; omdat hij voor het onbeperkt konvooi was; omdat hij Uw plan om een veldleger bijeen te brengen (teneinde ons nog gemakkelijker te overheersen en Uw soldaten nog beter bij de hand te hebben) heeft laten mislukken! Omdat hij steeds aandringt op het versterken der vloot, en als een eerlijk regent op een alliantie met Frankrijk en Amerika; omdat hij wilde dat men terstond op het eerste aanbod de gewapende neutraliteit zou aannemen; omdat hij adviseerde dat men ons *ongelukkig vaderland tegen de aanvallen der Britten en hun verraderlijke invloed* (hoor je wel, vorst: *verraderlijke invloed*!) moest verdedigen; omdat hij het hatelijk en onverdraaglijk vindt om de Schotten, die tegenwoordig nog onder de eed van

Engeland staan, niet alleen in dienst te houden, maar zoals Uw vaderlandsgezind voorstel was, nu nog hun aantal - de nazaat zal het waarachtig niet kunnen geloven - midden in een verraderlijke oorlog met Engeland, te willen vermeerderen; omdat hij het recht van onze brave vaderlanders om gebruikt te worden in de militaire commando's van hun eigen land, heeft durven voorstaan en zijn billijke verontwaardiging heeft durven tonen, dat gij de beste, gewichtigste posten aan vreemde prinsen, hertogen, graven en andere groten heeft gegeven en de ingezetenen voorbijgaat. Dat zijn de misdaden van deze edelman. Hij is een *gevaarlijke karel*, niet waar Vorst? Wat zou 't gelukkig voor U zijn als de Zutphense ridderschap net zo laaghartig dacht als de Overijselse. Dan zoudt gij U ook van deze lastige tegenstander kunnen ontdoen!

Is niet de wijze waarop het U eindelijk gelukt is, de brave belangeloze van Berckel, die ijverige voorstander van onze handel en welvaart, uit de statenvergadering van Holland te werken, een bewijs dat gij alles durft en alles kunt? Omdat ge in Amsterdam geen ‘afhangelingen’ genoeg hebt om die man eronder te krijgen, laat gij hem (ofschoon ge slechts een dienaar zijt die de bevelen van zijn meesters ten uitvoer moet brengen, voor welke bevelen niet de dienaar maar enkel zijn meesters verantwoordelijk zijn), door Uw vriend *York* uit naam van Uw neef, de Koning van Engeland, ofschoon men hem niets misdaan had, een strafproces aandoen en in moeilijkheden brengen. En niet alleen dit. De broeder van onze patriotse en bij ieder geliefde pensionaris zou ook Uw haat voelen en werd door U van het burgemeesterschap van Rotterdam, hoewel hij er het meest voor in aanmerking kwam, uitgesloten.

Hoe springt gij met het gratierecht om? Is er ooit onbeschaamder en willekeuriger misbruik van gemaakt? In plaats van een hulpmiddel tegen de strengheid der wet voor de ongelukkige misdadiger te zijn, is het in Uw hand een toevlucht

voor de slechtaard, voor de bedrijver van halsdelicten geworden. O, Willem! Waar zal men zich in ons vaderland voor U verschuilen, waar gij de macht hebt om moordenaars straffeloosheid te bezorgen!

Wat hebt ge met het leger gedaan? Hebt ge het lot van 36.000 mensen, die voor een gering loon (een miserabele 28) hun leven en hun vrijheid veil hebben en eigenlijk slaven zijn in de ware zin des woords, hebt gij het lot van die duizenden, toen de Overijselse Capellen het U in 1773 voorstelde en de stad Amsterdam er U daarna meer dan zeven ton gouds voor beschikbaar stelde, door een allerkleinste verhoging van soldij wel eens willen verzachten? Zijt gij door Uw onverzettelijke hardnekkigheid om steeds meer troepen te willen hebben, niet de oorzaak dat het leger (welks soldij nu maar tijdelijk verhoogd is) verstoken is gebleven van het blijvend genot van zo'n aanmerkelijke som? Hebt gij het leger door het wegzenden der oude officieren, die meestal de beschikking hebben over de traktementen en compagnieën,* en hun vervanging door jonge lieden zonder traktementen, dat leger niet ongeschikt gemaakt voor de dienst van het land?

Aan wie hebben onze troepen al die plagerijen, kwellingen, dat onophoudelijk exerceren, dat gedurig veranderen van garnizoen, dat manoeuvres houden en soldaatje spelen te danken dan aan U alleen? Wat bedoelt ge daarmee? De krijgsmacht van de staat discipline bij te brengen? O, neen, vorst! De krijgsmacht van de staat te doen vergeten, dat zij mensen, dat zij burgers zijn; haar geheel af te scheiden van het overige der natie, haar alle gevoel te ontnemen en tot blinde werktuigen van Uw wil te maken.

Met welk goed doel kan men de militaire discipline zo ver drijven, dat de krijgslieden, officieren en gewone soldaten

* Als officier werden vaak aanzienlijke heren aangesteld, die zelf voor manschappen moesten zorgen. Voor de bezoldiging daarvan ontvingen zij soms gelden van de Provinciale Staten.

zelfs in hun particuliere zaken zo aan hun hoofden onderworpen zijn, dat in het leger ieder die slechts een rang hoger is dan de ander, tegenover deze zijn meerderheid (door U ondersteund) kan en mag doen gelden in zaken die met de krijgsdienst niets te maken hebben? Ziet men zelfs niet vrouwen naar de hoofdwacht brengen?

Wat bedoelt ge daarmee, Vorst?

Ik zal 't U zeggen. Gij zijt de bron van alle macht, die in 't leger uitgeoefend wordt. Alleen uit U vloeit zij voort. Hoe meer het leger slaaf is, hoe vrijer en onafhankelijker zijt gij; hoe meer gij er U op kunt verlaten, als gij 't eens nodig vindt dingen te bevelen, die het leger U zeker zou weigeren, als zij nog uit vrije mensen en burgers bestond.

Misschien nadert de tijd dat gij de proef ermee zult nemen. Nog eens, Vorst! Onze troepen waren steeds dapper toen zij uit ingezetenen bestonden en gelukkig en vergenoegd waren. De vrijheid is met de strengste krijgstucht best verenigbaar. Maar de vrije krijgslieden van een vrij land als ossen met stokken voor zich heen te drijven en hen tot zelfs in hun huishoudelijke zaken en dagelijks leven aan U te onderwerpen, is het toppunt van dwingelandij.

Hoe willekeurig behandelt gij de bevorderingen in het leger! Hoe menig braaf man is door U en wordt er dagelijks door U verongelijkt om plaats te maken voor Uw gunstelingen, voor Uw vreemdelingen!

Schreeuwt het niet ten hemel, een vreemde Baron, die wegens vrouwenroof veroordeeld en uit de keizerlijke landen gebannen is, tot kolonel bij onze cavalerie te plaatsen met toezegging van het bevel over een compagnie? En dan op de bezwaarschriften van de notabelste regenten daartegen, in de heerszuchtigste trant te antwoorden: *Dat zulks nu zo blijven moest, en dat gij er niet aan dacht daar verandering in te brengen*!

Hebt gij niet in het regiment van Baden twee vreemdelingen - de een een Pool en de ander een bastaard van de mark-

graaf - als kapiteins geplaatst, insgelijks met toezegging der eerste compagnie, tot verdriet van waardige officieren, waarvan er reeds een om dit geval ontslag heeft genomen?

Waarom hebt ge de provincie Holland met zoveel krijgsvolk - en wel bijna allemaal vreemde regimenten of door vreemdelingen gecommandeerd - volgepropt? Waartoe dient dit? Om de Engelsen een landing te beletten? Zotteklap! Ik zal het U zeggen, Vorst! Gij en Uw vrienden probeerden door middel van deze oorlog een opstand in ons land te verwekken. Als deze opstand tegen de patriotse partij daarop was uitgelopen waar men eigenlijk op had aangestuurd - en waarvan men zoveel verwachtingen had, dat de Engelse nieuwsbladen er al van spraken als van iets dat niet missen kon, ja dat zelfs in Amsterdam al werkelijk was geschied - dan zoudt gij die troepen gebruikt hebben om die opstand te ondersteunen, de patriotse partij geheel te vermorzelen en U in de verwarring weer groter gezag te laten opdragen. Maar nu dit anders is uitgevallen en het volk meer lust toont zich tegen U te verzetten en tegemoetkoming aan zijn grieven en bezwaren te eisen, nu is Uw toeleg, de misnoegde ingezetenen desnoods door middel van die troepen en van Uw afhangelingen in de regering, te dwingen en in toom te houden. Zie daar, o Vorst, Uw geheime oogmerken, en de eenvoudige reden waarom gij een veldleger wilde hebben, en waarom gij al die troepen nog in Holland, de machtigste provincie, laat blijven.

Hebt gij, o Willem, niet door ons hele land Uw spionnen, aanbrengers en verklikkers, die zich in alle gezelschappen weten in te dringen en ons van de genoegens van een gulle openhartige samenleving beroven? Zijt gij 't niet, die onze hele natie daardoor vreesachtig, achterhoudend en geveinsd gemaakt hebt en haar rondborstig, eenvoudig en oud-Hollands karakter en bestaan hebt bedorven? Door wiens toedoen, o vorst, zijn zelfs de briefwisselingen niet meer heilig?

Hoe hebt gij U sedert het uitbarsten van de Amerikaanse

oorlog tegenover onze kooplieden, onze zeelieden, ons hele vaderland en zijn dierbaarste belangen gedragen? Steeds verknocht, verslaafd, gehecht aan het Huis van Engeland - dat, ik herzeg het, om ons vaderland en zijn koophandel te zekerder te gronde te richten, aan Uw Huis reeds tweemaal het stadhouderschap heeft bezorgd en U tenslotte omdat wij hun toch nog te veel in de weg stonden, nog te veel voorspoed hadden, nog niet genoeg hun zijde kozen, geheel Soeverein wil maken - hebt gij nooit toegestaan dat men zich tegen de geweldenarijen en roverijen van deze Uw vrienden en bondgenoten verzette. Gij wilde niet, dat de zee beschermd werd, waar duizenden weerloze zeelieden in goed vertrouwen op de tractaten rondzwalken met meer schatten dan mogelijk de drie landprovincies Gelderland, Utrecht en Overijsel, voor 't gemene bondgenootschap waard zijn, en dagelijks bloot staan aan de roofzucht en wreedheid van Uw Engelsen.

De klaagstem der kooplieden, die voor zovele duizenden, die voor het behoud van het gehele vaderland spraken, baden, smeekten, werd door U veracht. Het bloed van Uw landgenoten, door Uw Engelsen op zee mishandeld, gepijnigd, gefolterd, vermoord, riep tevergeefs om Uw wraak en Uw bijstand. Uw Engelsen eisen, dat wij te hunnen behoeve van een der voordeligste vaarten zouden afzien, die ons alleen in tijd van oorlog worden aangeboden, ons, wier handel in vredestijd gering is en die juist alleen bij neutraliteit moeten en kunnen leven. En gij laat door Uw landprovincies en andere creaturen alle schepen, met scheepshout en materialen beladen buiten bescherming stellen tegen het protest van Amsterdam en anderen in, die niet machtig genoeg waren om U te weerstaan. Onder voorwendsel dat de Republiek nog niet voldoende bewapend was om haar rechten tegen Engeland te kunnen verdedigen! Maar Vorst, zo stonden de zaken. Onder voorwendsel dat wij niet voldoende bewapend waren, hield gij de onbeperkte konvooien tegen en opdat wij nooit in de gele-

genheid zouden raken om onze houtschepen te beschermen, liet gij onder de hand op allerlei manieren de aanbouw en uitrusting van oorlogsschepen tegengaan.

Voor de schijn en om U niet al te zeer bloot te geven en zo nodig U voor de natie te kunnen verontschuldigen, laat gij zogenaamd besluiten dat men eerst tweeëndertig en vervolgens tweeënvijftig oorlogsschepen gereed zal maken. Ofschoon het even onredelijk, ja eigenlijk nog onredelijker is de kooplieden hun eigen bescherming te laten betalen dan de landprovincies het onredelijk zouden kunnen vinden als men haar aan haar eigen krachten overliet, brengen toch de kooplui blijmoedig de verzwaarde en de handel drukkende lasten daarvoor op. Zij betalen dus te goeder trouw hun bescherming, maar tot dit uur hebben ze nog *geen* bescherming genoten!

Is dit trouweloos of niet Prins? Zijt gij de werkelijke, de enige oorzaak niet van alle geleden verliezen, en van het feit dat zoveel brave kooplieden geruïneerd zijn? Zijt Gij, o Vorst! bijgevolg niet rechtens verplicht tot schadeloosstelling? Hoe zoudt ge U kunnen verdedigen, als men U wegens dit plichtsverzuim in rechten mocht aanspreken? Antwoord daarop, o Neerlands admiraal generaal en beveiliger der zee!

De Keizerin van Rusland biedt ons een verbond van onderlinge bescherming aan, zendt haar schepen om zich bij de onze te voegen. Wie anders dan gij alleen zijt de oorzaak dat wij niet terstond - zoals had behoren te geschieden - in dat verbond zijn getreden? Wie anders dan gij alleen hebt door dit dralen de Engelsen tijd gegeven om dat wel uitgedacht verbond door hun kuiperijen in rook te doen vervliegen? Iets dat niet gebeurd zou zijn als wij van stonde af aan onze schepen bij die der Keizerin hadden gevoegd, toen deze voor dat doel voor Texel lagen?

Verontschuldig U niet Prins, want de brieven zijn bekend, zeer bekend, waarin gij de regenten het toetreden tot die alliantie tot het alleruiterste toe hebt afgeraden. Doch ditmaal

vreesden zij het volk meer dan U. Uw eis was duidelijk al te gevaarlijk. Groot is intussen de dienst die gij door het verijdelen van dit bondgenootschap ener gewapende neutraliteit, aan Uw Engelsen bewezen hebt, want het was met hun heerschappij over de zee gedaan geweest, als het was tot stand gekomen. Vertrouw ook maar op hun dankbaarheid. Waarschijnlijk houden zij hun woord en wordt Uw dochter - zoals York u beloofd heeft - mettertijd Koningin van Engeland en een van hun Prinsessen weer als vanouds aan Uw zoon, onze Erfprins gegeven.

Maar verder. Kunt gij, o Neerlands Stadhouder voor God getuigen, dat gij niet hebt getracht ons eerst in een oorlog met Frankrijk en Amerika te slepen? En dat gij, toen dat niet lukte, van deze oorlog die de Engelsen ons nu hebben aangedaan, niet lang vooraf hebt geweten? Dat gij die oorlog niet tezamen hebt overlegd? Dat gij niet geprobeerd hebt ons land ter zee ongewapend te houden om gelegenheid te hebben de rampen die gij voorzag dat ons *door Uw zorg* ongewapend gehouden Vaderland moesten treffen, op de schouders van de onschuldige, volstrekt onschuldige Amsterdamse regenten te schuiven, op de pensionaris van Berckel, op de beide Capellens, op de rekwestrerende kooplieden en op andere eerlijke mannen? In de hoop dat de gemene man dit net als vroeger in zijn eenvoud zou geloven en terstond een opstand zou maken om U tot redding van het vaderland nog meer gezag, dat is de soevereiniteit zelf te doen opdragen, waarbij gij deze opstand desnoods door Uw soldaten zoudt doen ondersteunen? Ontken het niet, o Willem! Dit plan (gelijk aan het gedrag Uwer voorvaderen) verraadt U; Uw eigenhandige brief aan de Staten van Friesland, d.d. 24 januari 1779, waarin gij U over de alleszins billijke maatregelen van de Koning van Frankrijk, onze natuurlijke bondgenoot, tegenover die leden onzer Republiek, die door *Uw* toedoen zich openlijk als de begunstigers der Engelsen, Frankrijks vijanden, toonden, op zulk een wijze hebt dur-

ven uitlaten dat het nog een wonder is, dat gij en Uw Engelse aanhang niet allang de wraak van die vorst hebt ondervonden, verraadt U; Uw hardnekkige verkleefdheid aan Engeland; Uw intieme omgang en correspondentie met York, die gij nog tot het allerlaatste ogenblik hebt onderhouden en mogelijk nog niet geheel hebt afgesneden, Uw onverzoenlijke haat tegen iedereen die niet samen met U Engelsgezind wil zijn, verraden U! De bereidvaardigheid, ijver, ja, het genoegen waarmee ge U hebt laten gebruiken, om de op de Amerikaanse gezant Laurens gevonden papieren (ofschoon die tot gevolg zouden kunnen hebben dat Amsterdam en enige andere daarbij betrokken patriotten erdoor in moeilijkheden zouden worden gebracht) aan Hunne Hoog Mog.* in persoon over te geven onder toe voeging van bittere opmerkingen, verraden U! Ook de verheugde gezichten van Uw hovelingen bij het vernemen van de rampen die ons vaderland troffen; het onnatuurlijke genoegen, dat gij durfde tonen bij het bericht van het gevecht met Parker op 5 augustus *dat de Engselsen de vlag toch maar niet gestreken hadden* (men verzekert dat het Uw eigen woorden zijn). En de vreugde door Uw Gelderse freule** (die door haar nauwe betrekking tot Uw persoon met Uw geheime gedachten wel niet geheel onkundig zal zijn) de vreugde, zeg ik, door deze dame die ge laag genoeg zijt - ook al op de manier zoals vorsten dat doen - boven Uw jonge frisse echtgenote voor te trekken, openlijk en onvoorzichtig getoond over het verlies van St. Eustatius, waaraan zij nog toevoegde, *dat het zo moest gaan om dat trotse* AMSTERDAM *tot rede te brengen*. En dan het genoegen waarmee men aan Uw hof de faillissementen der kooplieden vernam. De partijdigheid die onze republiek steeds tegenover de Amerikanen - op Uw drijven - heeft moeten tonen, zelfs zo dat het vervoer van buskruit naar onze eigen koloniën verboden moest worden en dat aan onze West

* De Staten-Generaal.

** Gedoeld wordt op Constance van Lynden; zie de Jong, op. cit.p. 439.

Indische koopvaarders voorgeschreven werd, hoeveel ze er voor eigen gebruik van mochten meenemen; terwijl daarentegen de Duitse slaven, die Engeland gekocht had om tegen de Amerikanen te vechten* vrij door ons land mochten trekken en openlijk gemonsterd werden zelfs met hulp van het garnizoen van Nijmegen. Dan Uw koppigheid om liever het vaderland verloren te laten gaan dan de Hertog uit Uw omgeving te verwijderen, ofschoon hij het voorwerp van haat en afgrijzen dezer natie geworden is, en alleen al daardoor - al was hij de eerlijkste man van de wereld - ongeschikt is om aan onze natie als Uw raadsman van enige dienst te zijn. Uw infame beleid in onze zeezaken; het stuk voor stuk uitzenden van meer dan twintig oorlogsschepen vlak voor de U stellig toen al bekende oorlogsverklaring, opdat ze maar stuk voor stuk, de een na de ander, genomen zouden worden. Daarna het weigeren om bevel te geven om uit te varen, juist toen enige van onze oorlogsschepen de kans hadden om het konvooi met Duitse rekruten, die naar Amerika moesten, in te pikken, en zo Engeland een allergevoeligste klap te geven. Het uitzenden van Zoutman en zijn helden met zo'n geringe vloot; het geven van geheime en mondelinge orders, waarover zelfs een van Lynden** klagen moet en honderd andere dingen van deze aard, te veel om op te noemen, verraden U en Uw bedoelingen, o Prins!

Maar waarom hebben we bewijzen nodig? De zaken spreken voor zich zelf. Gij kunt, gij vermoogt alles in onze Republiek. Gij kunt in verreweg de meeste provincies, in de vergadering van de Staten Generaal, in de admiraliteiten, in de Raad van State (die allemaal voornamelijk uit Uw creaturen bestaan) alle besluiten laten nemen die ge maar wilt. Gij kunt

* Voornamelijk Hannoveranen en Hessen. De ronselarijen en verkoop door de Landgraaf van Hessen van eigen arme onderdanen aan Engeland waren berucht.

** W.C.H. Baron van Lynden van Blitterswijk, Gelderse edelman en vriend van Prins Willem V, vader van Constance.

ieder - zoals het U behaagt - aan zijn plicht houden. Wat gij kunt - we hebben het gezien en ondervonden. Gij hadt Uw afhangelingen, Uw landprovincies, Uw admiraliteiten allang een vloot kunnen doen, ik zeg Vorst, *doen*, ja *doen* uitvaren. Er zit toch immers bijna niemand in die hoge colleges, dan die gij erin brengt en die van U alleen afhankelijk zijn. Gij alleen zijt *Staten Generaal, Raad van State, admiraliteiten, provinciale Staten*. Gij zijt *alles* tezamen en wij eisen daarom ook *alles* alleen van *Uw* hand. Als men U niet durft en kan tegenspreken als gij iets besloten wilt hebben, dat nadelig voor het vaderland is, wie zou U dan hebben durven en kunnen tegenspreken of tegenwerken als gij *in ernst* gewild had, dat men zich bijtijds wapende met een vloot, om de Engelse geweldenarijen paal en perk te stellen en de handel te beschermen en het land tot bloei te brengen? Of - nu we in oorlog geraakt zijn - dat wij ons sterker zouden maken door voordelige en zo natuurlijke bondgenootschappen met de vijanden van onze erfvijand, met het Huis van Bourbon en Amerika? Wie zou U in zulke patriottische pogingen kunnen, willen of durven weerstreven?

Dat niets van dit alles is geschied; dat wij thans in oorlog zijn en niet van de voordelen der *neutraliteit* en *vrije zeevaart* mogen genieten zoals Rusland, Zweden en Denemarken (welke landen gewapend en niet door hun eigen vorsten verraden zijn en daarom door Uw Engelsen ontzien worden); dat wij in ons eigen land geblokkeerd en opgesloten liggen; dat onze dappere landgenoten op zee als maar weinig leeuwen tussen veel jagers ter slachtbank worden gebracht; dat zoveel goede vanzelfsprekende voorstellen om schepen te bewapenen van de hand zijn gewezen; dat wij in deze hoogst gevaarlijke toestand nog steeds zonder bondgenoten zijn; ja Vorst Willem, het is alles Uw schuld! Ik herhaal: zowel het feit dat wij ons met het machtige Frankrijk en Amerika niet mogen verbinden - ofschoon dit de enige weg is om tot een spoedige en eerlijke vrede te geraken en onze koophandel te doen herleven - als het

feit dat de Amerikaanse gezant, net als destijds de afgevaardigde van het Engelse parlement* hier geen gehoor kan vinden en ons Vaderland daardoor gevaar loopt geheel door Engeland geruïneerd te worden en zich zo al niet de haat dan toch de onverschilligheid van Amerika op de hals te halen en met gelijke munt betaald te worden - het is alles Uw schuld!

Gij wilt niet dat wij met Frankrijk en Amerika een verbond aangaan! Gij zijt het die dat belet, en niemand anders. Dit alleen al is voor een verstandig mens een duidelijk bewijs dat gij het niet goed met ons voor hebt.

Nu de oorlog niet naar Uw wens is uitgevallen, nu Uw Engelsen en andere vrienden en afgezanten niet in staat zijn geweest door listige geschriften, *Aanspraken*,** aangeplakte briefjes, enz. enz. de regering van Amsterdam verdacht te maken en met geweld omver te doen werpen, nu, o Vorst! zoudt gij U wel gaarne willen verontschuldigen en een schandelijke vrede met Engeland bewerken. Ja mogelijk zoudt gij het wel weer eens over een andere boeg - een oorlog met Frankrijk - willen gooien. Maar God zal hoop ik onze natie genoeg doorzicht geven, om zich niet langer door U of de Uwen in de luren te laten leggen. Ik hoop en verwacht ook dat onze zeehelden nu te goed zullen beseffen door *wie* zij op de slachtbank gebracht zijn (en zo mogelijk zeker opnieuw zullen gebracht worden) dan dat zij zich met gouden degens, sabels met ceinturen of een miserabele vrolijke dag zouden laten bedotten. Gij alleen, o Prins! en niemand anders zijt de oorzaak, dat de dappere en kundige Zoutman met zo'n geringe macht in zee heeft moeten steken, dat zijn eskader naar alle menselijke berekening in handen der Engelsen moest vallen. Dat dat niet is gebeurd; dat wij hebben opgehouden een voorwerp van spot voor alle

* In de tijd van Cromwell.

** Hier wordt waarschijnlijk gedoeld op de ‘Memorie door den Heere Yorke’, vergezeld van een gepaste ‘Aanspraak van 't Volk van Nederland’, 1780 (Knuttel 19395).

volken te zijn, ja zelfs dat onze oude glorie begint te herleven; dat onze vijanden ons zullen vrezen en de neutralen ons niet langer verachten; dat een Koning van Denemarken en een Koningin van Portugal zullen begrijpen, dat het gevaarlijk zou zijn ons nog te tergen of gemene streken uit te halen; dat men weer als vroeger prijs zal stellen op een bondgenootschap met onze republiek - niets van dat alles hebben wij, o Willem! aan U of aan Uw wijs beleid, maar naast de voorzienigheid alleen aan de *helden van de vijfde augustus* te danken. Zij zouden de Engelse gevangenschap, waartoe gij ze (evenals Volbergen, Satink, van Prooyen* en anderen) bestemd had, niet hebben kunnen ontgaan, noch hadden ze aan hun vaderland en hun medeburgers al de bovengenoemde voordelen kunnen bezorgen dan alleen door het betonen van een *bovennatuurlijke* moed en koelbloedigheid gepaard aan een buitengewone kundigheid in zeezaken.

O, Willem, geef de schuld niet aan de *Voorzienigheid*, zij was ons gedurende deze hele oorlog gunstiger dan gij ons zijt geweest!

Hadt gij, indien het U ernst geweest was, niet een paar oorlogsschepen meer met de heer Zoutman kunnen uitzenden? Hadt ge niet aan de Zeeuwse schepen (aangenomen dan dat de Maasschepen toevallig niet konden uitvaren, hetgeen overigens nader onderzoek verdient) hadt ge aan de Zeeuwse schepen - zowel *toen* als *nu* - niet stellige orders kunnen geven? En lagen er in elk geval in Texel niet genoeg bijna volledig uitgeruste schepen om er door overplaatsing van het zeevolk terstond enige voltallige van te maken? Slechts een paar schepen meer hadden het eskader en konvooi van Parker in onze havens gebracht! Nu, nadat ge gezien hebt dat het geduld van ons volk ten einde loopt - en het fortuin Uw Engelsen in de steek begint te laten, en dus Uw plan bij deze troebele gele-

* Scheepscommandanten die, omdat ze niet gewaarschuwd waren, onnodig met schip en al in handen der Engelsen vielen.

genheid Soeverein te worden, in rook begint te vervliegen, nu kunt gij, o Willem, nu kunt ge opeens die stellige orders wèl zelf geven aan de Rotterdamse, Friese, Noord-Hollandse en Zeeuwse schepen (die Zeeuwse schepen die de Staten van Zeeland liefst niet van hun rede zouden hebben zien uitvaren!). Diezelfde orders spreken Uw vonnis! Zij geven U een ongeneeslijke snede door het aangezicht! Diezelfde bevelen hadt gij eerder kunnen en eerder moeten geven. Dit niet gedaan te hebben, zou al onvergeeflijk zijn van een vorst, die men verder niets te verwijten had! Wat betekent het dan wel voor U, Willem, die U al in zoveel opzichten tegenover het vaderland onverantwoordelijk gedraagt, en wiens nauwe, ja, God beter 't, maar al te nauwe betrekkingen met Engeland wij allen kennen?

Waarom moet juist een Engelsman van afkomst, ja, bijna van geboorte, te Amsterdam equipagemeester zijn? Verwekt het niet terecht achterdocht, dat gij juist een Engelsman kiest voor zo'n gewichtige post en zo de Amsterdamse regering ten spijt de toegang tot de stad (want een equipagemeester heeft de sleutel van de afsluitboom onder zich) aan een vreemdeling toevertrouwt?

Dat gij de gewezen koetsier van York (wiens naam hier steeds gehaat moet en zal zijn) in Uw dienst hebt genomen, wordt terecht ook bedenkelijk genoemd. Althans toont gij, o Vorst, met zulke daden, dat het U nogal onverschillig laat *de schijn van het kwade te vermijden*. Ligt gij niet voortdurend als 't ware te loeren op de gelegenheden om de magistraten of burgerijen zelfs de sleutels van hun eigen steden afhandig te maken? Welke stad, waarin garnizoen ligt, zit niet te zuchten onder de trots en heerszucht van Uw commandanten?

Is het geen openlijk geweld de toch al zo zeer mishandelde soevereine landschap van Drenthe - onze medezuster en achtste provincie - tegen de wens van alle ingezetenen, een Overijselse edelman, de Baron van Heiden, Uw gunsteling,

tot drost op te dringen, ofschoon het ontegenzeglijk - zoals gijzelf trouwens niet ontkent - ditmaal een Drents ridder had moeten wezen?

Is het voor de ingezetenen der kleine Gelderse steden te dulden, dat gij daar overal een of andere jonker, die tevens lid van de ridderschap is (en daar zijn portie in de commissies dikwijls al rijkelijk krijgt) als burgemeester heen zendt? En zo'n man die niet eens in de stad woont of zich met de stedelijke zaken bemoeit, de voordelen van de regering laat genieten, terwijl zijn andere ambtgenoten er alleen de last van moeten dragen?

Is die despotische regering van Uw *premiers** in de Friese steden niet van hetzelfde allooi? Denkt gij, o Vorst! dat de vrijheidminnende Friezen aan Uw voorvaders ooit zo'n macht over het kwartier der steden zouden gegeven hebben, als ze hadden kunnen voorzien, dat die macht zo grof zou zijn misbruikt? De Friese steden zijn inderdaad Uw domeinen, Uw eigendom geworden, die gij door Uw premiers, als door gouverneurs of onderkoningen laat regeren!

Als men al Uw gedragingen met elkaar vergelijkt, als men ziet hoe gij op het voetspoor van Uw voorvaderen alles aan U trekt, zelfs zo, dat gij de gewone militaire eerbewijzen aan de provinciale Staten laat beknibbelen door Uw creaturen en instrumenten, zoals bij Uw zittingnemen in Overijsel is gebeurd, terwijl gij Uzelf op uitdrukkelijke order zelfs in de stemhebbende steden het *Koninklijk saluut* laat geven en dagelijks soortgelijke nieuwigheden invoert - is men dan wel oneerbiedig als men U verdenkt van streven naar hoger gezag? dat het oude burgerlijke gezag U niet langer kan voldoen? dat gij niet zult rusten voordat gij ook een kroon draagt en gij en Uw nakomelingen dus niet langer aan Uw Koninklijke gema-

* *Premier* was een door de Stadhouder aangewezen lid van de vroedschap in een groot aantal steden in Friesland, dat als haar ‘eerste’ en voornaamste lid de betreffende stad ook in de Staten vertegenwoordigde.

linnen- zoals thans nog moet geschieden - de hogere rang zult behoeven toe te kennen?

Maar wat zal ik, o Willem, van Uw particulier gedrag en levenswijze zeggen? Mijn voornemen was om U tenminste in dit opzicht te sparen. Maar daar ge goed vindt dat laaghartige geestelijken U als een heilige, als een man, '*die in zo'n nauw verbond met zijn God staat*' aan de eenvoudige gemeente voorstellen, als een patriot, die met zijn raadsman, de Hertog, zich nacht en dag tot heil van Uw medeburgers afslooft en om alles nog weer in orde te brengen - nu kan ik niet zwijgen.

Is Uw levenswijze, tot verdriet van Uw verstandige deftige Prinses, niet echt beestachtig? Ziet men U niet dagelijks dronken in het publiek verschijnen, zodat gij voor iedereen een voorwerp van spot en minachting wordt? Hoe zijn Uw zomervermaken op het Loo? Zot, kinderachtig, soms erger! Hoe gij de huwelijksband eerbiedigt, is bekend. En dit, o Nederlanders is de man, *die in zo'n nauw verbond met zijn God staat*. En dit durft men van de predikstoel in een onzer volkrijkste steden, de grote en alwetende God voorhouden en als 't ware in herinnering brengen! O, landgenoten, bedenkt toch dat de geestelijken ook maar mensen zijn met dezelfde gevoelens, van hetzelfde vlees en bloed als het overige mensdom. Hun ambt is in aanzien en als hun gedrag in overeenstemming is met het gewicht ervan, zijn zij alle eer en aller achting waardig. Maar nog eens, mensen zijn ze allen en men vindt onder hen als overal ook *fortuinzoekers*. De Prins kan aan hun kinderen en nabestaanden ook gunsten bewijzen en kwijt raken. Zijt dus op Uw hoede als zij zich over de oorzaken van de ellende van het land op de preekstoel uitlaten. Gelooft niemand blindelings, maar onderzoekt of zij die U dit of dat voorpraten of voorpreken, wel belangeloos zijn; of zij niet beloond worden en gehuurd zijn om U te misleiden en de zaken van ons land in een vals licht voor te stellen. Doch denkt niet, dat ik de geestelijkheid in het algemeen bij U in minachting wil brengen. Neen!

Ik dank God, dat er in onze dagen zoveel ware en verlichte vaderlandslievende figuren onder hen zijn. Maar ik wilde U alleen waarschuwen, dat zij net zo zwak zijn als andere mensen, en dat gij ze nergens minder in moet geloven dan in staatkundige zaken. Voor de staatkunde is een heel aparte studie nodig, waarvoor zij zelden tijd en gelegenheid gehad hebben om er zich op toe te leggen. Ook zouden zij de politiek nooit vanaf de preekstoel moeten verkondigen, want die is alleen voor de godsdienst geschikt. Doch ik hervat de draad.

Uw voorstel, o Willem! van de 10de maart 1779, om namelijk vijftig à zestig oorlogsschepen uit te rusten, werd een openlijke bespotting, zodra gij dat verbondt aan een volstrekt nodeloze en voor de vrijheid vernietigende vermeerdering van het landleger tot niet minder dan 60.000 man. Ook werd Amsterdam daardoor gedwongen om het een zowel als het ander te weigeren, en te adviseren, dat men zich bij voorraad maar moest houden aan de in het laatst van het jaar 1778 besloten en vastgestelde uitrusting van tweeëndertig schepen. Dit aantal schepen was indien het op tijd klaar en eerlijk door U als admiraal generaal ter beteugeling van de overmoed der Engelsen was besteed geweest, meer dan toereikend geweest om ons buiten de oorlog te houden. Hebben de Noordse mogendheden elk wel zoveel schepen? En worden zij niet door de Engelsen ontzien? De grootste vloot evenwel, die ooit de zee heeft bevaren, al zou die geheel met helden zijn bemand, kan ons niet tegen de Engelsen beveiligen, zolang zij onze opperadmiraal te vriend hebben. Wat wij ook mogen doen, 't kan ons op den duur niets baten. Het is alles vruchteloos!

Uw voorstellen ter vermeerdering der zeemacht, waar gij U nu met zoveel nadruk op beroept en in de couranten mee pronkt, zijn, o Willem! nooit te goeder trouw gedaan. Al had men het leger om U te gerieven nog zo vergroot, we zouden evenmin als nu een vloot gehad hebben, omdat een vloot tegen Engeland gebruikt zou kunnen worden, en dit zou niet in

Uw kraam, in Uw plannen, te pas komen.

Indien het in zee brengen van een vloot U ernst was geweest, waarom zijn dan die tweeëndertig schepen, waartoe in april 1779 al was besloten; waarom zijn die tweeënvijftig schepen waarvan de bondgenoten* in het vorig jaar 1780 reeds besloten hadden dat ze op deze eerste mei 1781 klaar moesten zijn, (en dat zelfs boven degene die men reeds in dienst had) - waarom zijn die niet in zee gekomen? Wiens schuld is dit, o Willem! dan de Uwe alleen? Wat! Is het niet bekend dat moedige zeelieden, die graag dienst wilden nemen om maar tegen onze gemeenschappelijke vijand aangevoerd te worden, zo menigmaal werden afgewezen? Weet het - men wilde geen vloot in zee hebben - men maakte expres geen voortgang.

Voor het laatst, o Willem! en hiermee neem ik afscheid van U. Laat ik aannemen, hetgeen niettemin onwaar is. Ik neem aan, dat Amsterdam en de leden der hoge regering die het met die stad eens zijn, in *geen enkele* vermeerdering van het landleger tot dan toe hadden willen toestemmen. Mag ik U dan voor God en deze natie vragen, of dit U en Uw landprovincies en andere van U afhankelijken dan bevoegd maakte, om van Uw kant ook de wervingen voor de zeemacht te beletten, terwijl het toch in ieder geval duidelijk was dat wij vooreerst geen landoorlog maar wel een oorlog ter zee te verwachten hadden? Ik ga verder. Ik veronderstel dat we zowel een oorlog te land als ter zee te wachten hadden, en dat Amsterdam en zijn factie (zo gelieft ge ze toch te noemen) zo onredelijk waren om zich alleen ter zee te willen wapenen en te land volstrekt niets te willen doen. Wat zouden dan de regels der voorzichtigheid, wat zou Uw eed, plicht en de liefde tot het vaderland in zo'n geval van U eisen? De versterking der zeemacht van Uw kant ook te beletten? Neen, Vorst! Indien ge het wel met het land meende, zoudt ge - als het buiten Uw vermogen lag voor de

* Hier bedoeld: de provincies (leden in de Unie).

beveiliging ter zee en te land beide naar behoren te zorgen - tenminste zoveel moeten doen als wel in Uw macht lag, en evenals de brave de Witt in precies zo'n omstandigheid deed, tenminste een vloot in zee moeten brengen en de verwaarlozing van het leger ter verantwoording laten van hen, die er de schuld van waren.

Doch zo staan de zaken niet.

Amsterdam heeft - U ten gerieve - meer dan eens toegestemd in een matige vermeerdering van de landmacht, die gij ook maar beweerde te eisen; doch Amsterdam begeerde tevens dat dezelfde zorg en onkosten aan de deerlijk vervallen zeemacht werden besteed. Was dat onbillijk?

Nog eens: Waarvoor zullen wij onze landmacht gebruiken? Kunnen wij ooit zoveel troepen betalen - en bovendien nog behoorlijk voor de vloot zorgen - dat wij er onze vestingen mee kunnen bezetten en beschermen, en dan nog genoeg overhouden voor een veldleger?

Men moet wel gek zijn om dat te veronderstellen. De financiën, het vermogen van onze Republiek laten dit niet toe. Wat dan te doen in onze omstandigheid? Eenvoudig dit: steeds in goede verstandhouding en een nauw bondgenootschap leven met Frankrijk, de machtigste en de inschikkelijkste, maar als we het reden geven tot verbittering (zoals we meer dan eens ondervonden hebben) de geduchtste van onze buren. Verder ons leger van 36 à 40.000 man, goed betalen en in goede conditie houden, om op die manier zodra het nodig mocht zijn, door aanwerven van nieuwe manschappen alleen, er een dubbel aantal van te kunnen maken. Ten slotte ons erop toeleggen dat wij steeds een goede vloot hebben, om zo dikwijls andere mogendheden in oorlog zijn (wat zeer vaak gebeurt) onze *neutraliteit* en *vrije zeevaart* tegen iedereen te kunnen handhaven, de koophandel te kunnen beschermen en door de bloei ervan de hele republiek te doen floreren.

Dit is de ware weg, maar die gij, o Prins en Uw voorzaten,

nooit ingeslagen hebt!

Verontschuldig U maar niet, Uw daden zijn te bekend en hun bedoeling is te duidelijk. Hij die in een land *alles* kan, *alles* mag, *alles* doet, en *laat* doen naar zijn *eigen* wil, naar zijn *eigen* genoegen en goeddunken, is ook voor *alles* aansprakelijk, moet *alles* verantwoorden en kan de schuld *nooit* op anderen schuiven.

De Hertog heeft beantwoord aan het doel waartoe hij door Uw vader geroepen en gehuurd was. Hij heeft steeds voor de vermeerdering van het stadhouderlijk gezag (dat hij of de zijnen toch nooit konden erven) en dus voor U en Uw Huis alleen gewerkt. Zo moeten U en Uw Huis bediend worden. Hij heeft dus verreweg de minste schuld. Hetgeen hij de natie misdaan heeft, heeft zij aan zichzelf te wijten. Nooit had zij zo onvoorzichtig, zo achteloos en slap moeten zijn om zoveel gezag zo lang in zulke handen te laten. Doch Vorst Willem, dit verontschuldigt U niet en gij zoudt de Hertog - Uw trouwe raadsman en geleider op de weg die naar de soevereiniteit leidt - zeer trouweloos behandelen als gij hem in deze voor hem gevaarlijke toestand niet met al Uw macht en invloed, ja met het hele leger van de staat, dat is Uw leger, ondersteunde.

Want wie zou U of Uw huis ooit meer durven of kunnen dienen, als gij niet in staat zoudt blijken om Uw dienaren en werktuigen tegen de aanvallen der patriotten te beveiligen en hun straffeloosheid te bezorgen? Wij zijn alleen daardoor ongelukkig; onze koophandel staat alleen daardoor stil; onze werklieden lijden alleen daardoor honger en ellende omdat wij geen *vloot* hebben, en een VLOOT had gij ons *moeten*, en *gij, gij Willem de Vijfde*! gij *alleen* bijtijds *kunnen* bezorgen.

Ziedaar, *waarde landgenoten*, een getrouw verslag van de toestand van ons vaderland van de oudste tijden af tot op de dag van heden. Ik heb U de oorzaken van Neerlands kwalen naakt blootgelegd. Ik heb niets voor U verborgen van hetgeen

voor U van belang was te weten. Ik heb - voor zover de beperkte ruimte van deze brief* mij toeliet - getracht tot zelfs de eenvoudigste mens te verlichten; maar juist daardoor zal ik de woede van de Prins en zijn groten, die de gemene man niet al te wijs willen zien maken, tegen dit mijn geschrift, en zo ze mij kenden of in hun macht hadden, tegen mijn persoon niet weinig doen ontbranden.

Dus als ge plakkaten of publikaties ziet verschijnen, waarin deze brief wordt verklaard te zijn een vuilaardig, oproerig, schandelijk, eerrovend, berucht lasterschrift en een premie wordt beloofd aan wie er de schrijver of drukker van weet aan te wijzen, bedenkt dan, dat zulke plakkaten en premies de gewone toevlucht zijn van lieden die de macht in handen, en de waarheid niet gezegd hebben willen; van lieden wier gedrag geen onderzoek kan velen.

Het is veel makkelijker een schrijver die de waarheid aan het licht brengt, te mishandelen dan te bewijzen dat hij leugens vertelt.

Herinnert U, hoe de Koning van Spanje onze voorouders allen voor rebellen verklaarde; een premie zette op het hoofd van Prins Willem I en zijn verdediging en die der Staten als schandelijke oproerige lasterschriften door beulshanden liet verbranden! Herinnert U, hoe de Staten van Overijsel in onze dagen, nog geen drie jaar geleden, de Baron van der Capellen als een *leugenaar, bedrieger, verleider des volks* aan alle kerkdeuren der provincie hebben laten aanplakken; ofschoon de hele wereld ziet en weet dat de Baron gelijk en de Staten ongelijk hebben, en al die fraaie benamingen niet op de Baron maar op Hun Edel Mogenden toepasselijk zijn.

Laat U dus niet aan het wankelen brengen, als ge de Prins of zijn groten de plechtigste betuigingen van hun onschuld en van hun ijver voor Uw welzijn zult horen doen. Of als ge een

* Hier wordt voor het eerst dit pamflet een ‘brief’ genoemd.

proces zult zien op touw zetten om mij of dit geschrift in een kwaad daglicht bij U te stellen. Gelooft geen groten, vooral geen vorsten; het veinzen is hun een gewoonte; dit wordt van hun jeugd af aan geleerd. Maar gij moet doen als die van Berea* en onderzoeken '*of deze dingen alzo waren*' en zo ja, sla dan spoedig de hand aan het werk eer het te laat is. Er is geen tijd te verliezen. Wij staan op de rand van de ondergang. De heren van Amsterdam en de andere patriotten moeten ondersteund worden in hun pogingen. Amsterdam heeft ons de weg gewezen. Er moet naar de oorzaken van 's lands ongeluk onderzoek gedaan worden. Er moet een algemeen nationaal onderzoek gedaan worden naar ieders gedrag van de afgelopen jaren, naar alle orders en contraorders, zowel geheime als openlijke, naar alle maatregelen die er genomen zijn en die men had moeten en kunnen nemen, en die niettemin verzuimd zijn. Opdat blijkt wie verraders zijn, wie alleen uit vrees en zwakheid hebben gezondigd en wie zich standvastig, eerlijk en kordaat hebben gedragen en dus Uw goedkeuring en vertrouwen verdienen. Er moeten spoedig efficiënte middelen worden bedacht en in het werk gesteld. De Prins moet niet langer aan zichzelf en nog minder aan zijn slechte Engelsgezinde raadslieden worden overgelaten, maar er moet een adviesraad van enige eerlijke mannen aan Zijn Hoogheid worden toegevoegd. Die voorstellen van Amsterdam zijn zeer goed en verdienen ons aller dankbaarheid en erkentelijkheid, maar ze zullen alle in rook vervliegen. De Prins zal ze alle naast zich neerleggen, zoals hij reeds gedaan heeft, tenzij de natie zelf, tenzij het volk van Nederland, tenzij gijlieden zelf deze heilzame voorstellen ten uitvoer brengt.

De Prins - zo hebt ge gezien - is volkomen meester in onze gehele Republiek. De Staten van verreweg de meeste provincies, de vergadering van Hun Hoog Mogenden in den Haag,**

* Handelingen 17 : 11.
** De Staten Generaal.

de Raad van State en de admiraliteiten hangen volkomen van hem af. Alleen in Friesland (omdat daar het volk ook wat te zeggen heeft) evenals in Amsterdam (omdat hij daar de regering niet kiest) kan hij nog niet alles naar zijn zin krijgen.

Gij begrijpt dus, dat elk onderzoek dat door die groten, die afhangelingen van de Prins zijn, zou gedaan worden, precies zover zou gaan en net zo zou uitvallen als het de heer Prins behaagt.

Gij begrijpt ook dat als het al zover kwam (waartoe de Prins echter nooit en te nimmer zal overgaan) dat de Staten van elke provincie enige heren benoemden die hem tot raadsmannen zouden worden toegevoegd, dat in zo'n geval de Prins wel zou weten te zorgen, dat er alleen maar jabroers werden gekozen. Daartoe zouden heus geen burgemeesters Temmink, Hooft of Rendorp, geen pensionarissen als van Berckel of de Gijselaar, geen der beide Barons van der Capellen tot den Pol of Marsch, geen Friese heren als Aylva, Eysinga, Humalda, Beijma, Wielinga, van Haren of soortgelijke patriotten benoemd worden!

Alles wat er thans ondernomen wordt ter redding van ons waarlijk bijna onherstelbaar verloren vaderland is daarom vergeefs, indien gij, o Volk van Nederland nog langer werkeloze toeschouwers blijft. Doet dan dit!

Verzamelt U elk in Uw steden en ten plattelande in Uw dorpen. Komt vreedzaam bijeen, en kiest uit Uw midden een matig aantal goede, deugdzame, vrome mannen; kiest goede patriotten, waarop gij vertrouwen kunt. Zendt dezen als Uw gecommitteerden naar die plaatsen, waar de Staten van Uw verschillende provincies vergaderen en beveelt hun, dat zij zodra mogelijk bij elkander komen om *uit naam* en *op het gezag* dezer *natie*, met en naast de Staten van elke provincie een nauwkeurig onderzoek te doen naar de *redenen van de verregaande traagheid en slapheid waarmee de bescherming van het land tegen een geduchte en vooral actieve vijand wordt behandeld*. Beveelt hun verder,

dat zij insgelijks met en naast de Staten der bijzondere provinciën een raad voor Zijne Hoogheid kiezen, en hoe eerder hoe liever al zulke middelen helpen beramen en in het werk stellen als tot redding van het benauwde vaderland dienstig zullen worden geoordeeld.

Laat Uw gecommitteerden U van tijd tot tijd door middel van de drukpers in het publiek en openlijk verslag doen van hun verrichtingen. Zorg voor de vrijheid van drukpers, want zij is de enige steun van Uw nationale vrijheid. Als men niet vrij tot zijn medeburgers kan spreken, en hen niet bijtijds kan waarschuwen, dan valt het de onderdrukkers van het volk al zeer gemakkelijk hun rol te spelen. Daarom is het dat zij wier gedrag geen onderzoek kan velen, altijd zo tegen de vrijheid van schrijven en drukken ageren en wel graag zouden zien dat er niets gedrukt of verkocht zou worden zonder toestemming.

Wapent U allen, verkiest zelf degenen die U bevelen moeten, en gaat (evenals het volk van Amerika waar geen druppel bloed gevloeid is, voordat de Engelsen hen eerst hebben aangevallen) in alles met kalmte en bescheidenheid te werk, en *Jehova*, de God der Vrijheid, die de Israëlieten uit het diensthuis heeft geleid en hen tot een vrij volk gemaakt, zal onze goede zaak ongetwijfeld ook ondersteunen.

Ik ben,
Volk van Nederland!
Waarde medeburgers!
Uw getrouwe medeburger.

Ostende
den 3 september 1781.

Bijlage I Brief van J.D. van der Capellen aan Pieter Vreede, aanwezig in de Collectie Vreede, Algemeen Rijksarchief, 's Gravenhage

Appeltern, 23 Octob:83

Waarde Vreede!

Zoo op 't oogenblik ontfange ik Uwen laatsten zonder datum. De ampliatie op de propositie van Schiedam* is allervuilaartigst: maar het ware gevaarlijk dezelve tegentegaan. Er is te veel aan het behouden der goede gracie van de geestelijkheid der Predominante Kerk gelegen dan dat ik zoude durven aanraaden den Teergel: in deezen de maat niet volte meeten. Zonder deeze geestelijkheid kunnen wij niets. Toleranter maatregelen moeten bij haar alleen origineeren: en totdat zulks geschied, moeten de dissenters, moeten de minderbekrompen denkende patriotten geduld hebben. De toestand der Roomschen in ons Land doorboort mij de ziel! Ik zal mij, wil ik mij niet volstrekt nutteloos maaken, echter wel wagten van daar zelfs veel van te spreeken. Tot stellige onderdrukkingen (en dit heb ik getoond) zou ik nimmer de hand leenen: maar hun staat - voorals nog - te verbeeteren is ondoenlijk. Geduld

* Het patriotsgezind stadsbestuur van Schiedam had aan de Staten van Holland een ‘propositie’ gedaan om vreemdelingen uit te sluiten van alle openbare ambten. De stadhouder stelde, om het Schiedamse voorstel te torpederen, een ‘ampliatie’ (uitbreiding) voor, die inderdaad een ‘vuilaardig’ slimmigheidje was: hij stelde voor dat voortaan alleen zij, die de gereformeerde godsdienst belijden, tot zodanige ambten kunnen worden toegelaten.

is in deezen de beste medicijn. De vrijheid van schrijven, verwagt ik, zal allengs de volgende geslagten verlichten en rekkelijker maeken.

Maer om den Teergel, het vuur aan de scheenen te leggen zoude ik verkiezen Hem met allerhande populaire propositien in het naauw te brengen. Staat hij ze toe dan verkrijgen we onze begeerten; weigert hij ze dan moge hij 't voor de Natie verantwoorden. Ik zal mijn gedagten laaten gaan om hem deeze vuile propositie betaald te zetten.

Ik begrijpe niet hoe UE. dit incident hebt kunnen verliezen, doch ik ben geen regtsgeleerde.

Monsieur le Francq van Berkh. schijnt mij veel overeenkomst te hebben met Monsieur Simon de Tovenaar zoals dees ons, acta 8 v.9*, wordt beschreeven. Veelen Uwer Stadgenooten speelen de rol des Volks van Samaria. Dan hoe vreeslijk habiel onze hedendaagsche Simon de Hexenmeester ook moge zijn zo had ik bijna lust om ook mijne kunst van onttoveren tegen hem te beproeven. Om ernst te spreeken. In eene slaapelooze nagt, mij door het hoofd loopende hetgene UE. mij per voorigen meldde, dat, namelijk, dees verrukker van de Sinnen der Leidenaars mij eenen Cromwell gelieft te noemen; zo ben ik op het denkbeeld gevallen om hem en de factie, waartoe hij behoort, in den kuil te storten dien zij voor mij gegraaven hebben, en, door een eenvouwdig, doch pathetiek voorstel van mijne *principes* en mijn *gedrag* als regent, de Natie in staat te stellen om te beoordeelen en te beslissen of ik die man - dat gedrogt - ben waarvoor men mij gelieft af te schilderen dan of Hij een bedrieger is die de Slavernij zoekt intevoeren etc.

Ik voele wel hoe moeilijk het zal zijn buiten de termen van eigen lof te blijven; maar ik voele ook dat zodanig een plan mij gelegenheid geeft om de attentie van de Natie te vestigen op

* Handelingen der Apostelen 8 : 9.

onderwerpen, daar zij door minder gerugtmaakende geschriften niet op gevestigd wordt - met een woord, om, zonder dat er vat op mij zij, een tweede BAHVVN te schrijven.

Ik heb mij tot nog toe allen laster stilzwijgende verdraagen. Ik heb geenen mijner lasteraars immer in regten betrokken, gelijk ik den Post naar den Ned.Rh. en den B. Patriot wel hadde kunnen doen. Deezen lasteraar wil ik ook niet ongelukkig maeken - alleen maar vinde ik mij in de onmogelijkheid om langer te kunnen zwijgen op eene aantijging die een wantrouwen tegen mij zoude kunnen verwekken en mijn dienst voor 't Vaderland voortaan, indien ze veld won, nutteloos maaken.

Ik verbeelde mij dat ik op deeze wijze een stroom van waarheeden zoude kunnen doen vloeien daar de Engelsche factie vrugteloos dijken tegen zoude zoeken op te werpen. Bepraat dit idee eens met K.* Het lacht mij geweldig toe.

Ik heb niets van Le Francq geleezen, gelijk ik waaragtig volstrekt geen tijd tot leezen hebbe. Doe mij het pleizir van mij een exemplaar van 't gene mij raakt, voor mijne rekening te bezorgen. Herding moet het maar aan Tegelaar te Amsterdam, met verzoek van verder expeditie, ter hand stellen.

Het idée van Jonker Cromwell is zo geheel ongemeen niet. Zeekere Mevrouw de Prinses gelooft in vollen ernst dat ik beezig ben, die rol te speelen. Risum teneatis! *Gelijk de duivel is betrouwt hij zijne Makkers* is 't spreekwoord. Dat groote Canaille is zo gewoon alles uit schandelijke motiven te doen dat zij elk ander mensch aan zig gelijk wanen.

Ik zit hier van alles voorzien behalven hetgene ik nodig hebbe. Steeds als op reis en nimmer te huis. Dat ik hier nodig hebbe is doorgaands 19 uuren van mij en zo wederom wanneer ik mij te Zwol bevinde. Mijne omstandigheeden vereischen eene verandering in mijne situatie. Ik moet of een vast verblijf heb-

* Van der Kemp.

ben of ten minste een kleiner kring van omzwerving. Arnhem was zeer à portée van Overijssel en van Appeltern, 7 uuren van dit mijn buiten en slegts 8 van Deventer. Wijl ik toch, schoon in Overijssel zijnde, alles wat slegts buiten Zwol valt, door brieven moet doen, zo zou ik, door de winterkwartieren te Arnhem te neemen, maar weinig meer te schrijven krijgen, en dit tien dubbeld vergoed vinden door het meerder gemak van steeds nader bij mijn middenpunt te zijn - maar ziet! - mijne Vrouw inclineert daar niet toe: ook niet om Appeltern te verkoopen. Dit laatste zal echter moeten geschieden, moetende ik, à tout prix, verandering in mijne omstandigheeden hebben. Indien de gelegenheid UE. mogt voorkoomen dat iemand een fraaij en aangenaam buitengoed in deeze quartieren zogt, doe mij het pleizir van er eens aan te denken. Ik heb het goed sedert vriend v d K. bij ons geweest is niet weinig veraangenaamd onder anderen door het uitrooden van eene Rijswaard of grient, die ons tans een allerpleizierigst gezigt op de Maaze en eene Vischerij zonder wedergade geeft, daar we buiten deeze, reeds rijkelijk van voorzien zijn. Het valt mij wel bitter een ouderlijk goed te moeten verkoopen; maar wat zal ik doen? Mijn toestand vereischt zulks!

Ik hoore dat verscheiden Leden, die onze Amsterdamsche Vergaderingen bijgewoond hebben, verregaand misnoegd zijn over het publiceeren van dezelve benevens hunne naamen in de Couranten, zelf zoo dat zij er nu niet verder meede zouden willen te doen hebben. Wat mij betreft, schoon *direct* of *indirect* aan deeze publicatie geen deel hebbende, vermids ik, om de zwakke broeders niet te stooten, het geheim heilig bewaard hebbe, wil nogtans niet ontvijnzen dat ik dezelve nodig en nuttig keure en met pleizier gezien hebbe. Ik kan niet begrijpen waarom men de Natie geen ooggetuigen wil hebben van de prijswaardige poogingen die men doet om haar te redden; en ik maake geene zwaarigheid te verklaaren dat ik degenen die onze correspondentie om zulke beuzelachtige reden ver-

laaten houde voor Lieden die slegts een voorwendsel zoeken om - mogelijk - God weet het - zig met den Hofpartij te verzoenen. Laat hen trekken. Wanneer ze 'r allen uitscheiden dan zou ik alleen het nog waagen om voor de Democratie uittekomen - niet om zo als men mij nageeft, een turbulente Volksregeering intevoeren; maar om het Volk zo veel invloed in de publieke zaaken te geven als het *nodig* heeft om het *doel* der *Burgervereeniging te verkrijgen*.

Men zegt dat die oude schurk die zijn roem overleeft* voornemens is geweest den castelijn te laaten verbieden zijn huis tot zulke bijeenkomsten verder te leenen. Dit piqueert mij zodanig; ik voele mijn point d'honneur, dat ik waaragtig meende afgelegd te hebben, zodanig gekwetst dat ik in staat zoude zijn, was het een jonge schurk, hem bij de eerste ontmoeting de rotting over den rugge te leggen. Kemp zal Luzac wel eens spreeken. Ik maake geene zwaarigheid zijn Ed: [hier breekt de brief af].

* Bedoeld wordt praktisch zeker de oude Amsterdamse burgemeester E. de Vrij Temminck. Colenbrander gebruikt in zijn in *Bijdragen en Mededelingen*, dl. 20 (1899) gepubliceerde toelichting op de verslagen van de patriottenvergaderingen te Amsterdam dezelfde uitdrukking als Van der Capellen in deze brief, namelijk dat Temminck ‘zijn roem had overleefd’! Verder schrijft Colenbrander, dat Temminck ‘nagenoeg kindsch’ begon te worden, en op het laatst van zijn leven ook ‘reactionair’ werd. (Verband tussen deze twee karakteristieken legt Colenbrander uiteraard niet!).
De druk op een kastelein om zijn huis niet verder beschikbaar te stellen voor patriottenvergaderingen slaat kennelijk op ‘De Toren van Corduan’, waar de twee vergaderingen van 1783 waren gehouden. Bekend is, dat Temminck na de oktobervergadering naar Den Haag werd ontboden, en op verzoek van de Prins de Dordtse regering voor de zo gevaarlijke De Gijselaar had gewaarschuwd!

Bijlage II Toespraak van J.D. van der Capellen tot het Schutters Genootschap te Zwolle

De toespraak van Joan Derk van der Capellen tot den Pol, werd op 19 januari 1784 gehouden ter gelegenheid van de installatie van het Schutters Genootschap te Zwolle, waarvan hij tot kolonel was gekozen. Deze in maart 1784 in *De Post van den Neder-Rhijn*, no. 221, afgedrukte 'Aanspraak' kan tevens gezien worden als een weergave van de toekomstvisie van Van der Capellen op de ideale democratische inrichting van een complexe samenleving als de Nederlandse.

Het door Van der Capellen geponeerde en door zijn Schutters Genootschap aanvaarde beginsel, dat de Officieren der Schutterijen door de Schutters gekozen dienen te worden, is overgenomen in artikel VIII van het *Leids Ontwerp* (zie hierachter *Bijlage III*).

Manhafte Leden van het Schutters Genootschap dezer Stad.

Het is met meer genoegen, dan ik woorden kan vinden, om uittedrukken, dat ik Ulieden, dat ik ons allen, dat ik deeze Stad, dat ik de goede zaak, de zaak der *Vrijheid* geluk wensche met het groote werk, welk heden onder ons tot stand is gebragt.

Ons eerste zamenstel van wetten was, gelijk gijl. weet, in veele opzigten onvoldoende. Wij waren reeds in onze eerste bijeenkomst genoodzaakt van het zelve, in wezenlijke artijke-

len, aftegaan. En nadien eene Maatschappij, zoo talrijk en van zulken aart als de onze, niet lang zonder goede order, zonder goed bestier, bestaan kan, zoo dagten wij, dat wij aan het vertrouwen, waar meede Gijl. ons heb vereerd, door ons tot Ulieder Officieren aan te stellen, als mede aan de pligten, die deswegens op ons lagen, niet beter konden beantwoorden, dan door, zonder tijdverzuim, een nieuw zamenstel van wetten te vervaardigen, en aan Ulieden ter overweging voortedraagen; een zamenstel, waarde Schutters! waar in de Officieren, inzonderheid de Lieutenanten en Vaandrigs getoond hebben, dat zij in staat zijn, opofferingen aan het algemeen te doen, en dat Ulieder genoegen en belangen hun meer ter harte gingen, dan regten, die hun toekwamen, en die zij door middel van het voorig plan, waar op zij aangesteld waren, wel en wettig hadden verkregen. Onze Maatschappij was reeds talrijk genoeg, om alle die ongelegenheden te ondervinden, die alle zoo oude als nieuwe Maatschappijen ondervonden hebben, in welken de meenigte, in plaats van de bestiering haarer zaaken in handen van weinigen te stellen, verkooren heeft, zelve in eigener persoonen te regeeren.

In de oude Grieksche Republieken, in de Republiek van Rome viel het Volk, dat is de Leden van drie groote Maatschappijen, in dit ongelukkig denkbeeld; en dit was de oorzaak, dat die anderzins bloeijende Maatschappijen, die in andere opzigten geschaapen scheenen, de eeuwen te zullen verduuren, niet anders dan toneelen van onafgebrooken verwarringen vertoonden, die op den ondergang van alle dezelven uitliepen. Wijl onze Maatschappij, gelijk ik gezegd hebbe, reeds talrijk genoeg was, om alle de nadeelige gevolgen te ondervinden, die uit gebrek aan goede order gebooren worden, en nadien de aart en oogmerken onzer vereeniging de goede order op eene nog meer bijzondere wijze onder ons noodzakelijk maakten, zoo meenden wij voor alle dingen dezelve onder onze Maatschappij te moeten invoeren. Wij hebben dit in ons

samenstel van wetten gedaan; maar wij hebben ons ook herinnerd, steeds voorgesteld, nimmer uit het oog verlooren, hoe klein de overgang tusschen het handhaaven van goede order en het bekorten der Vrijheid is; - hoe dat van alle tijden de schreeuwenste inbreuken in elkanders regten, ja de gruwelijkste dwingelandijen onder het menschdom, enkel en alleen onder een glimpig voorgeeven van dat handhaaven van goede order, gepleegd en uitgeoeffend zijn; wij hebben derhalven gemeend, bij dit invoeren van goede order onder onze Maatschappij, Ulieder regten, als leden van dezelve aangemerkt, allerangstvalligst te moeten bewaaken; en wij beroepen ons op allen, tot wier kennis nu of namaals het door ons opgesteld plan van wetten zal koomen, of wij in deezen getrouw zijn geweest of niet aan onze grondbeginselen en verpligtingen.

Overal, in alle zaaken, waar Ulieder invloed nodig was, zelfs waar die maar niet schaden kon, hebben wij aan denzelven zijnen loop gegeeven. Nimmer hadden de Leden van eenige Maatschappij meer nog kragtdadiger teugels in handen ter leiding, des noods, ten bedwang van hen, die zij tot directeurs van dezelve hadden aangesteld, dan Gijlieden hebt; voor zoo verre ons bekend is, heeft geen Schutters Genootschap, geene Burger-Schutterij, de magt om niet alleen de Officieren te benoemen, maar ook, in geval van misnoegen over hunnen dienst of gedrag, hen te kunnen ontzetten. Deeze magt hebt Gijl., en ik twijfele geenszins of Gijlieden zult dit artijkel der wetten, zoo als het ook in der daad is, steeds aanmerken als de hoofdzuile, als het plegtanker van Ulieder Vrijheid, als Leden deezer gewapende Maatschappij. Hier door zult Gijl. steeds zoo veel invloeds over Uwe Officieren en Directeuren kunnen uitoefenen, als nodig zal zijn, om elk tot zijnen pligt te houden.

Doch spaarzaam, waarde Schutters! moet het gebruik zijn, welk Gijl. van dit middel moet maaken. Het moet, even als het ontzetten van kwalijk dienende Regeerders, in 't algemeen,

meen, een uiterste zijn, daar Gijl. niet ligt toe moet, en ik houde mij verzekerd, niet ligt toe zult koomen. Dit hulpmiddel, hoe heilzaam in geval van nood, zou, te vaak, of te onvoorzigtig gebruikt, erger dan de kwaale zelve kunnen worden.

Vergunt mij manhafte Schutters! nog een oogenblik aandagts omtrent een ander allergewigtigst onderwerp. Ik bedoele den aart der krijgstugt, die, zullen wij ons oogmerk bereiken, onder ons dient ingevoerd te worden.

Het is de zugt tot Vrijheid, die ons heeft samengebragt. De ondervinding van alle tijden en Volken had ons geleerd (gelijk ik mij onlangs bij eene andere gelegenheid uitdrukte) dat ‘zonder wapenen te hebben, en die te kunnen behandelen, het onmogelijk is, dat een Volk zijne onafhanglijkheid buiten of binnenslands kan bewaaren. Dat door de wapenoeffening onze Voorouders *Mannen* waaren gebleeven. Dat de *Vrijheid* enkel door de Natie zelve in eigener persoon kan worden beschermd. Dat Burgers haare natuurlijke lijfwagt zijn. Dat haar, in het midden van een ongewapend, weerloos of verwijfd Volk, eenen Zetel te willen stichten, eene hersenschim een ijdele droom is.’

Wij hebben ons over zulks, ten einde onze Stadgenooten, zoo veel in ons is, gewapend en in den wapenhandel geoeffend te krijgen, en inzonderheid, om zelfs voor onze persoonen, de hedendaagsche Krijgskunde te leeren, tot dit militair Genootschap vereenigd: maar nimmer zouden wij dit ons oogmerk bereiken, indien wij ons niet aan eene naauwkeurige krijgstugt gewenden. Het moet derhalven onze wil en welbehagen zijn; wij allen moeten daar in overeenstemmen, dat zoo veel ondergeschiktheid onder ons zal plaats grijpen, als nodig zal bevonden worden, om het voorgestelde oogmerk te bereiken. Wij willen derhalven, dat de nodige orders en commandoos worden gegeeven, en dat zij worden ter uitvoer gebragt: doch men zoude zich vergissen, wanneer men die orders, deeze commandoos aanmerkte, als den wil van den Officier of

Onder-officier, die dezelven geeft: Neen, Mannen! zij zijn de orders, zij zijn de commandoos, zij zijn de wil en het welbehagen van het gantsche Genootschap. De Officier of Onderofficier is slegts de mond van het Genootschap. De Leden van het Genootschap willen, dat die orders, die commandoos zullen worden gegeeven, jaa aan hun zelven worden gegeeven, en door hen zelven worden ten uitvoer gebragt.

De Leden van het Genootschap volbrengen dus in der daad hunne eigen orders en commandoos. Deeze bedenking moet de Leden, (en ik bedoele hier voornamelijk de jongere Leden, wier oordeel minder rijp en wier bloed meer vlugtig is,) de correctien, die hun (doch altijd, zoo als het onder vrije lieden betaamt, met de uiterste bescheidenheid) moeten en zullen gegeeven worden, met genoegen doen ontfangen. Zij moeten nimmer vergeeten, dat den Krijgsdienst te leeren hunne bedoeling is, en dat zij dit voorgestelde doel nimmer kunnen treffen, dan door de, ingevolge hunne eigen begeerte aan hun gegeven correctien en bevelen, met alle uiterlijke vertooning van militairen spoed en bereidvaardigheid, jaa met eenen uitterlijken schijn van Krijgstuchtelijke gehoorzaamheid te ontfangen en ter uitvoer te brengen.

Wijl nu manhafte Schutters! Ulieder Genootschap tot stand en dus het toppunt mijner wenschen vervuld is, neeme ik deeze geleegenheid waar, om Ulieden mijne erkentenis te betuigen voor de eer, die ik hebbe genooten van door Ulieder eenpaarige stemmen aan het hoofd van het zelve geplaatst te worden.

Bijlage III Democratische voorstellen uit het Leids Ontwerp

V. Hoewel de weezenlyke Souvereiniteit by het Volk berust, zoo zal echter, aangezien de ondervinding geleerd heeft, dat het Volk de publyke zaaken niet in eigen persoon kan bestuuren, zonder dat daaruit de gevaarlykste misbruiken voortvloeien, het Regeerings-bestuur onherroepelyk gelaaten worden aan de onderscheidene Collegien en Departementen van Staat. Dan, daar het Volk geen afstand kan doen van het recht, om zyn invloed op de Regeering te oeffenen, en dezelve voor te lichten door Memoriën, Adressen en Requesten; daar dit belangryk recht niet van weezenlyk nut kan zijn, dan wanneer het Volk behoorlyk verlicht en kundig is; en het Volk niet verlicht en onderricht kan worden, dan wanneer men vryelyk mag spreeken en schrijven, zoo zal dit recht van vry spreeken en schrijven onschendbaar gehandhaafd worden, als een der voornaamste grondslagen onzer vrye Constitutie, die nimmer beperkt, maar waarvan het daadelyk misbruik telkens langs den weg van ordinaire Justitie gecorrigeerd kan worden.

VIII. Ter bekooming van vrye Burger- Krygsraaden zullen alle de Officieren der Schutteryen eeniglyk door de Schutters van hun Corps verkooren worden, zoodanig dat de onderhoorige Schutters altoos eenen billyken en nuttigen invloed op hunne Officieren behouden; en op zulke plaatsen, daar het gebruik of de Reglementen die posten aan de Regeerings-Leden ontzeggen, zal men deeze heilzaame schikking zorgvuldig handhaaven.

IX. Ten einde de voornaamste Burgers aantemoedigen, om zich in de gewapende Burgercorpsen te begeeven, en om den

Candidaaten, ter Regeering geschikt, geleegenheid te bezorgen, hunne Burgers meer van naby te leeren kennen, zal niemand tot eenige bediening in de Regeering verheven worden, die niet een zekeren bepaalden tyd aan de Militaire Exercitien in een Burgercorps of Schutterye heeft deel genoomen.

X. Men zal, ter verzekering van het aanzien der Regenten, en om het Volk een waarborg te verschaffen wegens derzelver eerlykheid in het bestuur der geldmiddelen, Burger-Gecommitteerden aanstellen, welker voornaamste post zal zyn een waakend oog te houden op de handhaving der Rechten en Privilegien; om order te stellen in 't stuk der Nominatien; om uit naam der Burgery Requesten te presenteren, en inzonderheid om, op vast gestelde tyden, onderzoek te doen naar het bestuur der Geldmiddelen, het zy door het nazien der reekeningen, het zy door het voorstellen van ontwerpen van bezuiniging; als mede, om met de Regeering te raadplegen, wanneer er eene nieuwe belasting ingevoerd moest worden, of wanneer men eenige aankoop wilde doen, of een of ander Etablissement oprigten op kosten van het algemeen, of wel eene of andere van deszelfs bezittingen wilde verpanden, vervreemden of verkoopen.

XI. Ter betere bestuuring der Geldmiddelen zal er jaarlyks in iedere plaats, in deeze Provincie, als ook van de Generaliteits Kasse, behoorlyke reekening en verantwoording van ontfangst en uitgaaf gedaan worden; op zoodaanige wyze, alsdan te beraamen, dat het publycq Crediet daarby niet kome te lyden.

XII. De Burger-Gecommitteerdens, of wel eene andere byzondere Commissie, naar dat men zulks best zal oordeelen, overeenkomstig de byzondere inrichting van iedere plaats, zullen gemachtigd worden ter onderzoek van alles, wat de belangen, de onderhouding en de aanmoediging van den Koophandel, en de Manufactuuren betreft; insgelyks het recht hebbende, en verpligt zullende zyn, om alle de ontwerpen, hier

toe betreklyk, te onderzoeken, die voortestellen en te ondersteunen by de Regeering, ingevalle zulks noodig zal bevonden worden.

XIII. 't Zal ook goed, nuttig en heilzaam zyn, dat alle de Leden van zoodanig een Collegie van Burger-Gecommitteerden niet op eenmaal veranderen, maar dat ter invoering en onderhouding van een geest van orde, zo wel als van de noodwendige kundigheden, zy gedeeltelyk, het zy met een vierde, een derde, of de helft, 's jaarlijks zullen afgaan, volgens de gelegenheden van tyden en plaatsen.

XV. Vermits men, in het tegenwoordig stelzel van Europa, den krygsgeest niet te veel kan inboezemen, en ook alle Classen van Ingezetenen in de Burger-Corpsen worden toegelaaten, zoo behooren overal de benoemers tot Regeeringsampten uit den boezem der gezegde Corpsen voorttekomen, uitgezonderd in die plaatzen, waar de Gilden in het daadlyk bezit van dat recht zijn.

XIX. Daar het ongetwijffeld het belang van den Staat is, zich, met de minstmooglyke kosten, in een goeden staat van tegenweer te bevinden, en het niet minder het belang der Burgerlyke Vryheid is, deeze Verdeediging in haar zelve, onafhanglyk van anderen, te bezitten; zo behoort, uit dien hoofde, en in gevolge de grondwet der Unie van Utrecht, overal het Burgerlyk Krygsweezen aangemoedigd en tot de bereikbaarste volkomenheid gebragt te worden, ten einde, in hachlyke omstandigheden, de Burgerkrygsmagt de Militie van den Staat krachtdaadig kunne ondersteunen tegen buitenlandsche Vyanden, en zich tegen die Militie kunne verzetten, wanneer zy een werktuig wierd in de hand van binnelandsche dwingelanden!

XX. Om dit dubbel oogmerk te bereiken, zal men elk Burger-Corps of wel elk Genootschap, voor zoo verre het geheel, of gedeeltlyk, (naamlyk eenige Leden van het zelve,) niet waare ingelyfd in een Burger Compagnie, even eens, gelyk in de

Staaten van Noord-America in trein gebragt is, in drie Classen verdeelen, door het lot te bepaalen, en waarvan de Leden, ingeval van noodzaaklykheid, verpligt zouden zyn, op hunne beurt volgens de lyst, uittetrekken, het zy in persoon, of wel dat zy een ander in hunne plaats beschikten.

Beknopte bibliografie*

Algemene litteratuur

J. Wagenaar: *Vaderlandsche Historie*, in het bijzonder de verschillende series vervolgen.
H.T. Colenbrander: *De Patriottentijd*, 's Gravenhage 1897/99.
Jan en Annie Romein: *De lage landen bij de zee: Een geschiedenis van het Nederlandse volk*, 1934; geheel herziene herdruk, Amsterdam, 1973.
P. Geyl: *De Patriottenbeweging 1780-1787*, Amsterdam, 1947. id., *Geschiedenis van de Nederlandse stam*, deel V (1751-1792), Amsterdam, 1958.
R.R. Palmer: *The Age of the Democratic Revolution: A Political History of Europe and America, 1760-1800*; dl. I, *The Challenge*, Princeton, 1959; dl. II, *The Struggle*, Princeton, 1964.
C.H.E. de Wit: *De strijd tussen aristocratie en democratie in Nederland, 1780-1848*, diss. Amsterdam, 1965.
A.H. Wertheim-Gijse Weenink: *Democratische bewegingen in Gelderland, 1672-1795*, diss. Nijmegen, 1973.
I.L. Leeb: *The Ideological Origins of the Batavian Revolution: History and Politics in the Dutch Republic, 1747-1800*, 's Gravenhage, 1973.
C.H.E. de Wit: *De Nederlandse revolutie van de achttiende eeuw, 1780-1787*, Oirsbeek, 1974.
Simon Schama: *Patriots and Liberators: Revolution in the Netherlands, 1780-1813*, New York, 1977.
C.H.E. de Wit: *Het ontstaan van het moderne Nederland, 1780-1848, en zijn geschiedschrijving*,Oirsbeek, 1978.
J.W. Schulte Nordholt: *Voorbeeld in de verte: De invloed van de Amerikaanse revolutie in Nederland*, Baarn, 1979.

* In volgorde van tijdstip van verschijning.

Litteratuur over J.D. van der Capellen

F.A. van der Kemp: *J.D. van der Capellen, Regent* en vervolgen, Leyden 1779/1785.
Memorie van de Heer van de Marsch, Duinkerken 1791.
Mr. de Capellen de Marsch: *Mémoires et discours politiques sur la République Batave*, Paris 1793.
J.A. Sillem: 'Joan Derk van der Capellen tot den Poll' in *De Gids* van 1882, Deel 3 en 4, resp. p. 204 e.v. en p. 401 e.v.
A. Loosjes: *Een krachtig libel*, Haarlem 1886.
id., *Nog een en ander over het pamflet Aan het Volk van Nederland*, Amsterdam 1891.
Th. Bussemaker: 'J.D. van der Capellen tot den Pol' in *Tijdspiegel*, 1891, Deel 3, p. 1 e.v., p. iii e.v., p. 267 e.v.
W.W. van der Meulen: 'Een en ander over Van der Capellen tot den Pol en zijn aanhang' in *Geschiedkundige Opstellen ter eere van H.C. Rogge* (z.j.ws. 1901) p. 195 e.v.
H.L. Fairchild: *Francis Adrian van der Kemp*, An autobiography ed. with an historical sketch by Helen L. Fairchild, New York 1903.
M. de Jong Hzn.: *Joan Derk van der Capellen*, Staatkundig levensbeeld uit de wordingstijd van de moderne democratie in Nederland, Groningen/den Haag 1922. (oorspr. Amsterdamse dissertatie 1921).
id., *De oudste uitgaven van het pamflet Aan het Volk van Nederland*, Den Haag, 1924.
Jan Romein, 'Joan Derk van der Capellen' in *Erflaters van onze beschaving*, Amsterdam 1938. Latere uitgave 1956.
A.H. Wertheim-Gijse Weenink en W.F. Wertheim: 'Eertijds was de Pruis in 't land...' in *De Nieuwe Stem*, Jg. 18, december 1963, p. 730 e.v. Joan Derk van der Capellen tot den Pol: *Aan het Volk van Nederland: Het democratisch manifest (1781)*, ingeleid door W.F. Wertheim en A.H. Wertheim-Gijse Weenink, Amsterdam, 1966.

Uitgaven van brieven van en aan J.D. van der Capellen

Brieven van en aan Joan Derck van der Capellen tot den Poll, uitgegeven door *Mr. W.H. de Beaufort*, Utrecht 1879; Aanhangsel van de brieven door Mr. W.H. de Beaufort uitgegeven, door *Mr. J.A. Sillem*: nos. 27 en 27b van de Werken van het Historisch Genootschap (met register), Utrecht, resp. 1879 en 1883.
Brieven van C.L. van Beyma aan J.D. van der Capellen tot den Pol, medegedeeld door *Dr. W.W. van der Meulen* in Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap, Utrecht 1894 (deel 15, p. 257-389).
Brieven van J.D. van der Capellen tot den Pol, medegedeeld door *Dr. W.W. van der Meulen* in Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap, Utrecht 1907 (deel 28, p. 103-341).
Prof. G.W. Vreede publiceert een brief van 16 october 1783 van J.D. van der Capellen aan Pieter Vreede in Kroniek van het Historisch Genootschap, Utrecht 1870, p. 284. Dit is een van de vier brieven van J.D. van der Capellen aan Pieter Vreede, die in map 1 van de *Collectie Vreede* op het Alg. Rijksarchief te 's Gravenhage bewaard worden. De brief van 23 october 1783 is hiervóór als Bijlage I opgenomen. De brieven van 2 en 9 mei 1784 zijn afgedrukt in de heruitgave van het pamflet uit 1966, p. 136-142.

Voor publikaties van J.D. van der Capellen kan worden verwezen naar:
Chalmot's Biographisch Woordenboek, VI, p. 67-142.
Van der Capellen tot den Pol (bibliographische proeve) in *Bijdragen tot de Geschiedenis van Overijsel*, Tweede deel, Zwolle 1875, p. 125-150, uitgegeven door *Mr. J.I. van Doorninck*.